

فولکلور او فولکلوري

ادبيات

Ketabton.com

پوهنوال احمد شاه زغم

۱۳۹۴ لمریز کال

کابل پوهنتون
د ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو خانګه

فولکلور او فولکلوري ادبیات

لیکوال:

احمد شاه زغم

۱۳۹۴ ل کال

کتاب پېژندنه:

- د کتاب نوم: فولکلور او فولکلوري ادبيات
ليکوال: احمد شاه زغم
خپروندی: د افغانستان ملي تحریک، فرهنگي خانګه
وېبپاڼه: www.melitahrik.com
دیزاین: ضياء ساپی
پښتۍ دیزاین: فیاض حمید
چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ کال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م
د تحریک د خپرونو لړۍ: (۶۲)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

ليک لړ

مخ

سرليک

- ۱.....مخکينۍ خبرې
- ۳.....تقريظ
- ۵.....تقريظ
- ۷.....تقريظ
- ۸.....ارزونه
- ۹.....سريزه (مقدمه)

لومړی څپرکی (فصل)
پښتو فولکلوريک ادبيات

- ۱۰.....۱- کلتور او فولکلور
- ۱۱.....۲- فولکلور پيژندنه
- ۱۵.....۳- فولکلور په لغت کې
- ۱۷.....۴- فولکلور په اصطلاح کې
- ۲۰.....۵- د فولکلور د موادو راټولولولارې- چارې
- ۲۶.....۶- د لومړي څپرکي د موضوعاتو لنډيز
- ۲۸.....۷- د لومړي څپرکي پوښتنې

دويم څپرکي (فصل)
د فولکلوريکو موضوعاتو لنډيز

- ۲۹.....۱- د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنيف) :
- ۳۵.....۴- فولکلور د ولسي زيرمې په توگه
- ۳۷.....۵- د فولکلور يا ولسي ادب ارزښت
- ۴۰.....۶- د دويم څپرکي د موضوعاتو لنډيز
- ۴۳.....۷- د دويم څپرکي پوښتنې

درېيم څپرکی (فصل)

د فولکلوريېژندلوپس منظر

- ۱- فولکلوريېژندنه په لندن کې ۴۷
- ۲- فولکلوريېژندنه په شوروي کې ۴۸
- ۳- فولکلورڅېړنه په شمالي اروپا کې ۴۸
- ۴- فولکلوريېژندنه په ايران کې ۴۹
- ۵- د فولکلورپس منظرپه لرغوني آريانا کې ۵۰
- ۶- په افغانستان کې د فولکلورپس منظر ۵۴
- ۷- په پښتو ژبه کې د فولکلورپولوني پس منظر ۵۴
- ۸- د فولکلورپه برخه کې د لويديځوالو اوختيځوپوهانونظر ۵۷
- ۹- د درېيم څپرکي د موضوعاتولنډيز ۶۳
- ۱۰- د درېيم څپرکي پوښتنې ۶۷

څلورم څپرکی (فصل)

پښتو فولکلوريک ادبيات

- ۱- د پښتو فولکلوري ادبياتوډولونه ۶۸
- ۲- د فولکلورځانگړتياوې ۷۱
- ۳- منظوم ولسي ادبيات ۷۳
- ۴- منثور ولسي ادبيات ۷۴
- ۵- الف- نظوم (عامي اوخاصي) سندرې ۷۴
- ۶- د څلورم څپرکي د موضوعاتولنډيز ۱۰۴
- ۷- د څلورم څپرکي پوښتنې ۱۰۷

پنځم څپرکی (فصل)

د پښتو فولکلوريکوادبياتوډولونه

- ۱- الف- ولسي نظمونه ۱۰۹
- ۲- ب- فولکلوري نثر ۱۱۲
- ۳- د- ولسي نثر شکل ۱۱۳
- ۴- اسلام او نيکخته ۱۱۴
- ۵- مرد او نامرد ۱۱۶

- ۶- دمنځپانگې له مخې..... ۱۲۱
- چاربيته..... ۱۲۱
- ۷- سروکي اوييتونه..... ۱۲۴
- ۸- اتني..... ۱۳۱
- ۹- بابوللې..... ۱۴۰
- ۱۰- مصره تپه او..... ۱۴۳
- ۱۱- دپنځم څپرکي د لنډيز..... ۱۵۱
- ۱۲- دپنځم څپرکي پوښتنې..... ۱۵۳

شپږم څپرکي (فصل)

فولکلوري مقولې

- ۱- اسطوره او خانگړنې..... ۱۵۴
- ۲- نکل..... ۱۵۴
- ۳- هنراوفن..... ۱۵۷
- ۴- دخلکوهنرونه (محتوا او شکل) له م..... ۱۵۸
- الف- دشکل له مخې..... ۱۵۸
- ۹- د شپږم څپرکي دموضوعاتولنډيز..... ۲۰۹
- د شپږم څپرکي پوښتنې..... ۲۱۳
- ۱۳- نتيجه..... ۲۱۵
- ۱۴- نومونې اصطلاحات..... ۲۱۶
- وړاندیزونه..... ۲۱۷
- ۱۵- ماخډونه..... ۲۱۸

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يوبل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

مخکينی خبرې

الهي د خپل حبيب له برکته

دا ساده انشاررنگينه درحمان کړې

په هيواد کې له درې لسيزو را وروسته ، يو ځل بيا د هيواد د اصيل فرهنگ د رغولو لپاره له ټولو خلکو سره مينه پيدا شو ، د علمي موسسو ، په سر کې د کابل پوهنتون ټول درسي او ممد درسي مواد له منځه تللي و ، خو يو ځل بيا يې د رامنځته کولو هوډ ونه وشول . په دې لړ کې په پښتو څانگه کې همدغه فرهنگي مينه او تلو سه را تانده شوه او دهغو مضمونونو ياد بيارا تازه شو ، چې پخوا د دغې څانگې اصلي مضمونونه ول او په څانگه کې تدري سيدل . د دغه مضمونونو په ليکه کې د پښتو فولکلوريکو ادبياتو مضمون ، چې له نورو با اهميته آثارو سره توره ايره شوي و ، يو ځل بيا ماراټول او تاليف کړل ماچې په ۱۳۸۲ کال د نوموړي مضمون د تدريس چارې په غاړه واخيستې ، څانگې رانه وغوښتل خو د دغه مضمون د تدريس لپاره چې هيڅ درسي مواد نه و ، مواد راټول کړم ما دغه وړانديزو مانه او دلور و زده کړو و زرات د انسجام د کميسون له لارې مې مفردات برابر او کار مې پيل کړ . د ليکول پاره يې ډېر او پوخوانې او اوسنيو اثارو با تجربه خلکو ته مراجعه وکړ او ورسره کورو وکلي ته هم لارم او د فرهنگ د قيمتي هار دغه ملغرې مې څه ناڅه سره وپېلې . د دغه کتاب په ليکو کې ډيرو دو ستانو وس کړي او مرستې يې نه دي رانه سپمولي هغه استادانو ، دوستانو او خوږو محصلانو چې له ماسره په دې کار کې مرسته کړي ، په ځان پورگنم چې نومونه يې واخلم او کور وداني ورته ووايم . د څانگې ټولو درنو استادانو په سر کې استادانو وزيرې ، سيار صاحب ، يزال صاحب استاد جاج ، استاد صابر خان ، حقيال صاحب ، لورين صاحب ، اجمل خان ، استاد رفيق ، استاد انور جان ، مکمل صاحب ، داکتر صاحب مجاور احمد زيار ، داکتر صاحب زيور او ډاکتر زرغوني زيور ، اخک صاحب ، د ادبياتو پوهنځي رئيس بناغلي استاد کبير

نظامي او د نشراتو له رئيسې استاد ريحانې .. او د دري خانگې استادانو ، پوهاند صاحب قيوم قويم ، د اکتړ صاحب بنو وال ، پوهاند صاحب حسين يمين ، د ساينس پوهنځي رئيس ډاکټر صاحب تنيو وال ، د وترنري پوهنځي رئيس د اکتړ صاحب ايوبي ، د ساينس پوهنځي استاد غوري صاحب د ادبياتو پوهنځي د آلماني خانگې آمر محترم استاد بهبود او استاد ډاکټر صاحب نسيمي ، د ټولنيزو علومو استادانو پوپل صاحب او ډاکټر پنجشيري او د شرعياتو پوهنځي استاد نورزايي صاحب او نورو استادانو او همدارنگه د شپي برخې د څلورم ټولگي خوږو محصيلينو وحيد الله جان ، رفيع الله جان او گران ورور خالد جان ، د ورځي برخې گرانو محصيلينو هارون جان ، بختيار احمد ، د B-B-C راډيو کارکونکې ناجيه جانې ، موسي جان ، فريد جان ، حيدر جان ، زمري جان ، جاويد جان وزيري او ډيرو نورو درنو دوستانو په سر کې د پښتو خانگي د څلورم کال اول نمره او سرتاج محصل بساغلي صفي الله جان او په تيره د نشراتو محترم مدير حسين جان او نويد جان او نورو ، چې له ما سره د دې اثر د ليک ، چاپ ، ډيزاين ، او انځورونو د برابرولو او جوړولو په کار کې پوره مرستې او همکارۍ کړي ، ترې ډيره مننه کوم .

خو دې توان رسي د ښو لپاره وس کړه
له تيار او تورتمونو څخه بس کړه

دا تاسو او دا کتاب
پوهنوال احمد شاه (زغم)

تقریظ:

تحقیق و تفحص در زمینه مسایل فولکلوري و شناخت ، از مباحث بسیار مهم میباشد ، به دلیل اینکه بسیار از جوانب زنده گي انسانها در آفشار فولکلوري بازتاب یافته است از آن تاریخي که جورج فریز انگلیسي در قرن ۱۹ م به نوشتن کتاب شاخه طلايي (Golden bough) در راستاي موضوعات فولکلوري پرداخت و اهمیت این ساحه را ایضاح نمود تا امروز در کشورهاي مختلف و در میان ملل گوناگون علاقه مندي به گرد اوري اثار فولکلوري ، ترتیب و تنظیم آرشیف نمودن و سپس تحلیل و بررسی داشته هاي فولکلوري روبه تزاید است. در افغانستان توجه به گرد اوري اثار فولکلوري ، به خصوص ضرب المثل از زمان امیر حبیب الله خان به اثر تلاش محمود طرزي شروع شد و ماحصل کارهاي انجام شده در این زمینه در جریده سراج الاخبار افغانیه انتشار یافت این سعی و تلاش در توالی زمان ، پایاي خود را از دست نداد . مخصوصا پس از حصول استقلال کشور (سال ۱۹۱۹ م) کار در ساخت فرهنگي قوت یافت و در انجمن ادبي کابل به مسایل فولکلوري نیز عطف توجه صورت گرفت. بحث و بررسی در این مورد تا سالهاي ، ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰ به گونه ابتدایی به پیش میرفت ، مخصوصا از دهه چهل برخوردار جدي تر علمي تر به موضوعات فولکلوري صورت گرفت و نتایج تحقیقات و امکان نظر محققان این ساحه در کنفرانسها ، سیمینارها ، کتابها و مجله ها و روزنامه انعکاس یافت. نظر به اهمیت این بخش فرهنگ ، مضمون فولکلوري شناسي در بعضي از دیپارتمنت هاي چند پوهنځي پوهنتون کابل و بعضي از پوهنتون هاي و لایات ، تدریس میشود. به اساس یک ضرورت مبرم درسي ، محترم پوهندوي احمد شاه زغم استاد دیپارتمنت پښتو در پوهنځي ادبیات پوهنتون کابل ، به تجریر کتاب درسي « پښتو فولکلوريک ادبیات»

پرداخته است این کتاب علاوه بر مقدمه ، هدف و اهمیت مضمون پس منظر مضمون ، دارای شش فصل و نتیجه ، اصطلاحات ، پیشنهاد و ماخذ میباشد ، محترم پوهندوي زغم در هر فصل مباحث مختلف را به نحو دقیق مطابق به معیار های کتب درسي در مقیاس پوهنتونها مورد تحلیل قرار داده و در پایان مطالب هر فصل پرسشها بی را مطرح کرده است. در این کتاب بر علاوه توضیح لغات و اصطلاحات مربوط به فولکلور ، طریق و روشهای جمع اوري مواد فولکلوري مشخص گردیده است هم چنان انواع ادبي فولکلوري را به صورت جداگانه به بررسی گرفته ماهیت هر کدام را با چگونه گي ارزشمندی ان در گمچیمخ ائبیان فولکلوري ایضاح نموده از هر کدام نمونه های ذکر کرده و به تشریح چاپ و تبیین انها مبادرت جسته است بنا بر ان کتاب درسي محترم پوهندوي زغم برای ارتقاي موصوف به رتبه علمي پوهنوال ، کاملاً مناسب و کافي است.

با احترام

پوهاند دكتور عبدالقيوم قويم

تقریظ:

کتاب درسي (پښتو فولکلوريک ادبيات) که بر اساس پلان مطروحه درسي دپيارتمنت پښتو توسط محترم پوهندوي احمد شاه زغم براي ترفيح به رتبه عملي پوهنوال تاليف و تدوين شده است از مضامين اساسي دپيارتمنت ميباشد ، چه ادبيات فولکلوريک یک بخش مهمي از ادبيات جامعه را احتوا کرده معرف حقيقي داشته هاي فرهنگي و ادبي مردم ميباشد .

ادبيات فولکلوريک از لحاظ قدامت بر ادبيات تحرير و از اينکه حقيقت دانش نخستين افراد جامعه را دارد و نیز از انجايي که ادبيات فولکلوريک از تاريخ و فرهنگ ديرينه اجتماع نماينده گي کرده یک بخش ارزنده ميراث فرهنگي را تشکيل داده است در زمينه مختلف علوم مورد استفاده قرار گرفته در عرصه هاي گوناگون ، تحقيقات تاريخي و فرهنگي را ياري ميرساند ، مردم شناسي باستانشناسي و نژاد شناسي ادبيات فولکلوريک پښتو که تاريخي کهن داشته و داراي غنای خاص خود است پژوهش در موضوع دقت و تلاش ويژه بي را ايجاب ميکند .

محترم پوهندوي زغم در زمينه ادبيات فولکلوريک پښتو تحقيقات دقيق و ارزشمندی را انجام داده مواد دخول درسي را در همه ساحه هاي ادبيات فولکلوريک پښتو فراهم آورده است ، موضوع در موضوعات مختلف مربوط به فولکلور از قبيل تعريف لغوي و اصطلاحي فولکلور ، فولکلور و کلتور ، ارزش فولکلور ، بخشبندي موضوعات فولکلور ، نظر دانشمندان غرب و شرق در باره فولکلور و اهميت پاسداري از آن ، مضله هاي فولکلوريک و عرصه هاي مطالعه ادبيات فولکلوريک به حد کافي تحقيق کرده بالثوبه در پيرامون ادبيات فولکلوريک پښتو و مشخصات ان ، مقوله هاي ادبيات فولکلوريک پښتو ، ادبيات منظوم و منشور فولکلوريک پښتو تحقيقات جامع و بررسي انجام داده است ، و اين همه در معرفي و شناخت ادبيات فولکلوريک پښتو بسنده و کافي است ، از انجايي که لارمه یک کتاب درسي است اين اثر در پايان هر بخش

خلاصه بحث و توام با پرسشها در زمینه را هم احتوا کرده شرایط یک کتاب درسي مرجع را پوره نموده است تا انجا که این اثر علاوه از استفاده به حیث مواد درسي برای سایر علاقمندان این رشتهء ادبيات منبع خوبی بوده میتواند چون محترم پوهندوي احمد شاه زغم در کار تحقیق و ندوین این اثر خوب موفق بوده و وي یکی از ضرورتهاي ديپارتمنت را در بخش تهیه مواد درسي بر آورده ساخته است مستحق ترفیع به رتبه علمي پوهنوال میباشد ، البته با چاپ آن نه تنها سهولت در کار تدریس بلکه هم چنان استفادهء عام از ان میسر میگردد ، به امید موفقیتهاي بیشتر نگارنده در پژوهشهاي آیندهء شان.

با احترام

پوهاند دکتور محمد حسین یمین

تقریظ:

د درسي کتابونو ليکل د خانگي يو اهم ضرورت دي خوله نيکمرغه اوس د خانگي استادانو دغه ضرورت ته خپله ډيره پاملرنه را اړولي ده او د درسي کتابونو ليکلو ته يې مټې را نغاړلي دي خو دغسي ستونزې د پاي ټکي کيږدي . ښاغلي پوهندوي احمد شاه زغم چې د خانگي يو تکړه او با تجربه استاد دي له کلونو کلونو راهيسې يې دغه مضمون په برياليتوب سره تدرس کړي دي او په دې برخه کې يې کره او ښه پاڅه مواد د دغه درسي کتاب د ليکلو په اړوند د خپل څو کلن تدریس پرمهال را ټول کړي دي دا دي اوس يې د يو درسي کتاب په توگه خپلو زده کوونکو او نورو مينه والو د استفادې له پاره وړاندې کړي دي . دغه کتاب د يوې جامع سريزې ، شپږو څپرکو ، پايلې ، وړانديزونو او دکره ماخذونوڅخه په گټې اخستينې سره د زده کوونکو او درنو لوستونکو ته وړاندې کړي دي . د کتاب بله ځانگړتيا دا ده ، چې د درسي کتاب ليکنې ټول معيارونه په نظر کې نيول شوي دي ، په دې معني ، چې ليکوال د هر څپرکي په پاي کې د زده کوونکو د ښه پوهاوي په خاطر هر څپرکي د موضوعاتو لنډيز راوړي دي او په پاي کې يې پوښتنې هم طرحه کړي دي چې د درسي کتاب ليکني يوه مهمه برخه تشکيلوي . تر هر څه د مخه زغم صاحب ته د دغه کتاب د ليکلو مبارکي وایم او د لوی څښتن څخه ده ته د لږياتو علمی او ادبی برياليتوبونو هيله کوم . څرنگه چې محترم استاد زغم دغه کتاب د پوهنوالی علمی رتبې د لوړيدو لپاره کانديد کړي دي زه د پوهنوالی علمی رتبې ته د لوړيدو لپاره د نورو شرايطو په نظر کې نيولو سره دغه اثر کافي او پشپړ گنم او د پوهنتون د خپرونو له رياست څخه په درنښت هيله کوم ، چې دغه کتاب ژر تر ژره د چاپ په زيور ښکلي کړي .

په درنښت

پوهاند محمد صابر خویشکي

د پښتو خانگي استاد

ارزونه:

د پوهاند وی احمد شاه زغم (د پښتو فولکلوري ادبيات) یوهنیز او خپرنیز اثر مې سر تر پایه وکوت او وارز او په دغه اثر کې اړوند سکالو (موضوع) ښه تراخپړل شوی او د خپرنود (میتودولوژي) ټول اړخونه او اړونه پکې سمبال شوي او یو لړ نوي تکي پکې گټه اخیستل شوي، چه د کتاب په پای کې ښوول شوي دي. استاد احمد شاه زغم ډیر هڅه کړي دي، چې دغه اثر د یو درسي کتاب په توگه له تیوري کې پوله ښه ترا وڅیړي او چمتو کاندې، د وگني او گړني (عامیانه او شفاهي). په بله وینا، (ولسي ادب) پر ټولو خپلونو (ژانرونو) یې رڼا واچوي او ډلبندي یې کړي او له تدریسي آرونو (اصولو) سره سم یې واوډي او ترتیب یې کړي. زه پر خپل وار د ښاغلي استاد زغم دغه نو ښتگرانه او گټور اثر لوړ ارزوم او پوهنوالي علمي رتبې ته دلوریدو او چاپ لپاره غوښتنه کوم او د استاد زغم د لازياتو بریو او بریا و وپه هیله یم.

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار

سريز ۵: (مقدمه)

فولکلور پېژندنه په عمومي ډول د ټولنو د عامو وگړو د طبيعت پېژندنه ده. په ځانگړي ډول پښتو فولکلور، د پښتو او افغاني ټولني د گڼو ولسونو پراخ دو دونه او ولسي ژوند انځوروي. فولکلور که مادي دي او که معنوي، د دي ولس ستره شتمني گڼل کېږي، د دي لپاره چې فولکلور د ولسونو مال دي نو د فولکلور پېژندل، راټولول، ځاي پر ځاي کول يو حتمي خبره ده. پښتو فولکلوريک ادبيات کتاب، چې ماوس برابر کړي دي، د دي ځانگړي تدريسي کتاب دي، چې د ځانگړي د اړتيا له مخي برابر شوي دي. دغه کتاب شپږ څير کي لري، چې په هر څير کي کې اړوندې موضوع گانې په لنډه او کره ډول تشریح شوي او په هر فصل کې لنډيز او پوښتنې هم راغلي دي. هڅه مې کړي دغه کتاب د اوسني کتاب ليکنې په علمي او تدريسي معيارنو سره سم وليکم او د ځانگړي تدريسي ستونزې حل کړم.

فولکلور انگليسي کلمه ده چې په ۱۸۴۶م کال w.J-thoms لومړی ځل لپار وکاروله، له هغه اداو له هغه وروسته په نورو اروا پاني او آسياني هيواد اوله هغه رواسره سم په پښتو ادب کې هم استعمال شوه.

فولکلورته يه پښتو ژبه کې (ولسی پوهه)، پرته درعجیکی کې ورته (خلیقات)، په فارسی - دري کې د (فرهنگ مردم) او په نورو ژبو کې نور نومونه ورته اخستیل شوی دی.

لومړي څپرکي

پښتو فولکلوريک ادبيات

۱- کلتور او فولکلور :

کلتور ، ثقافت يا کلچر (Culture) يا فرهنگ د ملتونو د تهذيب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو د کلتور پورې (سطحه) هغه وخت مونږ ته ښه څرگند يږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهيږو او د هغوي فولکلور سره ښه بلدتيا ولرو . کلتور يا ثقافت د انسان د ارتقائي ژوند او عمل يو مجموعي پانگه ده ، چې د انساني ژوند له پيل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه او خوندي شوه ده . د کلتور په دې لويه تاريخي مجموعه کې لاندې اجزاي شاملې دي :

۱- «د ولسي ژوند نظام (Social Process) ۲- تمدن او تهذيب (Civilization) ۳- روايات ژبه (Communication) هر ډول اداري ولسي ټولني ، هر ډول ټولنيز دودونه ، کيسې ، دم ، درود ، جادو ، اقتصادي ، اداري تنظيمونه ، تعليم ، تربيت ، ادب ، قانون ، فلسفه ، اخلاقيات ، علوم او فنون ، موسيقي ، نقاشي ، لوبې او لنډه دا چې د ولسي ژوند د هراړخ سره متعلق عمل چې د تاريخي دور له ابتدا نه وروسته راپدې خوا روان دی ، د کلتور يا ثقافت په دايره کې شمارلي شي» (۲،۵:۲۴) فولکلور پخپله د کلتور يو توک (جز) دي . د کولتور جاج (مفهوم) بيخي ارت او هراړخيز دي ، سيمه ايز کيداشي ، مگر کلتور کله - کله د يو هيواد له پولو هم وراوړي . که دلته ځيني ترمينو لوژيکي توپيرونه هم په پام کې ونيسو ، بيا هم په هيڅ ډول فولکلور د کولتور له ډگره وتلاي نشي ، سره له دې که فولکلور په يوه الواک (نظر) يواځې په وگړني ادب ، دود و دستور پورې تړلی هم وگڼو ، کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لرلی شي ، کلتور د يوې ټولني ټوله مادي او معنوي شتمني رانغاړې ، په کلتور کې د ژوند پراخه اړخونه ځلونه کوي . همدارنگه

د کلتور اغيزې د ژوند په بيلا بيلو برخو او اړخونو کې کوي او ځلونه ډاگيزه دي ، له همدې امله ده چې د کلتور څېړنه او په هغه پوهيدل په هرې ټولنه کې ځانته ارزښت پيدا کوي. د يوليکوال خبره:

کلتور د يوې ټولنې عمومي کره وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې ، او سلوک راچاپيروي او فولکلور د يوې ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده ، اوله کولتور سره په اړيکه کې دی.» (۱:۲۱).

داسې هم وييلې شوي چې کولتور د انساني ټولني د ژوند عمومي اړخونه رانغاړي او فولکلور د ژوند يوه پراخه برخه پايه بله وينا:

کولتور د کل او فولکلور په کې ، د ستر جز مثال لري ، ټولني فولکلوري پديدې د يوې ټولنې د کولتوري ميراثونو زيربنده او د کلتور جز دي او يوله بله سره نه شلبيدونکي دي. د ملتونو او قبایلو د کلتوري ميراثونو د تاريخي بهير مطالعه د هماغه ملت او قوم د ټولنيزو او قبيلوي روابطو او نورو اړخونو ښه رڼا اچوي. کولتور د متمدنې ټولنې د انسانانو د ژوند د کليت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري ، کولتور د يوه بڼې ټولو گڼوونو او بوټو ته پاتې کيږي او فولکلور په بڼې کې د خاصو ، خاصو و نو او ځانگړو گلانو او بوټو ننداره ده. کلتور د يو هيواد ، ملت او ټولني د خلکو د ثقافت عمومي کچه او اندازه څرگندوي ، يعنې د هغو خلکو چې په يوه ملت پورې اړوند دي د اروايوهنې ښه بيلگه کېداسي ، د ساري په ډول د پښتو ميلمه پالنه د دوي د عام کولتور نماينده گي کوي ټولي معنوي او مادي شتمنۍ د کلتور په دايره کې راځي.

۲- فولکلور پېژندنه :

که د لويې نړۍ په غيږ کې د انسان د کرامت او لوړتيا درجه د هغو په کلتور کې نغښتې و بولو نو دا خبره د دې معني لري چې يوه ټولنه په ثقافت او کلتور ژوندي ده او ژوندي به وي. فولکلور او دودونه د ثقافت يو دروند او په زړه پورې اړخ دی

د يو ملت ثقافت تر ډيرې اندازې پورې دهغه له فولکلور څخه ښه څرگند بڼې فولکلور د ملت تير ژوند پر بيلا بيلو اړخونو ښه رڼا اچوله شي او د راتلونکي ژوند د ښه والي لپاره ښې او په زړه پورې لارې چارې په گوته کوي (۱۰:۸۳)

د فولکلور له کلمې سره بلد تيا که څه هم نوې خبره ده خو د ولسي ادب له روحيتي سره آشنايي بيا بل مفهوم لري ځکه ولسي ادب او ولسي ژوند له ډيرو زمانو له انسان سره مل دي. د فولکلور کلمه کابو يوه پيړۍ کيږي چې مروج شوې ده اما د ولسي ژوند اهميت او سابقه خورا لرغونې ده دلته به د فولکلور او يا ولسي توب په برخه کې ځيني نظريات راواخلو گن شمير پوهان پدې اند دي چې د وروسته پاتې هيواد له تاريخ نه د دغو هيوادنو فولکلور ډير مخکې دي او دا ځکه چې د وروسته پاتې هيواد و تاريخ ياد نورو په لاس کښل شوي دي او يا د کوم ځانگړي غرض له مخې ليکل شوي دي.

پوهان دا خبره هم ورسره عبرگوي چې که تاريخ د يوه ملت يا د يوې ټولني موجوديت يوازې سطحې او قشري پته رانښيي. نو فولکلور مور د هغو له روح سره آشتا کوي او د خلکو مفکورې، جذبات او آرزوگانې پکې منعکس کيږي.

۱- که يو ملت د خلکو د ژوند بهير ته ښه چمتو شو په زغرده ويلاي شو چې عنعنه دود او دستور د هماغه ملت د خلکو په ژوند کې آن تر ديني مناسکولیک لوست او تاريخ مخينه لري، مثال په ډول د عربو د جاهليت په دوره او يا زموږ د هيواد د خلکو تر مسلمانيدو د مخه د هغو يا دغو هيواد و خلک د يولې عنعوي موازينو درلودونکي و، دوي ټولو د عنعوي، ولسي نرخونو او روايتونو له مخې سره ژوند کاوه، عقيدې او باورونه يې درلودل ځکه وايو چې ولسي نرخ، ولسي عنعني يا په جامع ډول فولکلور د يوې ټولني د ژوند هنداره ده، داسې هنداره چې د هماغه ټولني د خلکو ژوند په ښه توگه پکې منعکس شوي وي.

۲- پرهان دا هم زياتوي، که څوک وغواړي چې د يوې ټولني د ژوندانه په بهير او دغه راز د هغې ټولني د خلکو په افکارو، عقايدو، انگيرنو او پدې برسيره د هغې ټولني په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او د هغې ټولني په فولکلور کې ژوره اړه راڅرخيزه مطالعه وکړي. د يوې ټولني او يا يو ولس د

فولکلور له مطالعې پرته دهغې ټولنی او ولس د پيژند لو په باب هلې ځلې روښانه نتيجه نه لري.

۳- له پورته يادونو څخه زموږ مطلب دا دي چې ، په فولکلور او ولسی توپ کې د ژوند اصلي روحيه نغښتې ده .

۴- څرنگه چې د فولکلور زياته برخه ولسي يا شفاهي ادب جوړوي ، نو هنر هم را چاپيروي . شيلرا او سپنسر عقیده در لوده چې د هنر انگيزه د لوبو له انگيزې څخه را پيدا شوې ده او د نړی ستر ادب پوه ماکسيم گورکي (Maxim Gorki) به ويل د لفظي هنر پيل په فولکلور کې دی . حتی د لرغوني يونان ، د عربو او د ختيځ د گڼ شمير هيواد ډير و سترو ليکوالو آثار په فولکلور بنا شوي دي . د فارسي - دري ادبياتو د ادب ځلانده ستوری ابوالقاسم فردوسي نړيوال شهکار شهنامه د فولکلور يک داستان ښه لري همدارنگه د پښتو ادب پلار خوشحال خان (۱۱۰۰-۱۰۲۲) ډير ښه ادبي شهکار دستارنامه هم يو له مهمو پښتو فولکلور يکو اثارو څخه گڼلې شوی ده چې د يښتون ولس د طبيعت ځلانده هنداره گڼل کېدای شي .

۸- د دي لپاره چې نن ورځ د فولکلور يکو څيرنو ساحه يوازې د هنر او ادبياتو په برخه کې نه محدود يږي او له دې څخه ډيره جامع ده چې اساطير ، افسانې ، منظومې ، کيسې ، متلونه ، گډا ، لوبې ، کوډې ، خرافات ، کرکې او کرڼې ، انگيرنې ، سندرې ، ترانې ، سرودونه ، رسم او رواجونه ، ولسي فوانين ، ټولنيزې لارې چارې ، نجوم ، کليوالي طب او ... رانغاړي او سره له دې چې د ټولني په اتنو گرافيکي ( ) * جوړښت پورې اړه پيدا کوي ، خو له فولکلور سره يې له ارگانیک پيوند او تړاو څخه سترگې نشو پټولای .

اتنوگرافي:

۲- که څوک وغواړي د فولکلور په رښتني معني ځان پوه کړي بايد د هغې يا د عې ټولني اتنيکي (قومي) ځانگړی هم هيري نه کړي نو د دغو دواړو کلمو او اصطلاحاتو په سم د ټولني سسمه پيژندنه ممکنه ده .

۷- ټولنيز ارزښتونه: د دې لپاره چې زموږ او يا د يوې ټولني فولکلوري مواد د وخت خپري په مخ ونه وهي (لکه چې مخکې زموږ د ټولني بې برباد کړه) او يا په بله وينا د زمانې له تو فانونو او سيلابونو مو. ژغورلي وي او له خاورو سره خاورې شوي نه وي، نو فولکلور پوهانو ته بويه چې تر وسته وسته پورې دغو معنوي ټولنيزو ارزښتونو ته ځانگړې پاملرنه وکړي. ځانته زحمت ورکړي او فولکلوري ولسي شتمني د زمانې له گردوونو څخه پاکه کړي او تلپاتې ژوند وربښي، ثبت يې کړي، تحليل او سره راټوله يې کړي.

۸- په ټولنه برلاسي رژيمونه او اړوندې ټولني، په هيوادونو باندې مسلط او برلاسي رژيمونه او حکومتونه د ولسي پانگې په ساتنه او لوټونه کې خورا اغيزمن گامونه پورته کولای شي بايد وخت تر وخته فرهنگي اړونده موسسې + دولتي مقامونه + مدني ټولني + روښان فکره پښت او آن نړيوالې فرهنگ پالې ټولني دا کار خپله دنده و بولي او د فرهنگي ميراثونو په راتپولو او بيا ساتنه کې لوي لاس وکړي.

۹- اقتصادي پياوړتيا او کمزوري اقتصادي کمزورتياوې د هيوادونو د فرهنگي ميراثونو د لوټونې يو بل لوي عامل کيدای شي د بيلگې په توگه زموږ په هيواد کې چې داڅو کلونو تار زموږ د اصلي فرهنگ خوندي کولو ته يې زيان رسولي دي.

نه يوازې دا چې زموږ د ټولني مادي خو اووې يې زيانمنې کړي. بلکې زموږ د ملت ټولې معنوي نښيگنې يې له خاورو سره خاورې کړي دي نو لارمه ده، دولتي مقامونو او فرهنگي ژمنې مؤسسې د غو ارزښتونو ته په سپکه سترگه ونه گوري او په خوندي کولو کې يې لوي لاس وکړي.

۱۰- د فرهنگي موسسو اغيزي او شتون: د ملتونو فرهنگ د ساتنې، راتپولو او خوندي کولو يوه بله ستره او غوره وسيله ده چې، فرهنگي مؤسسې - د فرهنگ وزارت او اړوند ارگانونه لاس سره يو کړي، څو په دغه برخه کې گډ اوږده پلانونه جوړ او بيا د فرهنگ د خوندي کولو په برخه کې د خلکو د پراخه پرگنو په لور ورشي او دخلکو له منع څخه دهغوي د آر او اصيل ولسي دود او دستور

راتولونه پيل کړي. لنډه دا چې ، فولکلور پيژندنه د فولکلور په تيوريکو اړخونو رڼا اچوي او له فولکلور ټولني او فولکلور خوندي کولو سره توپير لري. فولکلور پيژندنه ، د فولکلور په برخه کې هراړخيزه څيړنه او پلټنه ده .

۳- فولکلور په لغت کې :

فولکلور يا فولکلور انگرېزي کلمه ده اصلا په انگرېزي متن کې د لومړي ځل لپاره تامس (Thoms) په ۱۸۴۶ کال داگست مياشت په خپل يو مضمون چې (Ambroise Merton) په مستعار نامه استعمال کړه . هلته يې د (فولکلور) (Foklor) اصطلاح وکاروله . يعنی دا چې (ل) په عاريتي ډول د نورو ولسونو او خلکو (افغانانو) له خوا ورسره يو شوي دی ، اصل يې فولکلور (Foklore) دی . څرنگه چې د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د يوه انگرېز له خوا په انگرېزي متن کې استعمال شوی ده ، نو له همدې امله ، فولکلور انگرېزي کلمه گڼله کيږي . د فولکلور (Folklore) لغت له دوو وټو کونو څخه جوړ شوي دی :

(فولک) او (لور) (۴۵- ۱۷ ، ۱۸ ، ۳۸)

فولک (Folk) يا فوک (Fok) د خلکو په ما نادي . دلته مطلب له خلکو څخه (ولس) دي هغه ولس چې د ټولني مادي او معنوي ځواک او قوت جوړوي ، لور (Lore) پوهې او حکمت ته وايي په ټوليزه (مجموعي) توگه ، فولکلور داسې تعريفولای شو : فولکلور د خلکو (ولسي پوهې) څخه عبارت دی . په انگرېزي ژبه کې د (Folk) د کلمې (ل) (L) نه تلفظ کيږي ، په خپله انگرېزان د فولک (Folk) د کلمې سره (ل) نه راوړي او نه تلفظ کوي او د فولکلور کلمه د فولکلور په توگه کاروي فولکلور د هر ملت د کلتور تکاملي ريښتني ، سير او حرکت ته هم ويل کيږي يا په بله وينا د هر ملت تکاملي ريښې له فولکلوره پيلېږي . په (پښتني فولکلور) نومې کتاب کې راځي چې همدا کلمه « د يوې انگليسي کلمې (Folklore) څخه جوړه شوې چې (فولک) د خلکو او (لور) د علم او پيژندنې په مانا راغلي او د نيکونو عقايدو ، د اجدادو درسم افسانې ، عقايدو او عنعناتو د څيړلو معني ترې اخيستله کيږي او د لومړني ځل لپاره فولکلور

نوم يو اروپايي (؟) پوه په ۱۸۸۵ م کې وکارو له چې د خلکو د پوهني په معنی ده (۸۷ : ۱۴)

د بلخ پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د دري خانگي ځوان او تکړه استاد او محقق دوکتور عبدالغني برزین مهر په خپل اثر (ضرب المثل و کنایات) د الف او ب مخونو کې ځینې نظریان د فولکلور په اړوند راغونډ کړي چې لنډيز يې داسې راوړو :

زموږ د ملت د لرغوني فرهنگ يوه سمسوره خانگه (فولکلور) دی دغه کلمه فرانسوی رېښه لري ، (Folk) د خلکو او (Lore) د پوهي ، يعنې د پراگنو د پوهي په مانا دی ، يا په بله وينا د يو ملت عقيدو ، افکارو ، کيسو ، آدابو ، رسومو ، ترانو ، ساده او ابتدايي هنرونو ته فولکلور وايي (۱۶) د (الف) .

په پورته ليکنه کې د (فولکلور) د کلمې د رامنځته کونکي ، استعمال کونکي او مروجونکي نوم ځاي او کال نه دي راغلي دا هم نه دي په گوته شوي چې د فولکلور رېښه د فرانسوي ژبي د کومي کلمې له رېښې راوتې ده ؟

خوچي کله سړي د ادب او بيا فولکلور په برخه کې مطالعه او پلټني کوي نو سړي ته پته لگيږي چې د فولکلور د کلمې رواجيدل او استعمال د نولسمې پيړي په لومړي نيمايي ي پيل شوي دي. که څه هم فولکلوريکي څيړني او راتولونې خو په او ولسمه پيړي کې په سيستماتيکه او منظمه توگه پيل وشوي دي ، او دغه کار د لومړي ځل لپاره John Aubrey جان ايبري په ۱۶۸۰ م کال پيل کړ او د خپل وخت زيات شمير خرافات او دودونه يې وليکل او د هنري بورن د کتاب په نامه يې چاپ کړل او دې کتاب کې يې د انگلستان د بزگرانو عنعوي موسمي شعارونه او اړوند مطالب خپاره کړل دا يبري په نظر ډير ځله منفي دودونه په فولکلور کې شاملېدلی شي . له دې راوړوسته جان براند John Brand او نورو د فولکلور په باب آثار خپاره کړل همدارنگه ويل شوي چې په نولسمه پيړي کې جرمني پوهانو يا کوب Yakub گريم Greem او د ده - ورور ويلهليم گريم W.Hilum Green د فکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړي او له دوي را وروسته انگرېزي پوه تامس رايت Thoms Riut په خپل اثر د (ادبي نوبت) کې د نکلونو د اغيزې موضوع و څيړله (۹۳ : ۲۱۲)

له دې امله فولکلور يا فولکلور * انگرېزي کلمه ده چې د لومړي ځل لپاره W.J.Thoms په خپل يو ليک کې چې د Ambroise-Merton نامه يې ليکلي وه استعمال کړه .

د فولکلور د اصطلاح د وضع کونکي په باب دغه معلومات له (بريتانیکا انسايکلوبيډيا) ۱۹۷۰ م امريکانا انسايکلوبيډيا ۱۹۶۱ م ، بریتانیکا دايره المعارف کې په تائيدې ډول راغلي دي . خو يوازي په لږ تفاوت چې په يوه کې W.T.Thoms او په بل کې W.J.Thoms راغلي دي* په فولکلور انسايکلوبيډيا کې د فولکلور (Folklore) له کلمې سره (ل) راغلي دي . او همدارنگه په نورو معتبرو منابعو کې ، که چېرې (ل) ورسره استعمال شي يا نه ، پروا نه لري . ايراني نامتو داستان ليکونکي صادق هدايت په خپلو اثارو (بف کور) او په تيره بيا (نوشته هاي پراگنده) کې وايي چې ، فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۸۵ م کال فرانسوي (امبرواز مورتن) استعمال کړه . بریتانیکا انسايکلوبيډيا) کې راځي چې (امبرواز مورتن) د تيامس مستعار نوم دی خود د هيبنشيا (تعجب) خبره دا ده چې انگرېزي څنگه په فرانسوي بدله شوې ده ، ډيرو معلوماتو لپاره وگورئ (۸۸-۱۲۸)

خدا بښلی ابراهيم عطايي په خپله يوه مقاله کې څرگندوي په ۱۸۴۰ م کال د فولکلور کلمه خلکو ته پوره آشنا نه وه او يو آلماني فولکلوريست د گريم په نامه په المان کې د خپلو فولکلوري مواد و پر مجموعه د فولکلور نوم کيښود او له دغه وخته په انگلستان او فرانسه کې دا نوم او دغه کار تقليد شو (۶۷ : ۱۲۳) له څيرنو څخه داسې ښکاري د لومړي ځل لپاره دغه کلمه W.J.Thomas استعمال کړي وي . فولک د خلکو او لور د پوهې په معنا راځي او فولکلور د خلکو او ولسونو په پوهې او حکمت څخه عبارت ده .

۴- برجسته فولکلور په اصطلاح کې:

اصطلاحاً فولکلور د ملتونه ټوله او عامه او معنوي شتمني ده . دغه شتمني يوه داسې هستي ده چې د ټولني د انسانانو تر منځ د تاريخ په اوږد وکې په شعوري او غير شعوري ډول را منځته کيږي او وده مومي . د يوې ټولني د انسانانو تر منځه د کلتوري اړيکو پراختيا او راتلونکو نسلونو ته د همدغو هنرونو

راغزیدنه د ټولني د کلتور پورې بنیې او یا په بله وینا د ټولني د انسانانو کلچر انټروپولوژي Cultural Anthorology د لوړ تیا سطحه په فولکلور پورې تړلي گڼل کيږي، ځکه په کلتوري انسان پیژندنې (کلچرل انټروپولوژي) کې فولکلور بیا د اجتماعي ژوندانه څرنگوالي (کیفیت) او مظاهر په موږ پیژني او د انسان پوهني په لار کې دا یو مبرم احتیاج دی چې موږ دخپلي یا بلې ټولني حالات په قدیمه نړۍ کې معلوم کړو (۶۶-۵۱) فولکلور پیژندنه، اجتماع پیژندنه ده. په فولکلور کې نه یوازې چې معنوي ارزښتونه خوندي دي، بلکې دهغه په واسطه د ټولني د افرادو دافکارو، معتقداتو، امیالو او غوښتونه څخه د دوي د اجتماعي تاریخ مبادي معلومولای شو.

په فولکلور پوهیدنه، په اجتماع پوهنه ده، په فولکلور پوهیدل د ټولني او اجتماع سره نږدې کیدل دي. فولکلور پوهنه د ټولنیپیژندنې یو عمده او غوره فاکت اولامل (سبب) هم کیدای شي. په فولکلور پوهیدنه د ټولنیپیژندنې یو ضروري اصل پوره کيږي. دا کار موږ ته دبري کنجي (کلي) په لاس راکوي او دغه کار موږ هغه وخت ښه تر سره کولای شو، چې د ټاکلې ټولني په فولکلور کې څېړنه وکړو. په فولکلور پیژندنه کې تر ټولو غوره او عمده اصل دا هم دی چې د هماغه ټولني شفاهي کیسې راویلتو ځکه کیسو کې د تیرو خلکو او اجتماع یوه ستره خزانه پرته ده. له بلې خوا د اجتماع د تاریخ د غوره تحقیق په لاره کې، فولکلور یوه ډیره ښه وسیله کیدای شي. فولکلور د تیرو خلکو او ټولني هغه قیافه ویني، چې د اجتماعي تاریخ دیلا بیلو تاریخي دورو د فوق العاده علامو او نښو حکم لري. آن د ټولنیز تاریخ څیړونکي دې ته اړتیا لري، چې په پروني نړۍ کې د ده ترخپرنی لاندې ټولني څرنگه حقوقي او جزایي احکام در لودل او ترد غوا حکامو لاندې د ټولني خلکو څرنگه تفکر او ترخپل منع څه ډول روابط در لودل، ځکه د دغه تفکر او مناسباتو خپریدل یوه څیړونکی ته دا قضاوت وربښي، چې د هغو د اجتماعي تاریخ مر حله پرې وټاکي. یعنې فولکلور د تیرو خلکو د تفکر او شعور سطحه هم رامعلومولای شي. د مثال په ډول د (وحشت) یا له اسلام څخه د مخه دورو په تاریخ پوهیدنه د هغو دورو د کلتور او فولکلور پیژندنه را په گوتو کوي. د هغه دورې د انسانانو د لومړنۍ کلتور ریښې احتوا کوي، له همدې امله یې پیژندنې ته احتیاج احساسیږي، چې د

هغو ورو دانسانانو د اجتماعي ژوندانه په راز پوه شو او په هغه راز پوهيدنه د تاريخ کره والي هم دی. د لومړينو يا مخکنيو دورو انساني ټولنو، اجتماعي مؤسسات او د دوي د افرادو عقايد، عنعناتو رسم او رواجونو باندې پوهيدنه دا غواړي، چې د هماغه خلکو فولکلور پوهنې ته مراجعه وکړو. لنډه دا چې د فولکلور په تعريف کې اساسي مقولې داسې وړاندې کولای شو. (لرغوني، عوام او عنعنه) د غوډرو مقولوله ارگانیک ترکیب څخه داسې تعريف لاسته راځي: فولکلور د عوامو خلکو هغو عنعنوته ويل کيږي، چې د لرغونو زمانو څخه راپاتې شوي او د اوسني وخت د تمتد اولوپوهنو، عقايد او چلن بيلگو سره يوڅه توپيروي)) يا په بله وينا: فولکلور د عوامو خلکو هغه لرغوني عنعنې او دودونه دي، چې د تاريخ په اوږدو کې له نورو نسلونو څخه راپاتې دي، فولکلور د عوامو خلکو پر هغو عنعنوي عقايد و، خرافاتو، کړو وړو، دودونو، اوشعايرو دلالتي کوي چې له ځنډنيو وختونو څخه تراوسه مورتې رارسيدلي دي. يا اصطلاحاً فولکلور د عوامو خلکو، ياديو ملت يا يوقوم اويونيژاد په نظر د هغو حقايقو مجموعه ده، کوم چې د دوی عنعنوي پانگه گڼل کيږي او د ژوند او جهان په باب د دوی فکر، عقیده، معلومات، افکار او د دوی عمومي ذهنيت دی. ديو ملت يايومليت اوياديوهيواد په فولکلور کې د هغوی ټوله ماضي اود موجوده او راتلونکي ژوند دپاره ارزښتونه پراته دي. ديوې ټولنې فلکلور مورتې دهغوی دپلرونو، نیکو او اجدادو کلتوري نورمونه او ټولنيز ارزښتونه بيا نوي او دهغوی له کلتوري معيارونو او هدفونو سره موآشنا کوي. په همدې توگه فولکلور انسانانوته لازمنوونه کوي، ژوند ته يې معنا ورکوي اود حرکت سمت يې ټاکي. د سويس نامتور وحيات پوه کارل گوستاف يونگ (Carl Gustave Yang) (۱۸۷۵ - ۱۹۶۱ م) وايي: موربايد ديوې ټولنې د فولکلور په باب بې پروايي ونه کړو او د چتيا تو په نظر ورته ونه گورو، ځکه دنوروارزښتونوله څنگه يې پوسترازښت دادی چې د روجي تحليل له مخې د هغه عصر عمومي فلسفه، ټولنيز شعور اود ژوند معنی اومفهوم پکې موندلی شو.

۱- دغه انځورزمور د هيواد د کلتوري لرغونپوهنې يوه برخه ده. دلوگرولايت کا فرکلا (خروار) ولسوالۍ کې پخوانۍ بڼه (لرغونپېژند: ۲۷مخ)

د فولکلور د راتولو لولو اړتياوې :

که چيرې د بشري ژوند په ټولو را زونو پوه شو بايد ولسي پانگې او د خلکو دودونه او تفکر ته سرور - دننه کړو. دمثال په توگه: که يوازې پښتو لنډۍ مطالعه شي نو نه يواځې د پښتون ملت طبيعت ، بلکې د بشري منوعيت ښېگڼې به ورکې پيدا شي ، لکه لاندې څو لنډۍ :

۱- جانانه ستا مزه گۍ نشته   زما همزولي زانگوانې زنگوينه
پيزوان دې مياشت ، خالونه ستوري = مخ دې آسمان زلفې شيبې دباران دينه ،
له دې امله دولسي پانگې خوندي کول دهرملت لپاره ضروري دي ځکه نو
فولکلور په عمومي ډول او په ځانگړي توگه ، زموږ د پښتني ټولني د خلکو د
ادب او ژوند د ټولو اړخونو يو عمومي جاج څرگندونکې معنوي هستي ده . يا
دغه جاج او د عمومي حالت ننداره په څولنډ يو او متلونو کې رابرسيره کړو :
۱- متلونه :

د زورورو او به په پيچومي خيژي .
او به ډانگ نه بيليري .
رېره زما واک يې د ملا .
پښه له خپل نيمڅي (لمڅې) سره و غزوه .
توره سره ښه ده ، خو نه د ورور په وينو .
ژرنده که د پلار ده ، هم په وار ده .
۲- لنډۍ :

باور مې نشي چې به روغ شم
زه د کمکي پيکي شمال وهلی يم
باور مې نه شي چې به روغ شم
زه د جانان روغې راستۍ وهلی يم
په مور مې پټه جرگه وکړه
پلار مې ناداردی ما سودي ته ورکوينه (۵۵: ۲۴)

- پورته متلونه او لنډۍ له دريا ب څخه د يو ټکي د راپورته کولو مانا لري په دغه متلونو او لنډيو کې رمور د ټولني د خلکو د فکر لوړه سطحه خوندي شوې ده په پورته متلونو کې گورو چې .
- ۱- د ولس په طبيعت پوهېدل دي .
  - ۲- د ولس د خيال ساتنه ، په کې کيږي .
  - ۳- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقيدې او مينې په کې بنکاري .
  - ۴- په فولکلور پوهيدنه په قومي طبيعتونو باندې پوهيدنه ده .
  - ۵- د هغوي په ذوقونو پوهيدل دي .
  - ۶- د ولسي پانگې ساتنه ده .
  - ۷- د ټولنيزو ارزښتونه برجسته کېدل او خوندي کيدل په فولکلور پورې اړه .
  - ۸- د تيرو نسلونو طبيعت ورکې انځور بدلي شي .
  - ۹- د ولسي ذهنيت او تخليقي فکر اهميت په کې څرگندېږي .
- که چيرې د فولکلور هر اړخيز اهميت ته پاملرنه وکړو ، له دې سره سم دا اړتيا احساسوو چې بايد د خپلي ټولني فولکلور خوندي کړو .
- د دې لپاره چې فولکلور د ولسي ذهنيت او تخليقي فکر اهميت مور ته څرگندوي . له همدې امله د فولکلوري موادو ايجادول او بيا دهغو راټولول ، زموږ د خلکو د دود ، دستور او عنعني ژوندي ساتل دي ، د شفاهي عنعني ليکل د فولکلور په حيث د هغې ارزښت او فولکلور ته زيان نه رسوي او حتي گټه يې لاداده چې وليکل شي نو په هغه شکل ثابت خوندي کيږي ، له مرگه ساتل کيږي او نورو کلتورونه ته يې انتقال هم آسانېږي .

شکل (۱)

۶- دبرجسته فولکلور موادو د راټولولو لارې چارې:

فولکلور ټولونه او بیا دهغه خوندي کول یو تاریخي رسالت دی او د خپل هیواد د برم او شوکت خوندي ساتلو مانا لري د فولکلور د راټولولو لارې چارې ډیرې او له ځینو حالتوکې هغه راټولول محدودیت هم پیدا کوي ، خو موږ به دهغه د راټول تر ټولې گټورې او اسانه لارې - چارې ولټو او پیشنهاد به یې کړو .

الف- څرنگه چې فولکلور د خلکو د او لسونو مامل دی ، نو د ټولنې دغه کلتوري او فولکلوريکه شتمني له خلکو او ولسونو کې پیدا کیږي او په خپله ورسره دهغه (فولکلور) د ساتني لیرد او ضبط تر ټولو ښه وسیله ده او د یو لیکوال خبره چې پښتني فولکلورنو و بیا له ټولو کلتورونو لږ غني دی اروپایان چې د پښتو نخواسیموته راغلل ، نو هک بحران پاتې شول او دغه غني فولکلور او شتمن کلتور ته گوته په غابښ شول ځینو پې سندروته ، ځینو متلونو ،

ځينو کيسيو و نورو دغه ډول موادو راتولولو ته مخه کړه ، او د خپلو استعماري اهدافو د ترسره کولو په څنگ کې يې د پښتو د فولکلور ځينې خوا وې هم راتولې کړې او پښتانه په عصر شکل دخپلي ژبې پر مختيا ته متوجه شول ، نو يې د نورو کارونو تر څنگه د فولکلور ټولولو ته هم هڅه وکړو ، نو څرنگه گې خلک د فولکلور ليردونکي دي او خلک د سن ، طرز تفکر او ټولنيز دريځ له مهې توپير لري مثلاً مشران او سپين ږيري د لنډو کيسو متلونو او اخلاقي افکارو لروتکي او ليردونکي (حاملين) دي د پورته خبرو پر بنياد په ټولنه کې سپين ږيري او مشران د فولکلور د ليرد او خوندي کولو او راتولو بڼه وسيله کېدای شي .

ب- د فولکلور د ساتنې او ليرد بله گټوره وسيله ماشومان هم کيدای شي همدا ماشومان دي چې د سرودونو ، ترانو او لنډو کيسو ، چستانونو (کيسې) په راتولولو او ضبط کې ترې استفاده کيدای شي . د دغو ترانو او کيسو د ضبط او ثبتولو غوره ځاي دهغو د لوبو ځاي دی ، کله چې دوی په لوبو بوخت کيدای شي د دوی له خولو څخه دغه مواد راتول شي .

ج- د فولکلوري او کلتوري ميراثونو د ضبطولو او راتولولو يوه بله ستره منبع او مرجع په کليو او بانډو کې بنځمنې هم کيدای شي ، دوی د فولکلوري مواد په ساتلو او راتولو کې گټور توب لرلی شي د مثال په ډول بنځو ته د ماشومانو دویده کولو ، دسندرو ويلو او خوښي کولو په مخت کې دسندرو د ويلو لارې چارې ورايادې وي همدارنگه په مروجو دودونو بڼي پوهيږي که څه هم ل دغې مرجع څخه د فولکلوري مواد ضبطول پو څه ستونز من کار دی ، ځکه زموږ پښتني دود د دې اجازه نه لري چې دنارينه و وفوکلور يوهانو لپاره د بنځمنو منځته دورنگ اجازه ورکړي ، د دې کار لپاره لازمه ده زموږ لوستي (باسواده) خویندې او لونيې و هڅيږي چې فولکلوري مواد راتول کړي په کليو او بانډو کې دخلکو جرگې ، ناستې ، ولايي او مرکې هم د فولکلوري موادو د راتولو زمينې او لارې چارې برابر وي ، که څه هم زموږ په هيواد (افغانستان) کې تيره بيا په پښتني سيود کې دغه کار اوس يی کليوالي اصلي هويت له لاسه ورکړي په دی ځکه د درې لسيزو په اوږدو کې خلک له خپلو اصلي سيمو څخه بې ځايه شوي دي او نورو هيوادو او سيموته مهاجر شوي دي . څو بيا هم ځينې خاص سپين

زير يري خلک شته چې د قبايلو او کليوالو ځيني ولسي کارونه سر ته رسوي دغو خلکو ته هرې قبيلې پريکړې او حتی د هغې بلې قبيلې طبيعت ور ، معلوم وي نو په دغه برخه کې له زرو بنځو څخه ډېره مرسته غوښتلی شو ،

د - د خصوصي او ولسي سندرو د ضبط له لاري کيدای شي د نظرو سيمې يا سيموته لاره شو ، لومړي د اوده او يا دنورو کلتوري دودونو د ځای ننداره وکړو . هلته کليوال ذوقيان ، شاعران ، سندربولي او توکماران ننداره کړو ، دا ځکه چې همدا ذوقيان د ولسي سندرو ، سروکو ، توکو ، چاربيتو ، کيسو او ... ښه زير مه گڼل کيږي ، بايد له دوي سره د فولکلوريست له خوا اړيکي پيدا شي پدې ډول مواد ترې راټول شي .

- د فولکلوري مواريثو په راټولولو کې تر ټولو مهمه موضوع دکار ساحه ده ، چې نر ډيرې اندازې په څيړونکي پورې اړه لري دی بايد پدې يوه شي ، چې په کوم ځاي کې کار کولای شي ، له کومو خلکو سره توافق حاصلولای شي ، ځکه په نا آشنا سيمو کې کار کول يو څه ستونزې لري . که فولکلور ټولونکی په يوه نا آشنا سيمه کې پرته له پيژند کار بيل کړي او د فولکلوري مواد و په راټولو لاس پوري کړي نو ښکاره خبره ده چې په هغو سيمو کې به ستونزې ورته پيدا کيږي . د دې لپاره چې دی دهغي نا بلدي سمي د خلکو په طبيعت او بيا دودو دستور نه پوهيږي او بل داچې په ژبه او لهجه ور سره پوهيدل هم ضروري دي ، خو په فولکلور راټولونکي به هغه کانه شوي وي چې يو څوک په تا بلدي کې په شفتلو کې وښه وکړي او بيا به دهغي سيمي خلک ورته وای په شفتلو کې چې وښه کوي دا دی هم چل دی !! او که چيرې فولکلورريست په سيمه کې بلد تيا ولري نو دا موضوع ورته حل وي چې څنگه له خلکو سره برخورد وکړي .

و- فولکلور مواريث بايد داسې ضبط شي ، چې د هغو ځانگړه په پام کې ونيول شي . فولکلورريست بايد لومړي په ولس کې د ولسي خلکو او خصوصاً د هغو ولسي خبري ، روايات په خورا دقت او پاملرنې سره وپلورې چې په ولس کې د اعتبار خاوندی او نورې خبروته غوږ ږدی . د منظوم فولکلور په برخه کې بايد وويل شي چې د امکان تر حده بايد هغه ثبت شي او که دا زمينه برابر نه شوه نو لومړي بايد د نقل کونکي له خولې څخه وليکل شي او که ويل کيږي د ليکل شوی منبع سره دی پر تله شي ځکه نقلونکی يوازی د وينگ په وخت کې دنظم

- ټولې ځانگړنې وايي . د (فرهنگ مردم) مجله کې د فولکلوري يديدو د ثبت لپاره لاندې ټکي د ارزښت وړبلل شوي دي .
- ۱- کله ، په کوم ځاي کې د چاله خوا ثبت او ياوليکل شو ؟
  - ۲- د کوشې نوم ، ناحيه ، کلي ، ولسوالي يا ولايت ؟
  - ۳- ورځ ، مياشت ، او د ثبت کال بايد وليکل شي ؟
  - ۴- نوم ، کورنۍ نوم ، تخلص ، سن ، کار ، ژبه او دراوي نوې ځانگړنې په دقيقه توگه ثبتول ؟
  - ۵- راوی زده کړه لری او کنه ؟
  - ۶- دراوي د زده کړې سطحه کومې اندازې پوره ده ؟
  - ۷- چيری زيږدلي دي ؟
  - ۸- راوی هنرمند او په خبره يوه دی او کنه ؟
  - ۹- روايت او کيسه يی چيري اوريدلی ده ؟
  - ۱۰- له کومې زمانې يا وخت راهسي يی دا کار پيل کړي دي ؟
  - ۱۱- په کومو مواردو کې په کومو ځايونو کې په وينگ پيل کوي ؟
- فولکلوري مواد د موکو له لارې هم راټولولاي شو . په پښتو ژبه کې مرکه ډول-ډول معني لری .
- په ځينو پښتني سيمو کې مرکه د تړون د منلو په باره کې جوړېږي ، مرکه دنجلې دغوښتلو جرگې ته هم ويل کيږي ، په ځينو پښتني سيمو کې د ديالوگ په معني هم کارول شوی ، خو په روستيو وختونو کې مرکه مصاحبي او له يو چا او ډيرو سره مخامخ خبروته ويل کيږي چې د يوه ټاکلي هدف په رڼا کې د سمو او باوري معلوماتو د راغونډولو لپاره د ډيرو کسانو سره کيږي (۴۳ : ۱۰۳)
- مرکه د ژورناليزم د مسلک له پلوه جلا بحث دی .

د لومړي څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لري ، کلتور د يوې ټولني ټوله مادي او معنوي شتونمني رانغاړي . کلتور د يوې ټولني عمومي کره وره اعمال ، مهارتونه غقيدي اوسلوک راجا پيروي او فولکلور د يوې ټولني د کولتور تکاملي پروسه ده او په کولتور سره په اړيکه کې دي کولتور د کل او فولکلور د سترې برخې مثال لري . ټولې فولکلوري پديدي ديوي ټولني د کولتوري ميراثونو زيربنده دي او يوله بل سره نه شليدونکي دي کولتور د متمدني ټولني د انسانانو د ژوند د کليت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري .
- کولتور د يوه ټولو گڼوونو او بوته ته پاتي کيږي او فولکلور په بني کې د خاصو ، خاصونو او ځانگړو گلانو او بوټو نو دي
- کولتور ، ثقافت کلچر ، او فرهنگ مترادفي او هم مانا کلمې دي
- کلچر انگليسي کلمه ده ، کولتور لاتين ، ثقافت عربي او فرهنگ اريايي کلمه ده او په پښتو کې ورته محمد گل مومند (هشوب) ويلی دی .
- کولتور د ملتونو د تهذيب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو کولتوري پورې هغه وخت موږ ته نښه څرگنديږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهيږو او د هغوي له فولکلور سره بلدتيا ولر .
- کولتور يا ثقافت د انسان د ارتقايي ژوند او عمل يو مجموعي پانگه ده چې داساني ژوند له پيل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه اوخوندي شوي ده .
- د کلتور په لويه مجموعه کې د (ولسي ژوند نظام تمدن او تهذيب ، روايتونه ، ژبه . هر ډول اداري ولسي ټولني ، هر ډول ټولنيز دودونه ، کيسې ، دم . درود ، جادو . اقتصادي ، اداري تنظيمونه ، تعليم او تربيت ، ادب ، قانون ، فلسفه ، اخلاق ، علوم او فنون . موسيقي . نقاشي ، لوبې او لنډه دا چي په ولسي ژوند پورې اړوند شيان چي له پخوا تر اوسه راپاتي دي د کلتور په دايره کې راځي .
- فولکلور انگرېزي کلمه ده
- وي ، چي تامس په ۱۸۴۶ کال د لومړي ځل لپاره په يوه مضمون (امبروز ميرتن) کې په مستعار نامه استعمال کړه .

- تپامس دغه کلمه فولکلور folkolor و نومو له او (ل) وروسته په عاريتي ډول ورسره نورو خلکو يو ځاي شو . د فولکلور کلمه ترکيبي کلمه ده ، دوه برخي لري . (فوک) يا (فولک) او (لور) فوک د خلکو په مانا او لور پوهې ته وايي .
- په فولکلور کې (لرغوني ، عنعنه او ولس) اساسي توکي دي ، نو له دې امله فولکلور د لرغونو خلکو هغو عنعنوته ته وايي چې په ولس کې له پخوا را پاتې وي .
- دفولکلور په برخه کې څيړني په ۱۶۸۰ کال کې جان ايبري هم کړي دي .
- په نولسمه پيړۍ کې جرمني پوهانو ياکوب گريم او د ده ورور ويلهيلم گريم د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړې .
- ايراني نامتو داستان ليکونکي صادق هدايت په خپلو اثار بڼ کور او نوشته هاي پراگنده کې وايي چې فولکلور کلمه د لومړځل لپاره په ۱۸۸۵ م فرانسوي امبرواز مورتن د تپامس مستعمار نوم دی .
- فولکلور د ارزښت په برخه کې د سويس نامتو او حيات پوه کارل گوستاف يونگ وايي موږ بايد د يوې ټولنې د فولکلور په باب بې پروايي ونه کړو .
- دفولکلور راټول د دې لپاره اړتيا ده چې د ولس طبيعت ور کې خوندي دی .
- د ولس په خيال پوهېدل دي .
- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقيدې اومينې په کې ښکاري .
- په فولکلور پوهيدنه په ولسي پوهنو کې معلومات تر لاسه کول دي .
- د فولکلوري مواد و راټولولو لپاره چارې ښځمني دي .
- ماشومان ، سپين ريري ، د کلي مشران ، ملا او نوري دي .

د لومړي څپرکي پوښتنې :

- ۱- سويسي ارواپوه کارل گوستاف يونگ د فولکلور د ارزښت په برخه کې څه ويلې دي؟
- ۲- د فولکلوري مواد و د راټولولو لارې چارې کومې دي؟
- ۳- کولتور د يوې ټولنې کومه شتمني رانغاړي؟
- ۴- د کولتور يو دوه تعريفونه راواخلي؟
- ۵- فولکلور تعريف کړئ؟
- ۶- فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د چاله خوا په کوم کال او په کوم متن کې استعمال شوه؟
- ۷- د فولکلور کلمه له کومو توکو جوړه ده او هر برخه يې توضيح کړئ؟
- ۸- د فولکلور کلمه د بل چاله خوا هم په کومو کلونو کې استعمال شوی دی؟
- ۹- د فولکلور د خوندي کولو اړتيا څه ده؟
- ۱۰- انټرپالوجي ، دود ، فولکلور او کولتور توپير او ورته والی وکړئ؟

دويم څپرکی

۱- د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنيف):

څرنگه چې فولکلور د ثقافت او کلتور پراخه برخه جوړوي نو د ولسي ژوند نظام تمدن او تهذيب تری څرگند يري لازمه ده په ډلبندي کې يې هم ژوره پاملرنه وشي . د فولکلور د ډلبندي په برخه کې بايد و اوږو چې د شلمې پيړۍ په درېيمه کې پدغه برخه کې دلته افغانستان کې هم کار شوی دی .

يوه خبره د يادولو وړه چې ډلبندي اختاري کار دی . په ټولنيزو پوهنو او لیبې هنرونو کې تصنيفونو يو له بل توپير لری ، خو سره له دې تصنيف هم خائنه پرنسيپونه او موازين لری . د مثال په ډول تصنيف بايد جامع افراد او مانع اغيار (دا اکثریت د تائيد او د اقلیت درد وړ وي) . سيستماتيک او منطقي وي ، له واقعيتونو سره توافق ولری او داسي نور په هر تصنيف کې د تخصص د خاوندانو عندي تمايلات ډير نقش لری (۱۶-۱۴) د فولکلور ډلبندي له ټولو نيمگړتيا ووسره - سره په زړه پوري هم لری او هغه داچې د هر علم خاوندان يې د خپلې پوهې له زاويې څيرې . دلته له دې موضوع سره په تړاو کې يو مثال راوړو : زموږ په عام او غريب او همدارنگه له ښار لري سيمو کې د ناروغ په باب د خلکو عقيدې بيلا بيل لوري لري .

که چيری يو ناروغ يو کليوال يونانی طبيب ته ورولي ، نو هغه ته ديونانی بوتواو درملوتوصيه کوي . که همدغه بيمار بيا ملاته لارشی دوم توصيف ورته کوی . ارواپوه يی ناروغي له بلې لارې د درملنې بلنه وړ بولي . همداسې يی د فولکلور د ډلبندي په برخه کې هم درواخله ! دلته به ځينو علومو د پوهانو نظری د فولکلور په برخه کې راواخلو :

الف - ادب پوهان فولکلور ته دېې سواده پرگنو د ادبياتو په نظر گوري او د ثبت شوی فولکلور په برخه کې له هماغه تحليلي تکنیک څخه کار اخلي لکه په ليکلي ادب کې چې کار ورځيني اخيستل کيږي .

ب - د مقایسوي (مقابلوی ژبپوهنې) پوهان او څیړونکي فولکلوري موضوعات د ژبپوهنې د نورمونو له مخې ویشي. مثلاً: دوی د بیلا بیلو قومونو تر منځ ژبني فولکلوريک موضوعات را سپړي او پر تله کوي یی.

ج - کلتوری انټریالوجستان په فولکلور کې ولسي عنعني، دودونه، د ټولنیزو موسسو سمبولیکه استازي (نماینده گي) او د خلکو د ذهنیت محتوا مطالعه کوی. لکه: وایي د دی یا هغه قوم د ژوند ادبي او فرهنگي سطحه په کومه درجه کې واقع ده.

د - سایکولوجستان (اروپوهان) له فولکلور څخه داسی شواهد راټولوی چې دهغو په مرسته د بشری اروایی فعالیتونو یو ډول والی څرگندیږي او څرگند خبره ده چې فولکلور له ساینس، تاریخ، ټولنیزې پوهنې، حدیث، اروپوهني او... مظامینو سره کلک تړاو لري، نو ځکه د بیلا بیلو علومو پوهان حق لری شوه، چې دغه موضوع (فولکلور) له خپل مسلک سره سم تعبیر او ډلبندي کړي. ه - تر ټولو غوره دا ده، چې د فولکلور تصنیف د پخوانیو فولکلوریستان له نظره وگورو او وڅیړو. پخوانو فولکلوریستانو خپل مواد د موضوع په اساس تصنیفول او تر اوسه پورې هم د غه ډول تصنیف څخه کار اخیستل کیږي. د مثال په توگه دا، د، ج د کلتور د دولتي کمیټې د (فرهنگ مردم) آمریت په آرشیف کې فولکلور په څلورو عمده څانگو ویشل شوی دی:

۱ - شفاهي فولکلور

۲ - د خلکو ټولنیز دودونه

۳ - مادي فرهنگ

۴ - د خلکو هنرونه

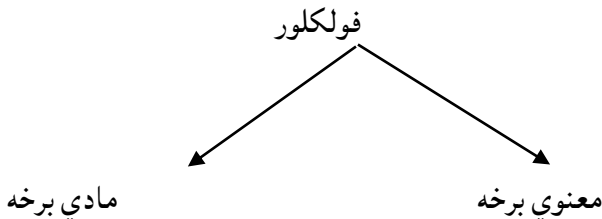
لومړي به ټول ذکر شوی تصنیفونه راټول او بیا ورباندې انتقادي نظر وړاندی کړم.

د (۱۳۶۰ م کال) د قوس او جدي گڼه (فرهنگ مردم) مجله کې داسې راغلی: آداب رسوم، عقاید، عادات، افسانه ها، حکایات، امثال ترانه ها، اشعار عامیانه. ۱ - عنعنوي روایتونه، اولسي نکلونه، د اتلانو په باب افسانې، منظوم داستانونه (Ballads) د چې پښتانه سندر غاړي یی داستان بولي، سندري او محلي روایتونه.

۲- عنعنوی دودونه ، محلي دودونه ، داخترونه او ميلو دودونه ، د مراسمو دودونه او لوبې .

۳- خرافات او انگيرنې ، کوډی او جادو خرافي کارونه او خيالي شيان Fancies .

۴- د خلکو ويناوې ، و جيزې ، عاميانه اصطلاحات او نومونې ، متلونه ، قافيې جنگول کيسې (چستانونه) پورته تصنيف دا وسني معيار له پلوه بشپړ بريښی ، خود مادي فرهنگ خواووی پکيې پوره ندي ذکر شوی مور به د دی کمبود د پوره کولو لپاره ځيني نور تصنيفونه هم واخلو: په (۱۳۳۵ ه . ش) کابل محمد قدیر تره کی له ترکی منابعو څخه ځيني فولکلوري تصنيفونه اونور موضوعات را وژباړل او په کابل مجله کې يې خپاره او همدارنگه سرور گر يا له فرانسوي اثارو څخه استفاده وکړ او د (فولکلور لابود) په نوم رساله يې په فارسي ژبه وژباړله ، ايراني ليکوال صادق هدايت هم پدغه برخه کې ليکنې درلودی ، د دوی دري وارو تصنيفونه سره ډير ورته واوله يوې منبع څخه يې استفاده کړي وه ، چې مور به د کابل مجلې تصنيف دلته راوړو :

الف - معنوي برخه :

لومړي : ادبيات :

۱- نظم : د شعر ډولونه ، طويل بحر ، رنگارنگ ملي سندرې .

۲- نثر : کيسې ، حکمتونه ، معماوې ، او کيسې (چستانونه)

دويم : پوهني :

- ۱- طب د زړو بڼځو د معالجه ډول ، اغيزه لرونکي واښه او گانبي ، شکسته بندي د بسمل غوڅول او نور
  - ۲- د مار ، لړم او غنډل د چيچلو تداوي ، د گران بيع (بيسه) کاڼواو بوتو په واسطه .
  - ۳- نجوم .
  - ۴- غريبه علوم لکه د پيريانو په حکم راوستل او نور .
  - ۵- عاميانه سایکلوجي .
- درېيم : دودونه او رواجونه :
- ۱- اخترونه ، مارکې ورځې ، محلی بازارونه ، ميلې .
  - ۲- دزيريدو ، مړينی ، ولده په باب قومي رسمونه .
  - ۳- د ماشومانو ، بڼځو او سړيو ډول-ډول لوبې او ساعت تيري اودهغود منځته راتلويه باب روايتونه .
  - ۴- موسم پيژندنه ، د تقويم حساب .
  - ۵- د حقوقي تعاملانو پاتې شوني ، نتواتې او نرخونه .
  - ۶- خرافات او اباطيل .
  - ۷- متلونه او حکمتونه .

مادی برخه

- د فولکلور مادي برخه چې زموږ د خلکو د ولسي ځانگړتياو غوره برخه جوړوي ، داسې په گوته کولای شو :
- ۱- دودانيو او کورونو په باب عقيدې .
  - ۲- ځانگړې انځورونه لکه کاشي کاري ، حکاکي .
  - ۳- دکور سامان ، کالي او گانبي .
  - ۴- د جگړې ، بنکارولو ټولو ابزار(وسايل) او نورو ...
  - ۵- د خلکو کسبونه او صنعتونه لکه جولايی ، ندافي ، کولايي ، بزگري . د گمري ، بقالي ، غالی او بدل او نورې حرفي .
  - ۶- نقاشي ، رسامي ، موسيقي ، ملي سندرې ، ملي اتني ، ډهل او سرنی .
  - ۷- د محلی خوړو ډولونه .

يو بل تصنيف د فولکلور داسی وړاندي کوو :

۱- د خلکو بديعی شفاهی ادبيات:

پدې کې (۱) اسطوري ، (۲) افسانې ، (۳) معماوې ، (۴) ټوکې ټکالې ، شور اوې ډول-ډول سندرې ، متلونه ، ټکي (چستانونه) قافيی جنگول ، بنکنځلې سيمه ايز يا محلي خواږه په دوه ډولو ويشلای شو :

الف- هر ډول خواږه ب- ځانگړي خواږه چې د ځانگړو سيمو پورې اړه لری لکه دنډکي (خوست) ، د لغمان او گرہ يا صابونکه ، د حيواناتو شپږل را بلل ، بنيراوی ، پيغورونه کترې ، لورې (قسمونه) او ....

۲- د خلکو دودونه :

د زيريدو ، واده ، اومړنيې مراسم ، ميلی ، اخترونه ، نذر ، پگاړه ، (حشر) صدقی خال وهل ، د گانو استعمال ، سينگار ، جرگې ، نرخونه ، ولسی طب ، خرافات (فال ليدل ، کوډی ، او جادو) شگون(شگوم) ټوټکي ، په نظر کول ، د پيريانو ايستل قصيدې پخول يا پيريان تابع کول ، د ناستې ، ولاړی آداب او ....

۳- د خلکو کسبونه :

دا حرفې او کسبونه له ډير پخوا راپاتی دي ، پدې کې د اهل کسبوو د ژوند خاص حالات او د کسبونو وسايل او طریقی مطالعه کيږي . مثلا جولایي . ندافي گيلم او بدل.....

۴- د خلکو هنرونه :

(نيمه لفظي هنرونه) چې پدې کې ملي موسیقی ، د هغه الي او وسايل ، د خلکو (نارينه و و او بنځينه وو) سندرې او اتنکی نڅاوی لکه (اتن) ، د طالبانو گډواي لکه د مداری گری او شادی بازی نندارې) د خلکو ډرامې (په پراخ میدان کې د ټوکيانو او مسخره چيانو اکتیونه) او ....

۵- د خلکو کارونه :

لکه چې بنسکلايزه ، ذوقی او ایستیتیکي ارزښت ولری ، لکه بنسکلي کالي ، خوندوري غذاوی ، کوډولی . کورونه ، سینگار شوی سمخې ، د نندارې وړ ودانۍ او بنسکلی تولیدات....

۳- فولکلور د ولسي پانگې په توگه :

فولکلور د ولس مال دی ، دنړۍ گڼ ولسونه د فولکلور څښتان دي ، فولکلور د ولسي پانگې له توگه تل د خلکو د پراخه او گڼو ولسونو په سینو ، خولو او حافظو کې ځای لري ، همدا فولکلور دی ، چې دوختونو په اوږدو کې د عامو خلکو په خوي او عادت ، کړونو او اعمالو او غښتنو کې ځان را څرگندوي او د لسونو د معنوي او مادي شتمنۍ له توگه ځای نیسي .

د وختونه په اوږدو کې ولسونه او خلک له ډول ډول پېښو او لاجو سره لاس او گریوان کېږي دغو پښتو ته ځواب ورکولو تر ټولو ډاډمنه تیکه گاه یواځې د خلکو عقېدې دي چې په (فولکلوري هستۍ) کې ځان را څرگندوي .

مثلا د خلکو دودیز باړونه او عقیدې (په خدای انبیاوو زیارتونو او ...) باور لکه یا دودونه (چې هر ملت او ولس معنوي شتمني ده ، ځکه نو په دغو دودونو کې د ولس پراخه خویونه خوندي دي له هیواد سره مینه زموږ د خلکو یو لرغوني زرین (دود) دی ، میمله پلنه او ... نا غه دودونه په ډیر ښه ډول په فولکلور کې ځان ښودلی دی د میوند په میدان کې د غیلیم گولۍ زموږ د هیواد د ځلمیانو تېر په وینو لیت پیت کړ د دې لپاره چر د جهاد سنگر ځلمونه وي پرې ایښي د ملالۍ غوندي یې پیغلو دافغان بچو بیرغ په خپلو سرو منگلو راجک کړ او په نورو غازیانو او مجاهدينو باندې یې نارې وکړې چې .

که میوند کې شهید نه شوي خدای ږولایه بې ننگۍ ته دې ساتینه په همدارنگه په ولسي ادبیاتو کې دچاپیریال واقعیتونه په ساده ډول ښودل کېږي هره پېښه د یو رښتیني واقعیت په توگه د خلکو په غوښتنو او پوښتنو کې ځان څرگندوي .

افغان ولس لرغوني ، سوچه اوپاخه فولکلوریک اثار لري ، دغه آثار څه په تیرو اوڅه اوس په پراخه توگه ثبت اوضبط شوي دي . دپښتو فولکلوریک اثار لکه

لنډې ، متلونه ، دودونه ، قبيلوي او کليوالي کيسې داستانونه اونورملي اومحلي اومحلي مميزات اوهم خاص عنعنات دي چې دهر فولکلوريک اثر اغيزې يې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتي دي .

فولکلور ته يواځې د ولسي معنوي پانگې په توگه ځان ځلوي . بلکې د ورځني ژوند ارزښتونه هم ور باندې ټاکل کيږي د بيلگې په توگه :

(خلک نېنگې ته رابولي لکه : (ښه خوی به دې سلطان کړي = بدخوي به دې په ځان پورې حيران کړي) يا د ژبې ، الفاظو او کلمو ارزښتمندي او دغه راز دادب لوازم په ناخود آگاه ډول خلکو ته په گوته کوي . لکه (خپله ژبه هم کلا ده هم بلا)

يا په لسگونو کيسې ، داستانونه ، متلونه ، لنډې او نور ، د ولسي ادب ژانرونه شته چې د خلکو ټول خويونه ، عنعني او ټول کلتوري مناسبات ور کې څرگند يږي .

۴- فولکلور د ولسي ادب زيرمې په توگه :

دولسي ادب زيرمې په خپله په ولس کې دي او دغه زيرمې د ولسونه په خويونو او دودونو پورې اړه لري .

ددغو خويونو او دودونو دتوليد منبع او سر چينه د خلکو کړنې او عادات دي ، چې د ژوند په اوږد و کې د خلکو له عمل سره يو ځاي را منځته کيږي . د ولسي ادب زيرمې ، په هغو پيښو کې راز رغونيرې ، چې ولس ورسره لاس او گريوان دی ، ولسي ادب د خلکو د ټولو افکارو او کړو وړ رابرسيرونکي دي او فولکلور څيرنه د عامو خلکو او ولس د پراخه پرگنو پوهيدل دي .

د ولسي ادب د سر چينه ، د خلکو د کلتور د دوې نتيجه ده ، ځکه ديوي ټولني عمومي کړه وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې او سلوک را چاپيروې او فولکلور د ټولني د کلتور تکاملي پروسه ده او له کلتور سره په اړيکه کې دی . يا په بله وينا کلتور د کل او فولکلور پکې د جز حيثيت لري .

ويلاي شو چې ، ټولې فولکلوري او ولسي ادب زيرمې د يوې ټولني د کلتوري ميراثونو زيربنده او د کلتور جز دی ، نو په دې توگه په هيڅ ډول يوله بله

جلانښي څيړل کيدای او يو له بله نښلیدونکي دي د ملتونو او قبایلو د کلتوري میراثونو تاریخي سیرمطالعه د هماغه ملت او قوم د اجتماعي ، او قبیلوي روابطو او په بیلو خواوو بڼه او په زړه پورې رڼا اچوي او د راتلونکي ژوند د بڼه والي او څرگنتوب لپاره لارې جاري رابښي .

د ولسي ادب زیرمې ، په ولس کې دي ، مخکې له دې چې د ولسي زیرمې بنسټکاره او څرگندې شي لازمه ده چې په دوو ټکو وپوهیږو .

۱- د یو ملت تاریخ ته پاملرنه وکړو .

۲- د یوه ملت په کلتور او فولکلور پوهیدل لازم دي .

او سنیو معاصرو څیړونو بنسټلې ده چې د یو ملت او ولس پیژندل د دهغو د ولسي ادب له سطحې څرگندېږي . د مثال په ډول (میمله پالنه) د افغان ولس او بیا پښتو یوه غوره عنعنه او ستر دود دی . همدارنگه په (ناموس ننگ کول او غیرت) د دوی تاریخي او کلتوري لوړتیا ثابتوي .

د ولسي ادب زیرمې ، د ولسي فرهنگ سپیڅلتیا بښي ، په دې مانا چې دغه اساس او بنسټ د هماغه ملت له ولسي شتمینو څخه تثبیت کړو د ولسي ادب زیرمې دهغو عنعنو او دودونو او کړنو نتیجه ده ، چې دوختونو په اوږدو کې په ولسونو کې رامنځته کیږي ، ټولو مادي او معنوي مناسبات او شتمني د فولکلور او ولسي فرهنگ د بنسټیزه اړیکو سپیڅلی انځور دی .

شکل (۲)

فولکلور يا ولسي ادب ارزښت :

فولکلور اهميت پدې کې دى چې د ملتونو په ژوند پورې تړلي او اړوند معنوي او مادي اړيکي تر څيرني لاندې نيسي .

فولکلور اهميت خورا برجسته او ډاگيزه دى ، پوهان وايي : د ټولني سطحې او قشري بڼه رابښي ، نو فولکلور موږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې ، جذبات او ارزو گانې پکې منعکس کيږي ....

فولکلور د يوې ټولني د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولني د خلکو ژوند په بڼه توگه پکې منعکس کيدای شي . که څوک وغواړي چې د يوې ټولني د ژوندانه په بهير او دغه راز دهغې د وگړو په افکار او عقايد و او انگيرنو او پدې برسيره د هغې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او د هغې ټولني مادي او معنوي حامل او خيره ځانته معلومه کړي ، نو د هماغه ټولني په فولکلور کې ژوره او هر اړخيزه مطالعه ورته په کار ده ، ځکه د يوې

ټولنې او يا يو ولس د فولکلور له مطالعې پرته د هغې او ولس د پيژندلو په باب هلې ځلې روښانه نتيجه نه لري. حتي د شيلرا او سپنسر په عقیده، (د هر انگيزه د لوبو له اگيزې څخه را پيدا شوې ده) او ماکسيم گورکي وايي چې د لفظي هنر پيل په فولکلور کې دی. فولکلور د خلکو د لاسته راوړنو، انگيرنو، ارزښتونو او کړو وړو هنداره ده سره له دې چې له فولکلور کې ټوټکې، کوډې او د خرافاتو نور ډولونه هم شاملېږي خو که د غو پديدوته په ژور نظر وکتل شي نو د لرغونو انسانانو جادو او خرافات هم د حياتي اړتيا و وسره نيغه اړيکه لرلاى شي. د ځينو خرافاي اړخونو په نفي کولو سره فولکلور څخه د اترېبتي مقاصد او بنسکلايزو غوښتنو د پوره کولو د پاره هم گټه اخيستل کيدای شي. تاريخ او ټولنپوهنه د يو ملت يا ټولنې د موجوديت او حرکت يواځي بهرنۍ او قشري بڼه رابښې فولکلور مور د هغو له روان (روح) او باطني نړۍ سره آشنا کوي او دخلکو مفکورې، ذوقونه، جذبات او ارزو گاي منعکسوي. دهغه په پراخ مفهوم سره فولکلور د بشري ذهنيت او احساساتو بيلگه ايزه څرگندونه او د عوامو داستان دی. له همدې امله، د خلکو د معنوي فرهنگ د پيژندنې لپاره له فولکلور څخه د يوې مهمې وثيقي او منبع په توگه کار اخيستل کيدای شي. بايد ووايو چې کلتوري بشر پيژندنه (Inter pology) ژبپوهنه، ټولنپوهنه، ادبيات پيژندنه، د تمدن تاريخ او اقتصاد پوهنه خپلو څيړنو لپاره د فولکلور پاگې څخه گټه پورته کوي فولکلوري څيړنو د نورو ټولنيزو پوهنو لپاره د علمي څيړنو ور پرانستلي ده. د ليک له ايجاد او رامنځته کيدو دمخه د فولکلوري مواد و تحليل کليدي اهميت لري، يعنې جي د خلکو د ټولنيز ارتباط پوهه مهمه وسيله وه. فولکلور د بشري مدنيت د تاريخ په روښانولو کې ستره ونډه لري ماکسيم گورکي پدې عقیده و و چې: د فولکلوري د معلوماتو له لاسته راوړلو پرته زيار ايستونکو خلکو د تاريخ پيژندنه نا ممکنه ده. له فولکلور څخه د بنسکلا پيژندنې (ايستتیکي) د تيوري په رغولو کې هم د مهمي سر چيني په توگه کار اخيستل شوی دی.

د بنسکلا پيژندنې تاريخي - ټولنيز نظريې اکثرا له فولکلور او اتنوگرافي څيړنو څخه استنباط شوي دي. د فولکلوري ادبياتو مطالعه له دوو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده:

۱- لومړي دا چې په فولکلوري ادبياتو کې د خلکو غوښتنې، انگيرنې، کره وړه، له ژوند څخه برداشتونه، ارزښتونه، ټولنيزه سايکلوجي او کر کتر څرگندېږي، واقعيتونه پکې په ريالستيکه بڼه انگازه کوي اور دې امله د ټولنې

د جوړښت او ماهيت او په مجموع کې د تاريخې انسان د بر خلیک د پيژندلو لپاره د يوه مثال په توگه کار ورکوي .

۲- دويم ، داچې د فولکلوري موضوعاتو ، ايمائونو ، استعارو ، تشبهااتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو د هنري نو بڼتونو او تلميحاتو لپاره زياته استفاده کيږي آن نړۍ يو شمير ادبي شاهکارونه په نيغه توگه له فولکلور څخه په الهام اخيستلو سر رامنځته شوي دي لاپريې مخکې د خلکو په خولو کې جاري وي . دکتور امير حسين اريان پورپه خپل اثر (جامعه شناسي هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې ډيره په زړه پورې يادونه کوي، چي ، د عوامو هنر د عوامو د فرهنگ (فولکلور) د نورو توکوپه شان دهنر په رسمي تاريخونو کې کو مقام نه لري او په ندرت سره يې يادونه کيږي خو داسې ښکاري چې دغه هنر د تاريخ يو جريان دی ...

د عوامو هنر هميشه ساده وي هر سپيڅلي زيات تجمل او سينگار نه قبلوي او د ژوند له اړتيا وو سره پيوستون پري دعوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شيبان ښکلي دي چې ژوند ته گټه رسوي د دوي هنر ريالستيک دی . رياليزم د فولکلور محور دي د عوامو هنر هميشه مثبت او له انساني عواطفو او ارما نونو څخه ډک دی .

د فولکلور اهميت دا هم دی چې کولکپتفي (ډله ايز - جمعي) خاصيت لري ، فولکلور نه يوازې د خلکو دهلو ځلو او ژوند پيښو په باره کې د معلوماتو منبع ده ، بلکې دهغه په مرسته د ټولنو د ملي خصلتونو په باره کې هم جاج اخيستل کيداي شي ،

لنډه دا چې فولکلور داسې مثبت ، ديموکراتيک او انساني اړخونه لري ، چې له هغو څخه د خلکو تر منځ دمينې ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارنو په منظور گټه اخيستل کيږي . د بيلگې په توگه (پکاره) يا (اشر) له يوې خوا خلکو تر منځ ټولنيز اړيکې پياوړي کوي او له بلې خوا ولسي درانه کارونه په ډله ايزه توگه سرته رسوي د قومو او خلکو تر منځ د يووالي او دوستۍ څرگندونې کوي .

۵- د دوهم څپرکي د موضوعاتو لنډيز

- فولکلور يوه ژوندۍ پانگه ده .
- فولکلور په نيغه توگه د ولس مال دی .
- فولکلور دوختونه په اوږدو کې د عوامو خلکو په خوي . عاداتوین ، کړنو او اعمالو لو غوښتنو کې ځان را څرگندوي او د ولسونو د معنوي او مادي شتمنۍ په توگه ځان نښي .
- په فولکلور کې د چاپيريال واقعيتونه په ساده ډول ښوول کيږي ، هره پيښه د يو رښتني واقعيت په توگه خلکو په غوښتنو او پوښتنو کې ځان څرگندوي .
- پښتو فولکلوريک اثار لکه (لنډۍ ، متلونه ، دودونه ، قبيلوي او کليوالي کيسۍ داستانونه او نور ملي او محلي مميزات هغه ځانگړې عنعنې دي ، چې د هر ولسي اغيزی يې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
- فولکلورنه يواځې دولسي معنوي پانگې له توگه ځان څلوي ، بلکې د ورځيني ژوند ارزښتونه هم ورباندې ټاکل کيږي .
- په فولکلور کې کلتوري مناسبات هم خوندي کيږي .
- د ولسي ادب سرچينه د خلکو د کلتور دودې نتيجه ده ، ځکه کلتور ديوې ټولنې عمومي کړو وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې او سلوک را چاپيروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده .
- کلتور کل او فولکلور يې لويه برخه ده .
- دولسي ادب زيرمې په ولس کې دي .
- د ولسي ادب د زير مو د پلټنې په پرځه کې دوه واقعيتونه بايد په پام کې ونیول شي :

۱- د يو ملت په تاريخ بايد وپوهيږم

۲- د يو ملت په کلتور او فولکلور

- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس فرهنگي سپيڅلتيا نښي .
- د ولسي ادب زيرمې د هغو عنعنو ، دودونو او کړنو نتيجه ده چې دوختونه په اوږدو کې په ولسونو کې را منځته کيږي .
- ټول مادي او معنوي مناسبات د ولسي فرهنگ د ښيرازو اړيکو سپيڅلتيا انځور دی .

- د فولکلور اهميت پدې کې دى چې د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ هم پوهېږو

- شيلر او سپنسر ويلې چې آن دهنر انگيزه د لوبو له انگيزې څخه را پيداشوي لکه ماشوم چې کله له نورو ماشومانو سره په لوبو بوخت وي نو سندرې او د هنر نور ډولونه زده کوي .

- فولکلور د يوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولنې د خلکو ژوند په ښه توگه پکې منعکس شوي وي .

- که څوک وغواړي چې د يوې ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز د هغې د وگړو په افکارو عقايدو او انگيرنو او په دې برسيره د هغې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او دهغې ټولنې مادي او معنوي حال او څيره ځانته معلومه کړي نو د هماغه ټولنې په فولکلور کې ژوره او هر اړخيزه مطالعه ورته په کار ده

- تاريخ د ټولنې قشري بڼه رابښي ، فولکلور موږ د هغو له روان او باطني نړۍ سره اشنا کوي . فولکلور د بشري ذهنيت او احساساتو بيلگه ايزه څرگندونه او د عوامو داستان دى . له همدې امله د خلکو د معنوي فرهنگ د پيژندنې لپاره ل فولکلور څخه د يوې مهمې وثيقي او منبع په توگه کار اخيستل کيږي . کلتوري بشر پيژندنه ، ژبپوهنه ، ټولنپوهنه ، ادبيات پيژندنه ، د تمدن تاريخ او اقتصاد پوهنه د خپلو څيړنو لپاره د فولکلوري پانگې څخه گټه پورته کوي . فولکلور د بشري مدنيت د تاريخ په روښانو لور کې ستره ونډه لري . ماکسيم گورکي ويلې دي : د فولکلوري معلوماتو له لاسته راوړلو پرته د زيار ايستو نکو خلکو د تاريخ پيژندنه نا ممکنه ده . د فولکلور ادبياتو مطالعه له دوو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده . لومړۍ دا چې په فولکلوري ادبياتو کې د خلکو غوښتنې ، انگيرنې ، کړه وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولنيزه سايلکوجي او ملي کرکټر څرگندېږي واقعيتونه پکې په ريالستيکه بڼه انگازې کوي .

- دويم : دا چې د فولکلوري موضوعاتو ، (ايمازونو ، استعارو تشبهاو ، اسطورو او بديعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تشبهاو ، اسطورو او بديعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تلميحاتو لپاره زياته استفاده کيږي . دکتور امير حسين اريان پور ۱۳۶۸ کال په خپل اثر (جامعه شناسي

هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې ويلي : د عوامو هنر د عوامو فرهنگ د هنر په رسمي تاريخونو کې کوم مقام نه لري او په ندرت سره يې يادونه کيږي خو داسې ښکاري چې دغه هنر د تاريخ يو جريان (بهير) دی . د عوامو له اړتيا ووسره هميشه ساده او سپيڅلي وي ، زيات تجمل او سنگار نه قبلوي او د ژوند له اړتيا ووسره پيوستون لري .

- رياليزم د فولکلور موضوع او د عوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شيان ښکلي دي ، چې ژوند ته گټه رسوي .

- فولکلور ډله ايز خصوصيت لري ، او د ټولو ملي خصلتونو په باره کې هم ترې جاج اخيستل کيږي .

- فولکلور مثبت ، ديموکراتيک او انساني اړخونه لري د خلکو تر منځ د مينې ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارونه په منظور گټه اخيستل کيږي .

۶: د دويم څپرکي پوښتنې :

- ۱- دوختونو په اوږدو کې ولسونو له ډول ډول پېښو سره لاس او گريوان کيږي ، دغو پېښو ته د ځواب ورکولو تر ټولو ډاډمنه زيرمه (تکبه گاه) کومه ده ؟
  - ۲- د چاپيريال واقعيتونه په څه شي کې ښکاريدلی شي ؟
  - ۳- د ولسي ادب ژانرونو نومونو واخلي ؟
  - ۴- د ورځيني ژوند ارزښتونه په څه شي معلومولي شو ؟
  - ۵- د ولسي ادب زيرمې د يوې ټولنې په کومو ميراثونو کې مطالعه کيدای شي ؟
  - ۶- فولکلور دوختونه په اوږد کې د عوامو خلکو په څه پورې اړوند دی ؟
  - ۷- د فولکلور اهميت په څه کې دی ؟ ټول موارد ذکر کړي ؟
  - ۸- د ولسي ادب سرچينه د خلکو د څه شي نتيجه ده ؟
  - ۹- کلتور د يوې ټولنې کوم شيان را چاپيروي ؟
- د ولسي ادب د زيرمو د پلټنې په برخه کې کوم واقعيتونه په پام کې نيول کيږي؟
- ۱۱- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس څه شی ښوولي شي ؟
  - ۱۲- د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ څنگه پوهيدلای شو ؟
  - ۱۳- شيلر او سپنسر د هنر انگيزه په څه کې بولي ؟
  - ۱۴- ماکسيم گورکي د فولکلوري موضوعاتو اغيزي څنگه څرگندوي ؟
  - ۱۵- د ښکلا پيژندنې په تيوري کې له څه شي کار اخيستل کيږي ؟
  - ۱۶- د فولکلوريکو ادبياتو مطالعه له څو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده ؟
  - ۱۷- دوکتور امير حسين اريان پور ، د هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې څه ويلی دي ؟
  - ۱۸- د فولکلور محور څه شی جوړولي شي ؟
  - ۱۹- فولکلور کوم انساني اړخونه لري ؟
- د عوامو هنر څه ډول هنر دی ؟

شکل (۳)

شکل (۴)

دریم څپرکی

۱- د فولکلور پیژندلو پس منظر

د فولکلور د کلمې په برخه کې تاریخي معلومات دا څرگندوي، چې دغه کلمه ډیره لرغونې نه ده د لومړي ځل لپاره (وي جي تامس) په ۱۸۴۶ م کال په یوه متن کې وکاروله د فولکلور د پس منظر په برخه کې دا کاډیمسن کانديد او ابناد محمد صديق روهي ليکي: که چيرې موږ د نولسمې پيړۍ د نيمايي جريانات په تاريخ پسې وپلټو نو دا به راته جوته شي چې دا وخت د کارگرانو او زيارايستونکو پرگنود و يښتيا او يا خون دوران دی ...

د فولکلور پس منظر د بشر په تاريخ کې خورازېږې جرړې لري. آن په لرغوني يونان کې د تاريخ پلار (هيروودتس، ليوې او پليني) په لرغوني يونان او روم کې د بشر د تاريخ په برخه کې څه ليکلي دي، چې هماغه هم لومړني فولکلوري يادښتونه گڼل کېږي. همدارنگه په راوړسته کې ډيرو ليکوالو په ساده ډول خپلو ولسونو ملي وياړونه خوندي کړي دي (د مثال په ډول (تاسيتوس) د انگریزانو ملي کرکټر او کلتور څيړلي دي او په دې توگه يې د ملتونو د دودونو، انگرېنو، کرو وړو او کرکټر په باره کې د فولکلور او اتنو گرافي لپاره زيات مواد برابري کړي دي) ۵۱: ۳

له دې راوړسته په او ولسمه پيړۍ په اروپا کې د فولکلور ټولنې په برخه کې منظم کار پيل شو، جان ايبري John Aubrey په ۱۶۸۶-۱۶۸۷ کلونو کې د خپل وخت يوزيات شمير (خرافات او دودونه) راټول او وليکل او په ۱۸۸۱ م کال کې د (پوپليرانتي کويټيز popular Antiquities) په نامه چاپ کړل. په دې کتاب دانگلستان د بزگرانو عنعنې او موسمي شعير شرح شوي دي. جان برانډ (John Brands) هم همدې کلونو کې د فولکلور په باب ځينې آثار خپاره کړي دي. په جرمني کې په نولسمه پيړۍ کې (ياکوب-گريم) او د ده ورور (ويلهلم

گریم) د فولکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکي څیړنې وکړې. په بریتکانیکا انسکلو پیډیا په (۲۱۲) کې راځي چې د فولکلور په برخه کې تر ټولو ښې څیړنې انگریزي پوه (تامس رایټ) په خپل اثر (ادبي نوبت او په هغه کې د نکلونو د اغیزو موضوع وڅیړله وروسته له دې فولکلور پیژندنه ډیره باب شوه

فولکلور پوهنه په لندن کې:

کله چې له لندن کې (وي ، جي ، تامس) د فولکلور ټولنه تاسیس کړه ، ورسره فولکلور پیژندنه هم ډیره رواج شوه او له دې سره په یو زیات شمیر اروپایي هیواد و کې د فولکلور څیړنې موسسې او مرکزونو هم جوړ شول . هغه وخت خلکو څه په اکادمیک او څه هم د ملي احساس پالنې له مخې له فولکلور راتولولو سره زیانه مینه وښوده . فولکلورستانو زیارویسته چې فولکلوري اسناد او معلومات د ورکیدلو له خطرې بچ کړي له همدې امله وچې د دغې ولسي پانگې په خوندي کولو خلکو زیارویسته . د فولکلور د راتولولو او خوندي کولو په برخه کې د روس د انقلابي دیموکراتانو هلې ځلې هم د خاصې پاملرنې وړ دي (و ، گ ، بیلنیسکي) د روسیې د نولسمې پیړۍ د انقلابي دیموکراتانو د فولکلور پیژندنې موسس گیل کیږي بیلنیسکي د عوامو د بدیعي تخلیقاتو په برخه کې د پوښکین په پله ، پلونه کینسودل او زاړه مواد یې راتول کړل . گریگورو یوویچ بیلنیسکي (۱۸۱۰-۱۸۴۸) ادبیات د ټولنیز پوهني (سوسیولوجي) په رڼا کې وڅیړل د یو لیکوال په وینا بیلنیسکي د فولکلور کولکتیفي خاصیت داسې توضیح کړ ، که څه هم فولکلوري هنر په لومړي سر کې د یو منفرد شخص ابداع گیل کیږي خو تر څو پوري چې د ټولنې احساساتو ذوق او ارمانوتو سره توافق ونه لري ، ډله ایز خاصیت نشي لرلی د فولکلوري هنر په تاریخ کې ځان ته ځای نشي ښولي . له بیلنیسکي وروسته ، یو بل پیاوړي ادب پوه (نیکولای کاوریلو ویچ چرنیشفسکي ۱۸۲۸ م - ۱۸۸۹ م) دغه لاروپاله او شفاهي ادبیاتو او ښکلا پیژندنې په باره کې یې د یادونې وړ کارونه تر سره کړل. چرنیشفسکي په دا خبره ډیر ټینگار کاوه چې د ولس

بديعي ايجادات بايد د هغو په مشخصه تاريخي قرينه کې تر څېړني لاندې ونيول شي او بايد شفاهي ادبيات له تاريخ سره گډ مطالعه شي که نه نو خپل مفهوم او ارزښت له لاسه ورکوي. ده به ويل چې د بنسکلايز ايډيالونه طبقاتي منشا لري او بنسکلا ټولنيزه تاريخي پدیده ده. بنسکلا نسبي ده زموږ له ذهن څخه د باندې موجوده ده، په طبيعي ډول هم موجوده ده او موږ هم هويت ورکولاي شو.

فولکلور پېژندنه په شوروي کې:

په شوروي اتحاد او آلمان کې د فولکلور د پس منظر عوامل ډير پياوړي او پراخه اړخونه لري، انگلس، مارکس او لينن هم د فولکلور د ارزښت، تاريخي بعدونه او ارزښت په برخه کې ډير نظريات لري آن انگلس ويلي دي چې (زه د خلکو له لرغونو کتابونو سره دهغو د جذابيت او بنسکالاله امله مينه لرم. د چا خبره کار گرې طبقې مخکښانو لکه مارکس، لينن او نورو د خلکو او ولس په فرهنگ کې دوه ډوله عناصر يا فرهنگونو ليدل، يو يې د استعمار گرۍ او بل يې زياي ايستونکو طبقو فرهنگ دی او دا يې زياتوله چې د فولکلور مطالعه د خلکو د اجتماعي سايکلوجي د پېژندلو له مهمه وسيله ده. د هغه وخت د شوروي اتحاد له انقلابه راوروسته (ماکسيم گورکي تر ټولو لومړي ليکوال و چې د فولکلوري ادبياتو شوقمن پاتې شوی دی او د فولکلور په اهميت يې ټينگار وکړو او په خپله بيانیه کې يې د فولکلور پېژندنې ځينې بنسټيز تيوريکي مسایل وڅيړل، بيلنسکي چرنشفسکي، دوبروليوبوف او پليخانوف هم د ادبياتو او فولکلور د منشاء او بشپړتيا په باره کې لارياتونې وکړې.

فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې:

فولکلور پېژندنه اروپايي هيوادونو ته هم په شلمه پيړۍ کې خوره شوه او د شمالي اروپا په هيواد وکې فولکلور پېژندنې زياته پراختيا وموندله په دغو هيواد وکې د مادي فرهنگ بيلابيل مظاهر هم د فولکلور تر عنوان لاندې وڅيړل شول. د وخت په ديموکراتيک المان کې فولکلوري موزيمونه شته، چې په هغو کې د کورونو سامان او لوازم، د کار افزار، او ډول ډول کالي، پسرلونه او نور

د خلکو لاسي صنايع بنودل کيږي . همدارنگه په سکانډيناوي هيوادو او شمالي اروپا په نورو هيواد کې نه يوازي د فولکلور ټولونې په کار کې ډير پرمختگ شوي دي ، بلکې د فولکلور پيژندنې په ساحه کې هم ډير اثار ليکل شوي دي چې د هغو په جملي څخه په ناروي کې د (هنريک ايبسن) او په سويډن کې د هلتن کاولونشي لاکرلوف Helton kawlonshi lakarlof (۱۸۵۷م) آثار د ځانگړې يا دونې وړ دي ، هلتن کاولوش لاکرلوف په ۱۹۰۹ م کال کې د نوبل جايزه هم پدې برخه کې تر لاسه کړه . په اروپا کې د نورو فولکلور ستانو تر څنگ د (کارل کوهن Carl Kohan چې فنلنډي و ، د ډيري يادونې وړ دی .

فولکلور په ايران کې:

صادق هدايت چې د ايران تکړه ليکوال دی او ډير ادبي او فولکلوري اثار ليکلي دي ، په خپل اثر (نيرنگستان) کې ويلې دي چې (ايرانا ويجه کې د اسطورو او جادوگرۍ شته والي ثابتيږي د (اويستا) په کيسو کې له جادو گرانو کرکه بنودل شوې ده)

دغه راز په (ريگويدا) کې د نړۍ د پيدايښت اسطوره (Meeth) راغلي دي :
په گزيده سرود هاي ريگويدا (۱۲۹) سندرې کې دنړۍ د خلقت په باب راغلي دي :

۱- هغه وخت نه نيستي وه او نه هستي ، نه هوا وه او نه آسمان چې له هغې نه پورته دی څه شی پټ وو ، چېرته او د چا د ملاتړ په سيوري کې .

۲- په هغه وخت کې نه مړينه وه او نه هميشنی ژوند او نه د شپې ورځې نښه نښانه د خپل ځان په قوت يوازي . فرد بې له هوا (ساه) ايستله له ده پرته بل شی وجود نه درلود .

۳- په لومړۍ سر کې تياره کې پټه وه هيڅ ځانگړې نښه نه وه هر چيري او به وي هغه فرد د گرمۍ په زور منځ ته راغی .

دالمړۍ تخم و چې فکر د هغه محصول دی پوهان چې په خپلو زړونو کې د پوهۍ په مرسته څيرنه کوي دوجود قيد له نيستۍ (عدم) نه بولي .

۴- څوک په يقيني توگه پوهيږي او څوک دی چې هغه دلته بيان کړي ؟

چيرته پيدا شو او په کوم ځاي کې خلقت را منځته شو ؟
 ايا ارباب الاتواع له خلقت وروسته را پيدا شول ؟
 نو څوک پوهيږي چې د خلقت سر چينه چيرته ده ؟

د فولکلور پس منظر په لرغوني آريانا کې:

اريا يا اريانا ويجه د لرغونو اريايانو دگني فولکلور زانگو، ده اريانا خورا لرغوني د فولکلور تاريخ لري د ژوند له لومړيو شيبو څخه را په دې خوا د دوي ژوند د گڼو پېښو څرگندونه کوي او ډيري زياتې کيسې د دوي د ژوند د پراخه اړخونو د څرگندتيا په برخه کې موجودې دي . د آريايي قومونو پخواني متلونه او سندري موجودې دي اريائيان تر خپريدو او ډيريدلو د مخه په يوه ځاي او کې اوسيدل چې دوي په خپله پخوانۍ ژبه ارياناويچه Aryana vaego بلله . دوي ځانگړي کلتور درلود مورخين پدې خبره کې سره مختلف نظر لري ، ځيني وايي چې دوي د تورسين شمالي غاړې کې اوسيدل بله ډله وايي چې د خزر د ډنډ شرقي او شمالي غاړې د اريائيانو اصلي مرکز دی ... * افسانه: Folk fairtale هغه کيسې دي چې د ساعتيري لپاره وي کرکټرونه يې ريالستي نه وي . * اسطوره Meeth مذهبي کيسه خود اسلام له دين څخه مخکې په اوستا کې مروج وه . دا خلک چې هندواروپائي ژبې يې ويلې د انسانانو د سپين توکم څخه وو ، دوي ځيني حيوانات او بوتې پيژندل ، بنلي چې ځينو يې لاس صنايع هم درلودل دوي د ژوند په اوږدو کې د غني کلتور د لودونکي وو . د نورو کلتوري کارونو تر څنگ يې ځيني ولسي تړي هم درلودې چې تر ولسه پورې د پښتنو لپاره په زړه پورې دي د مثال په ډول : بزگري چې د اريائيانو پخواني او لرغوني دود دی دا (متل) چې : (آره آره ، يوم پر غاړه) هم دا څرگندوي اريائيانو دنورو دودونو تر څنگ ځيني لوبې هم درلودلې (سامانه) نوميدې ، سامانه هغه لوبي وې چې په ډله ايزه توگه د قومونو او قبيلو له خوا به تر سره کېدلې او يوې قبيلې به له بلې سره د خوښيو او ښاديو په ورځو کې د رقابت (مثبت) په توگه تر سره کولې . دغه لوبي ډرامايي وې ؟ ، داسې چې د يوه قوم يوه ډله ځلميان به د بل کلي او قوم ځوانانو او ځلميانو ته د ډلې په توگه په غيږو ور تلل ، لومړي به

دوي ځانونه بنسکاره کول . لاهې او شافې به يې کولې او بل لوري به يې کمزوري بنسکاره کاوه ، بيا به سره ببر شول ، لاس په لاس ، غاړه په غاړه او ملا په ملا به شوال او لاپه لغتو به يې هم سره وهل . يو ليکوال ويلې : زموږ لرغوني هيواد چې د اريائي توکمنو لومړۍ ځانگو او د اريائي ژبو او کلتورونو ټاټوبې دى . په زرگونو کلونو يې فولکلور او ولسي ادب په خپله غېږ کې روزلي دي اريائي تمدن همدلته زيږلي او له همدغه ځايه خپور شوي دي . د افغانستان تاريخ ، لومړي ټوک . ۲۸ مخ کې راځي (زيات امکان لري دمعاصر افغانستان خاوره يوه له هغو سيمو څخه وي چې بشري بيولورژيکه ارتقا پکې راغلې ده او .. همدغه نظريه په بل عبارت په اريائي فولکلور څيړونکو داسې اټکل کړي دي .

الف : له پښتنو باختريانو څخه چې هغه په زياته اندازه د اويستا مقدسو متنونه ته ټوتي ساتل شوي دي .

ب : د کوچي ساکو څخه چې اويستا ته دومره لاره نه پيدا کړې او دومره مذهبي روحيه نه لري او د (توراني) يا (اريائي) په نامه هم يادېږي . له افغانستان سره د نورو گاونډيو هيوادو د خلکو قومي او کلتوري اړيکي هم شته . محيقن وايي چې د باختريانو حماسې کيسې د اويستا په متنونو کې راغلي دي . يوه له دغو کيسو څخه بنايي د کيومرث لرغوني باخترې کيسه وي چې لومړي اويستا او بيا وروسته فارسي (دري) ادبياتو ته ننوتې وي او په بيل بيل رنگ ساتل شوې ده له دغې حماسې بنسکاري چې باختريانو خپله خاوره د لومړي انسان د پيداينت ټاټوبي باله . د نبات نه د انسان د لومړي پيداينت يا (کبومرث) کيسه چې گايه مرتن (Gayamartan) په نامه ياد شوې ده داسې پکې راځي :

(د گايه مرتن د هيلې مړينې په وخت کې تخم پريښود تخم د لمر د وړانگو په گرزېدو سره پاک شو . څلويښت کاله وروسته پنځلس کلنه يو ناريزه درې ساقه پنځلس پايزه پښۍ (رواښ) له ځمکې زرغونه شوه ، په داسې ډول چې د دوي دوه لاسونه د غوږونو سره وو او يوه نښه يې جوړه کړې وه دوي په يوه بڼه او يوه شکل وو او د تنې په منځ کې سره يو ځاي شوي وو بيا په ماشيا او ماشيانا (متره او مترويانا) په نامه وبلل شول ، په گرزېدلو او جوړلويې پيل وکړو ، د دوي نه د انسان توکم پيدا شو) (تاجيکي نظم تاريخ ۱۲۰ - ۱۲۱ مخونه)

د کيو مرث افسانه بيا د منځنيو پيړيو په عربي او پارسي ادبياتو کې زياته منعکسه شوي ده لکه د طبري په (تاريخ الرسل والملوک) د البيروني په (الباقیات عن الصرون الخاليات) د فردوسي په (شهنامه) او داسې نورو کې .

– د البيروني په (الباقیات عن القرون الخاليات) کې دغه افسانه ډېر لرغوني خصوصيات لري چې (کيو مرث) درې زره کاله په جنت کې و او بيا ځمکې ته راکيښت او دلته هم دري زره کاله تر هغه ژوندي و وچې دا يمن په څېره کې بدې او بد کارونه لانه وو پيدا شوي داهر يمن زوي بيا په کيو مرث ور پيښ شو ، هغه يې وواژه ، اهر يمن بيا کيو مرث وواژه ، د کيو مرث له پوښتنيو دوه څاڅکي توي شول ، له هغو د پوښنيو دوه بوتې سره يو ځاي شوي او دا د انسان لومړې جوړه وه . پنځوس کاله تر هغه دوي ژوندي وو تر څو چې اهر يمن د بودا په څيرو ورنږدې شو او دوي يې تېر ايستل دوي دهغه په لمسونه ميوه وخوړه ، سره يو ځای شول او خلک ترې وزېږيدل .

– ارواښاد البيروني ليکي : د کيو مرث نوم گرشا په پهلوي کې غره ته وايي او ده په غره کې ژوند کاوه .

– په پښتو کې (غر) ورته وايي ، اوسيني مثالونه لکه : سپين غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانۍ بڼې ، گربند ، سپين گر .

– د فردوسي په شهنامه کې کيو مرث د يوې هيوالا او يوه عظيم الجسه انسان په توگه ترسيم شوی چې خلک يې په غرونو کې په تورو سمخونه ديوه خيبر رسونکي په حيث په بنارنو کې کورنو نه ووېستل .

– طبقات ناصري د کيو مرث په باب ليکلي دي:

– د کيو مرث په نسب کې اختلاف زيات دی ځينې وايي د سام بن نوح له اولادې دی او نوم يې اسيم بن لاورد و په نړۍ کې دگرځيده په بې نومه شيانو يې نوم کيښود او د نړې ميسی ، دزوی يې سيامک او د سيامک زوي فراواک او دهغه زوي هوشنگ و .

– د اريائي کيسو دويمه لړۍ کې ساکې افسانې دي چې مهم اتلان يې رستم ، زال زرينه ملکه توميريس (Tomiris) او نور دي د دغو اتلانو نومونه د لوسيتا متنونو نه ننوتې ، ځکه چې ساک لمر پرستان وو او زردشتيانو ورته په ښه نظر نه کتل .

— خود ساکي اتلانو په جمله کې يوه رستم دی ، د فارسي ژبې پياوړی شاعر
 فرودسي د تور اتيانو له خولې د اريانا د نامتو رستم داسې کيسې کوي :
 بدانېد کېن شير دل ، رستم
 بزگان وشيران زابلستان
 چوگو رز کشا وچون گيو وطوس
 به ناکام رزمی بود بافسوس
 او همدارنگه د رستم د مفاخرو په باب يې ويلي دي :

بدوگفت : من رستم زابلي
 چو بشنيد پيران او ان سر فراز
 زره پوش با خنجر کابلي
 فرود امد از اسب و پردش نماز (۷۵) —
 (۲۰)

د رستم نوم په (بهمن يا شته) کې د روستتهم (Rostathom) په نامه د عربو تيرې
 کونکو سره د يوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوی دی . رستم د فرودوسي د
 شهنامې يو وتلی او گران هيرودی او هغه افسانې له دی او پښتو کې زيات
 شهرت لري ، د ساکو ډيرې حماسې لرغونو مورخينو په خپلو آثارو کې ساتلي
 دي چې پوه هم د شيرک حماسه ده ، هغه حماسه داسې ده .
 - کيسه: دهخامنشيانو د پاچا لومړي (دارا) په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ه ،
 ق) په وخت کې يو ساکي مېتر (د آس د جلب نيونکی) په داسې بد حالت کې
 چې غوږونه او پوزه يې غوڅ شوي وو د پارسيانو په سنگر ورننوت . شيرک د
 خپل قوم له لاسه سخت شکايت وکړ چې له ده سره يې داسې سخت چلند کړی
 دی او د غچ اخیستلو لپاره يې پارسيانو ته د هغې لارې د بنوولو وعده ورکړه
 چې د ساکو سنگر ته تللی وو . له (۷) ورځو سترې کونکې لارې وهنې وروسته
 يې د پارسيانو لښکر يوي وچې او سپېرې وښتې ته وويست هلته معلومات
 ، شوه چې شيرک په خپله ځان په دغه حالت کړی او دارايې غولولی دی کله چې
 د پارسيانو د لښکر مشران په دغه راز پوه شول د شيرک وژلو گواښ يې وکړ او
 ورنه غوښتل چې دوی بېرته له دښتې وباسي شيرک له دغه کاره انکاره وکړ او
 د وروستۍ سلگۍ په وخت کې يې وويل : زه بريالی شوم ځکه چې زما د هيواد
 و الو ساکو د بې وزلۍ نه پارسيانو کرکه کوله ماله تندې او لوړې ووژل .

په افغانستان کې د فولکلور پس منظر:

فولکلور چې د ولسي ژوند هنداره ده په دغه هينداره کې د خلکو دودونه ، ارزښتونه ، چال چلند انگيرنې ، کړنې او د ژوند هر راز لارې چارې منعکس کيږي ، په افغانستان کې هم (ولسي ادب) يا فولکلور خورالرغوني پس منظر لري .

لکه چې په اريايي کلتور کې مو د يوې کولو يا بزگري دود اراواصل بللی وو ، همداسې افغانستان هم د کروندې او غنمو د توليد او کرنې يو لومړنی مرکز و او آن زموږ خلکو په خوانی قطغن د افغانستان (کنډو) گانه .

يو شورو اکا ديمسن نظر در لود چې (دافغانستان غرنی لمنې او هغو ته نږدې د هند دنيمې وچې شمال لويديځې سيمې د غلې د دانو د پيداينست يو لرغونی مرکز دی) د ولسي ادب لارې : ۴ مخ

د افغانستان په خاوره (کندهار) کې چې کوم ډول کودي موندل شوي د هغو همعصر او هم زمانې په نورو گاونډيو سيمو کې نه د ايران په خاوره او نه د منځنی آسيا د جنوب لوديځ په نورو سيمو کې تر اوسه موندل شوي چې دا ټول د افغانستان د لرغوني تمدن د قدامت شواهد دي . د افغانستان خاوره يوازې د لرغوني اريايي تمدن غيږه ده ، بلکې د لرغوني اريايي فولکلور ځانگو او لمن هم ده .

په پښتو ژبه کې د فولکلور ټولوني پس منظر:

که د پښتو ژبې معروف کتاب د محمد هوتک پټه خزانه (۱۱۴۱-۱۱۴۲ هـ ، ق) په نظر کې ونيسو را ته څرگنده به شي چې په دغه کتاب کې هم غوره پښتني احساسات خوندي شوي دي ، دلته به (مثبت نمونه يې خروار) له پټې خزاني څخه د شيخ المشايخ ، قطب العارفين او زبده الواصلين ، بابا هوتک عليه الرحمه چې په لوی شيخ مشهورو ، پيژندنه راوړو . (لوي شيخ و او مشهور دی د ده کرامات نقل دی چې د دپلار په بارو عليه الرحمه د (۴) ټولر زوي و او د ټولر پلار بابا غلجی و رحمته الله عليه چې خپل وخت کې مشر گڼل کېدي ، د پښتو

هوتک په اټغر کې زيږيدلي و ، په سنه هجري (۶۶۱) کې او هغه وخت چې لوي شو ، نو يې اکا دخداى عبادت او په اټغر او سوري کې د قوم سردار او بادارو ، نقل دي چې:

دهغه په وخت کې به هر ځل مغولو د ارغنداو پرغاړو لوټ کاوه اټغر او بولان او کلاته به يې تالان کول . بابا هوتک خپل قامونه راټول کړل او د سره غر سره يې مغولو شخړه بوتله پدې جگړه کې مغول تالاشول او د پښتو گړند يو ډير ووژل . ماته خپل پلار داود خان داسې نقل کاوه ، چې سور غر په دغه ورځ د مغوله په وينو داسې لښند ککړ شو چې پلو شو د لمر به برينباندې کا . په دې شخړه کې پښتانه لږ او بې ځواک و چې د سرو مغولو پښنه راغله او اخيسته يې وکا يو خو غښتلي د بابا هوتک خپلوان ومړل بابا هوتک په لوړ ږغ دا سندره لوله او په غشوېې د مغولو ټيرونه خيړل ، غښتليو ميرو چې دا سندره اوريدله ، په جگړه توديدل ، تر څو چې سور غر يې د مغولو په وينو ولاړه او ټول يې ينا کړل ، هغه سندره دا ده .

په سور غر بل راته نن اور دی	وگړويه جوړ را ته پيغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی	هم په غزني هم په کابل راغی
غښتليو ننگ کړی دا مو وار دی	مغل راغلی په تلسوار دی
په پښتو نخوا کې يې نا تار دی	پر کلي ، کور باندې مغل راغی

دهغه په اثر کې د پښتني فرهنگ او فولکلور پراخه مواد موندلی شو .

پښتو فولکلور ټولو نه د خوشحال خان له خوا باب شوه !

(په ژبه کې د فولکلور ټولوني کار له خوشحال خان او د ده له کورنۍ سره پيل کيږي) د خوشحال په مشهور اثر (سوات نامه) کې د يو سفزيو دودونه ، انگيرني او ځيني نور دودونه په ژوره او عالمانه توگه خپرل شوي دي . - فالنامه) د خوشحال خان بل اثر دی چې فولکلوريک مواد لري او دانگېرنو په باره کې يو مهم ماخذ دی خوشحال خان که څه هم ظاهراً منظومې افسانې نه دي ليکلي خو خپلو زمانو ته يې په دې برخه کې سپارښتنې کړي دي . صدر خان خټک د خپل پلار د غوښتنې په اساس ، د (ادم خان او درخانی) د داستان په منظور مولاښ

پورې کر (د زیاتو معلوماتو لپاره وگورئ): (ادبي څیړني - صدیق روهي) (۱۸) مخ

صدر خان په خپل داستان کې د یو یوسفزي چې (طوطي) نومېږي، کیسه د معتبرو منابعو له خولې کوي همدارنگه په دغه نکل کې د جلال الدین اکبر (مغولي اکبر) د خوشحال او یوسفزو تر منځ د جگړو یادونه هم شوې ده. د خوشحال خان طب نامه، فضل نامه او نور ډیر اثار او همدارنگه د ده کورنۍ ډیر شمیر غړو د نورو علمي، ادبي او دیني څیړنو تر څنګ فولکلوریکو مسلو ته هم ډیره پاملرنه کړې ده او په خپل وار یې د (مادي او معنوي) فولکلور او په مجموعي ډول فرهنگ غنامندي کړي ده. دا لاخه کوي چې په نشر خولپریرېده خوشحال خان (طب نامې) غونډې پیاوړې او علمي اثر نظم لیکلی دی لکه چې وایي:

د حکمت له کتابونو راوتلي له بابونو

ماد طب په کتابونه نظر کړی په بابونه

که د فولکلور د ټولني لړۍ په منظمه توګه د پښتو ادبياتو په اوږد کې راوڅیږو نو په عمومي ډول ویلای شو چې یوازې په کلاسیک دوره کې هغه هم د خوشحال په کورنۍ کې په شعوري ډول هڅې او هاند د دغې برخې په غني کولو کې شوي دي.

د یو لیکوال په وینا چې د پښتو ژبي د اثارو د غنا او پیاوړتیا په برخه کې (هسې) خو د پښتو ژبي د ادبي پانګې د خوندي کولو لپاره په منظمه توګه د هو تکبانو په دوره کې څه نا څه توجه شوې ده، چې زموږ د ادعابنه ثبوت په هغه وخت کې د نورو فرهنگي خدمتونو تر څنګ د پټې خزاني لیکل او موجودیت دی د همدغې خزاني په استناد په ډاګه شوې ده په همدغه وخت کې په د (نارنج معانی) کې اداوو غونډه جوړیدله او په خپله شاه حسین هوتک به هم برخه په کې اخیستله، په دغو غونډو او نورو علمي ادبي فعالیتونو برسیر مشاعرې هم کېدلې (۱۷: ۷۷)

په پښتو ادب کې د هغو ادبي غونډو لړۍ چې زموږ ادب او فرهنگ ته یې غنامندي وربښلې د شاه حسین هوتک په وخت کې د پام وړ دی، د پښتو ژبي ښاغلی او حقدار لیکوال حبیب الله رفیع پدې برخه کې لیکي: (په افغانستان

کې د پښت لومړنۍ منظمې ادبي غونډې چې تاريخ يې رابښي هغه غونډې دي چې هره هفته د شاه حسين هوتک له خوا د کندهار په سلطنتي کتابتون کې د ده په مشرۍ جوړېدلې د کندهار علماو او ادباو به گډون کې کاوه ، ادبي او علمي بحثونه او شاعري به يې کولې او د پټې خزاني يادونې له مخې په دې ټولنه (ادبي دربار نوم ايښودلي ، شو) (۸ : ۲۶۴)

(د پښتني فولکلور د چاپي مجموعه څيړندود د ليکوال ښاغلي سر څيړونکي نصرالله ناصر په حواله : د دايمي غونډو لړۍ د احمد شاه بابا د واکمنۍ په دوره کې هم ترسترگو کيږي د امير شير علي خان دويمه ځل پاچاهي د امير عبدالرحمن خان (۱۲۹۷) د امانی غورځنگ دوره ، د ظاهر خان په وخت او د ۱۳۵۷ کلونو را پدې خوا د پښتو فرهنگ پالنې ښيرازه دورې وي . خو له ۱۳۷۱ کال څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه . ل کلونو پورې دلته په افغانستان او بيا کابل کې په مجموعي ډول خو په تيره پښتو ادب او فرهنگ د سقوط پير او مرحله گڼل کيږي . خو د فولکلور پيژندنې ژوند او ښيرازه پس منظر د امير امان الله خان او بيا له هغه راوروسته دور کې راپيلېږي د اعلحضرت محمد ظاهر شاه (۱۳۳۰ - ۱۳۵۲) د ده د تره زوي جمهور کېدل (۱۳۵۲ - ۱۳۵۷) او له ۱۳۵۷ بيا تر ۱۳۷۰ مو کلونو کې منظمې فولکلور څيړنې او ټولنې شوي دي . د اروښاد اکاډيمسن محمد صديق روحي صاحب (۱۳۶۸ کال) په وينا (د فولکلوري مواد و راټولونه نه يوازې د اکاډميک انټرسټ (مينه والۍ) او علاقه مندی له مخې پيل شوه بلکې د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې هم نقش درلود ، فولکلوريستانو زيارايسته چې فولکلوري اسنادو معلومات د ورکېدله خطر نه بچ کړي .) دغه کار او دغه روحيه او دغه مينه والی نه يوازې د پښتو ، فارسي فولکلور د غنامندی لړۍ ده بلکې تر دې د مخه لويديځوالو او ختيځ پوهانو داسې تجربې هم کړي دي .

ځکه نو لومړي لارمه ده د فولکلور د پس منظر او خوندي کولو په برخه کې د لويديځوالو او ځينو ختيځو پوهانو نظريات راواخلو .

۲- د فولکلور په برخه کې د لويديځوالو او ختيځو پوهانو نظريې :

لويديځوالو او شرقي پوهانو د خپل ادب او فرهنگ د بډاينې او بنيرازۍ لپاره په هر وخت کې تلپاتې گامونه پورته کړي دي . لومړی به دلته د لويديځواو بيا به د شرقي پوهانو نظريې راوړو ، يعنې دا چې څنگه فولکلوري راتلونې شوي دي .

۳- الف - د لويديځو پوهانو په نظر :

د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره غريبانو يا لود يځو پوهانو په خپلو ليکنو کې وکاروله . ډبليو - جي تامس (W.J.Thoms) لومړنی غربي يا انگرېزو، چې د ۱۸۴۶ م کال په اگست کې يې په خپلو ليکنو کې د فولکلور (Foklore) کلمه استعمال کړه . خو تر دې د مخه په پنځلسمه او شپاړسمو پيړۍ کې د يوناني (Greece) او ډوم (Uoom) پوهانو يعنې هيرودتس ، ليوې او پلانيښی او په اتلسمه پيړۍ کې انگليسي رابرت هم فولکلوري څيړنې کړې وې . اصلي خبره دا ده چې انگليسانو فولکلور راتلونې ته ډېره ياملرنه وکړه او آن (Folklore Society) ټولنه يې هم جوړه کړه . له دې راوروسته د فولکلور ريکا ډ په نامه يوه مجله هم را منځته شوه . د فولکلور ژورنال (The Folklore Journal) هم رامنځته شو ، (دغه ژورنال او فولکلور مجلو په انگلستان کې د فولکلور ټولونې او خوندي کولو کامل گړندی کړ او ځکه يې نړيوال شهرت هم وموند) (۲۷: ۱)

د فولکلور د راتلونې اړتيا د ټولنو کار او اړتيا ده . د (فولکلور پيژندنه) اثر نامتو ليکوال ارواښاد محمد صديق روهي دخپل کتاب په (۳۸) مخ کې ويلې دي : (په او ولسمه پيړۍ کې په اروپا کې د فولکلور ټولونې په برخه سيستماتيک او شعوري کارپيل شوی دی جان ابري (۱۸۸۶-۱۸۸۷) او هنري بورن د خلکو يو شمير خرافات او دودونه وليکل او له دې وروسته (جان برانډ) او نورو پوهانو په نولسمه پيړۍ په آلمان کې لکه يا (ياکوب گريم) او د ده

ورور (ويلهلم گريم) او نورود فولکلور پيژندنې او راتولونې په برخه کې کار کړی دی) (فولکلور پيژندنه ، ۳۸ مخ) .

تر ټولونښه خبره خو دا ده چې په غرب کې د فولکلور راتولونه د اکاډميکې مينه والۍ له مخې پيل شوې ده ، دا ځکه دوی (پوهانو) غوښتل چې دغه ولسي پانگه له ورکېدلو وژغوري . د ويلو وړ ده ، چې فولکلور څېړنه او هغه خوندي کولو لړۍ په انگلستان ، جرمني فرانسې او نور اروپايي هيوادو کې محدود پاتې نه شوه او دنړۍ نور شمير هيواد ، ته هم ور وغزیده . ډير ژر دغه پخواني شوروي اتحاد ته ورسیده په پخواني شوروي اتحاد کې د شفاهي يا د عوامو ادبياتو) په نامه فولکلور ټولنې او څېړنې پيل شوې . د روهي په وينا (و . گ . بلسينکي دروسيې د نولسمې پېر عد د انقلابي دموکراتانو د فولکلور پيژندنې مؤسس گڼل کېږي . په نولسمه پېړۍ کې د روس روښانفکره او مترقي قشر و خلکو فولکلور يکو آرونو ته متوجه شول د هغو مثبت او روښانه اړخونه يې له اير و خڅه پاک کړل او تيوريکي بنسټونه يې ورته کيښودل د شفاهي ادبياتو او بنسکلا پيژندنې په باره کې ډير کار کړي دی . د شوروي اتحاد وتلی ليکوال ماکسيم گورکې هم د (لفظي هنر) پيل په فولکلور کې لټولی دی . دغسې په اروپايي (لويد يځو هيوادو کې نورې فولکلوري څېړنې هم شوي دي .

شکل (۵)

۵- د کلیوالی ماشومانه بنسکار وسایل او توکي چې د مادي کلیوال کلچور یوه نښه څرگندوی او د فولکلوري مواد و خونديتوب کی . (طاهر نواز . (روهي ادب : ۶۴۰ مخ)

فولکلور په خوندي کولو کې د ختیځو پوهانو هلي ځلي :
ختیځو هیوادونو کې د فولکلوري تمدن لپاره ډیره زمينه برابره وه او ده . ختیځ چې پو وخت د نړۍ د مدنیت اساس گڼل کیده ، همداسي فرهنگي بډاینه یې هم د ارزښت وړ ده . که دا و منو چې (افغانستان د لرغوني اریایي تمدن او د همدې نیمه وچه او بیا بلخ ، پامیر ، هندوکش او د اوسیني افغانستان نوري سیمې هم د روښانه او لرغونې تمدن او بیا (فولکلور) در لودونکي دي ، د) پخوانو اریایانو د ولسي پوهي اثار له هرڅه زیات په (اویستا) کي پاتي دي خو د محقیقینو ورستي تحقیقات وایي چې زموږ تر عصره رارسیدلي اریایي ولسي پوهه (فولکلور) د دوو سلسلو پاتي شوني دي :

۱- د باختريانو له لارې چې همدغه ولسي پوهه (خصوصاً د حماسي په ډول) له هر څه زيات د اويستا په متونو اغيزې کړي، هغه يې اخيستي دي او زردشتي دين د عقايد و جز گرځيدلی دی .

۲- د ساکو او ولسي پوهه: د زردشتيانو د نظريو اختلافات له امله د هغوي ولسي پوهې د اويستا متونو ته لار پيدا نه کړه خو له يوې مينې نه بلې ته نقل او وروسته له هر څه زيات په فارسي زاړه ادب کې منعکس شول دسارې په ډول رستم حماسي د فرودسي په شهنامه کې) (۷: ۱۲۱)

دغسې دهند په نيمه وچه کې که د خلکو پراخه عنعنات وگورو دمیلونونو کالونه تاريخ لري . مثلاً: د (هولي) په نامه لوبه او دخوښې ورځ چې هر کال د حمل په ۱۲ مه ورځ لمانځل کيږي ډير لرغوني تاريخ لري چې د (مقدس) په معناده. همداسي هم د خراسان زمين او اريانا د (سامانه) او نوري لوبې او فولکلوري موادو توکي يادولای شو .

دا خبره د فولکلور ادب او شعر په برخه کې هم کولای شو . سر څيړونکی نصر الله ناصر د محمد نواز طاهر په حواله وايي (شعر او ادب د انسان طبيعي صفت دی نو که چيری مور د دوي (پښتنو) د وجود قدامت تر دغه وخته تسليم کړونو بيا مور د دوی په ژبه کې ادب د وجود نه هم منکریدی نه شو خو افسوس دی چې تردې وخته مور ته د هجري سن نه آگاهو د دې ژبې د ادب څه آثار په لاس نه دي راغلي . د پښتو قديم شعر په تپه يا مصرع يادېږي او ورپيسې درزميه نظمونو ابتدا کيږي چې په مثال کې دامير کړور هغه مشهور نظم ورکول کيږي (۵۸: ۱۴)

د فولکلورنو تصنيفونه هم شته خو مور د اد نمونې په توگه معرفي کړ . د پښتو د فولکلور ټولونې په برخه کې محمد گل نوري هم ډير مخکښ دی (ملي هنداره) د ده فولکلور ټولونې په برخه کې هلو ځلو نيجه ده ، نورې چې کله د خلکو مال راټول کړی دی نو د امانتدارۍ اصل يې ډير پکې مراعات کړی دی . (ملي هنداره) کې نوري صاحب د (فتح خان بريخي ، بنادي او بپو) مرد او نامرد زبزيانه ښايږی . موسي جان او ولي جان . مؤمن خان او شيرينو ، جلات خان او شماليه) فولکلوريکي خو عيني کيسې راټول کړي دي ، دی دخپل کار شيوه داسې را پيژندندی :

دا ميانوڅه ليکلي ماکېسې دي
د مینو ښې خوږې نارې پکې دي
نه زیادت او نه کمبود مې پکې کړي
د هماغه نکلچي دخولي جملې دي
دات کېسې خلک په ډول ډول کرینه
څوک وای داسې څوک وای داسې یې نارې دي
که څه زیاد یا کم غلط درسي (درشي) په سترگو
عفو غواړه دا دبل خولي دي
محمد گل خان نوري له دغه فخر بس دی

لڅې کړې یې د پښتو خدمت ته پښې دي (۱۷: ۳۹)

کله چې پښتو ټولنه پخ (۱۳۱۹) کال په کابل کې جوړه شوه نو د : (پښتو فولکلور ته هم خاص ځای وټاکل شو او د د غې مؤسسې په اساسنامه کې د فولکلور ټولني موضوع هم شامله شوه) فولکلور پيژندنه ۵۰ مخ
له پنځوسمو هجري کلونو (۱۳۵۰) را په دې خوا په عمومي ډول او په ځانگړې توگه د پښتو فولکلور د راټولو په برخه ډیر کار شوی دی .
په ۱۳۵۱ ه . ل کال د وخت د اطلاعاتو او کلتور (اوسنی فرهنگ) د وزارت په چوکات کې د فولکلور ټولنه تأسس شوه ، د (فولکلور) په نامه مجله او د (قصه ها او افسانه ها) او (پښتني ملي اټنونه او نڅاوې) په نامه یې دوه اثر چاپ هم کړه .

له ۱۳۵۷ ه . ل کلونو را په دې خوا د (فولکلور) د مجلې نوم په (فرهنگ خلق) او بیا په (فرهنگ مردم) واړول شو . له دغو کلونو را په دې خوا د فولکلور د راټولو لویه برخه کې خواره واره کارونه شوي دي . دزیرې اخبار چې د علومو اکاډمۍ له خوا خبریده فولکلور د خپرونو ښه منبع ده .

۴- د درېيم څپرکي د موضوعاتو لنډيز :

- د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۴۶ م کال کې تامس و کاروله :
 - د فولکلور پس منظر (شاليد) د بشر په تاريخ اوږدې او لرغوني جرړې لري آن په لرغونو يونان کې د تاريخ پلار (هيترو دتس ، ليوې او پلېني) په لرغوني يونان او روم کې د بشر د تاريخ برخه کې ليکنې شوې دي .
 - په اروپا کې په ۱۷ م پېړۍ کې د فولکلور ټولوني په برخه کې منظم کار پيل شوی دی .

- جان ايبري د لومړي ځل لپاره په ۱۶۸۶ - ۱۶۸۷ م کې د خپل وخت يو زيات شمير (خرافات او دودونه) راټول او د يوې مجموعې په توگه په (پوپليراتي کويټيز) په نامه يې چاپ کړل او پدې کتاب کې دانگلستان د بزگرانو عنعنې او موسمي شعير شرح شوي دي .

- جان برانډ هم په همدغو کلنو کې د فولکلور په باب ځينې اثار خپاره کړل .
 - په جرمني کې په ۱۹ مه پېړۍ کې (ياکوب - گريم) او د ده ورور (ويلهلم گريم) د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړې .
 - د فولکلور د خوندي کولو په برخه کې د روس انقلابي ديموکراسانو هلې ځلې هم د يادونې وړ دي .

- و . گ . بيلنسکي د روسې د نولسمې پېړۍ د انقلابي ديموکراسانو د فولکلور پيژندنې مؤسس گڼل کېږي هغه د عوامو د بديعي تخليفاتو په برخه زاړه مواد راټول کړل .

- چرنيشفسکي (۱۸۲۸ - ۱۸۸۹ م) شفاهي ادبياتو او بنسکلا پيژندنې په باره کې ډير کار کړي دی او د ولس بديعي ايجادياتو په برخه کې يې نظر در لود چې بايد په مشخصه تاريخي قرينه (يوه منظمه برخه ورکړل شي) تر څيړنې لاندې ونيول او بايد شفاهي ادبيات او تاريخ گډ سره مطالعه شي .

- ماکسيم گورکي اونور (دوبروليوپوف او پلخانوف) هم د فولکلور پيژندنې ځينې بنسټيز تيوريکي مسايل وڅيړل .

- فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې د هغو له جملې ناروی کې (هنریک ایسن) په سویډن کې هلتن کاولوشي لاکرلوف (۱۸۵۷ م) چې په ۱۹۰۹ م کال یې د نوبل جایزه هم واخیسته د یادولو وړ دي .
- په ایران کې هم فولکلور څېړنې شوي دي . صادق هدایت (نیرنگستان) . (بف کور) او نورو آثار ولیکل .
- په ریګواید کې د نړۍ د پیدایښت اسطوره راغلي ده .
- په اریانا کې لومړنۍ فولکلوري لوبې (سامانه) او نورو مواد شته .
- په اریانا باختري برخه کې له د یشینو (غیرکوچي) څخه د اوستا مقدس متون را پاتې دي .
- د ساکو کېسې او د کیومرث لرغوني باختري اثار راپاتې دي . حتی د کیومرث افسانه بیا په منځنیو پېړیو کې په عربي او فارسي ادبیاتو کې ډیره منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاریخ الرسل والملوک) یا د البیروني په (الباقیات عن القرون الخالیات) فردوسي په (شاهنامه) .
- البیروني لیکي : د کیومرث نوم (گرشاه) او (گر) په پهلوي کې (غر) ته وايي او ده په غره کې ژوند کاوه .
- په پښتو کې غر ، ورته وايي اوسني مثالونه لکه : سپین غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانی بڼه لکه گرېند ، سپین گر .
- د کیومرث په باب اختلاف زیات دی ، ځینې وايي سام د نوخ زوی له اولادې وو ، او نوم یې اسیم بن لاورد و ، په نړۍ وگرځیده او په بې نوم شیانو یې نوم کینسود او د نړۍ په کرڼه او و دانۍ کې یې زیارویوست ، دیرش کاله یې حکومت وکړ ، دزوی نوم یې (میشي) د زوي ، زوي یې (سیامک) د سیامک زوی (فراواک) او دهغه زوی (هوشنگ) وو .
- د اریائي کېسو دویمه لړۍ کر ساکي افسانې راځي چی مهم اتلان یې رستم زال زرينه ملکه تومیرس اونور دي .
- ساک لمر پرستان و او زردشتیاو ورته په بڼه نظر کتل فردوسي هم یاد کړي دي بزرگان و شیران زابلستان = همان نامداران کابلستان ...
- په پښتو کې د ساکو د (شیرک) کېسه ډیره مشهوره وه . دا هغه حماسه وه چې شیرک د هخامنشیانو د پاچا (دارا) په خلاف د ساکو د قیام (۵۱۳ ق.م) په

وخت کې يوساکي ميترو په داسې بد حالت کې چې غوږونه او پوزه يې غوڅ شوي و دپارسايانو په سنگرور ننوت ، همدغه شيرک وو .

– شيرک پارسايانو ته چال جوړ کړې و ، هلته يې د خپل قوم شکايات وکړې ، پارسايانو هغه ته دغچ اخیستلو لاره وروښوده . شيرک (۷) ورځې سترې کوونکې مزل کړې و او پدې اساس هغو له ده سره د مرستې وعده وکړو او دهغوی لښکر دښتي ته ووت ، خو پارسايانو ته دامعلومه شوه چې شيرک خپل ځان له بد حالت سره مخ کړی دی ، شيرک له دغه کار انکار وکړو او په وروستۍ سلگۍ کې يې وويل زه بريالی شوم ځکه چې دوي ، زما دهيواد والو (ساکو) د بې وزله نه يې کرکه کوله .

– په افغانستان کې دفولکلوري اثار اودخلکو د طبيعت ډير اثار او حماسي پاتي دي ، کندهار په خاوره کې د ځينې لوبښو موندل ، په بغلان ، آبي خانم و گندهارا يا اوسني ننگرهار (هډه) کې دلرغونو اثار وموندل او دغه راز په لسگونو يادونې موندلی شو .

– په پښتو ادب کې د لومړنيو حماسي اثارو شته والی لکه په ۶۶۱ ه کې د بابا هوتک شعرونه چې :

- په سور غریل راته نن اور دی   وگرپه جوړ راته پیغور دی ....
- غښتیلو ننگ کړي دامو وار دی   مغول راغلی په تلوار دی .....

– دا او داسې نور اثار د خلکو د طبيعت ښوونه کوي .

– فولکلور ټولونه د لومړي ځل لپاره خوشحال خان او د ده کورنۍ کړې ده بازنامه دستارنامه يا د صدر خان خټک (ادم خان او درانی ، درخانی) د يا دولو وړ دي   د خوشحال خان (طب نامه) فضل نامه د ډيرو يا دولو وړ دي .

– د احمدشاه بابا له وخته رانیولي ، بيا تر امير شير علي خان ، امير عبدالرحمن خان حبيب الله په تيره غورځنگ ، د ظاهر خان ، داواد خان ، له ۱۳۵۷ تر ۱۳۷۱ ه ل کلونو د ټول افغانستان د فرهنگ او بيا د پښتو فرهنگ پالنې دوره وه .

– له ۱۳۷۱ ه . ل څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه ، ل کلونو پورې په تيره د پښتو فرهنگ زندگی کولو پير او مرحله گڼل کيږي .

د فولکلوري موادو راتولونه نه يواځې د اکاډميک انترست (مینه والی) له مخې پيل شوه ، بلکه د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې رول درلود

– هغه تصنيف چې محمد قدیر تره کي په کابل مجله (۶۳) گڼه او شپږو کابل کې خپور کړی د فولکلور د ویشلو په برخه کې ډیر غني دی .

– ملي هنداره فولکلوريکې کبسي (فتح خان بږیخي ، بنادي او بیبو . مرد او نامرد ، زبربانہ بناپیری ، موسی جان او ولي جان ، مؤمن خان او شیرینو ، جلات خان او شمایلہ ډیری د یادولو وړ دي .

– د پښتو فولکلوريکو موادو د راتولولو بڼه موده د پښتو ټولني له راجوریدو (۱۳۱۹ هـ ل) را په دې گڼل کيږي .

۵- د درېیم څپرگی پوښتنې :

- ۱- په لويديځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهیږئ ؟
- ۲- په ختيځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهیږي ؟
- ۳- په لويديځ کې د لومړي ځل لپاره چا د فولکلور کلمه استعمال کړه ؟
- ۴- د اریایانو له جملې نه چا لومړنی فولکلوريکې هلې ځلې کړي دي ؟
- ۵- په ختيځ کې کو مو مؤسسو د فولکلور د راتولولو په برخه کې هڅې کړي دي ؟

- ۶- د پښتني فولکلور لپاره چا د لومړي ځل لپاره کار کړی دی ؟
- ۷- د خوشحال خان مشهور فولکلوري اثر څه نومیږي ؟
- ۸- د فولکلور کوم تصنيف چې محمد قدیر تره کي وړاندې کړی دی راواخلی ؟
- ۹- کومو مؤسسو په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د فولکلور راتولولو ته ملاوتړه له ؟

- ۱۰- د څو فولکلوريکو مجموعو نومونه واخلي ؟
- ۱۱- د فولکلور راتولولو لپاره که چا مشخص کار کړی وي نوم یې واخلي ؟

څلورم څپرکی

۱- پښتو فولکلوريک ادبيات:

فولکلور د پښتو ادبياتو يودرنه اورنگينه برخه ده . پښتو فولکلوريک ادبياتو د نورو خونپه څير خورالويه برخه جوړوي د ارواښاد صديق روهي په وينا اکثر وپښتنوليکوالود (فولکلوريکوادبياتو) پرځای د (ولسي ادبياتو) اصطلاح منلې ده. په هر صورت د فولکلور يا فولکلور کلمه خود نولسمې پيړۍ خبره ده ، مگر د خلکو معنوي هستي او شتمني يعنې ولسي ادبيات او دودونه خود دوی له ژوند سره هم گامي دي اوممکن د «خلکو عنعنې اودودونه دهمدوی دژوند همزولي هم وي» پښتو فولکلوريک ادبيات او ولسي شتمني د همدې لوی ولس مال دی د «فولکلور حاملين خلک دي او خلک د سن ، طرز فکر او ټولنيز دړيخ له مخې توپير لري مثلاً : مشران اوسپين ربري د لنډ و کيسو ، متلونو او اخلاقي افکارو لرونکي حاملين دي .» (۵۲-۶۶) له همدې امله پښتو ادبيات هم يوه ستره لرغونې شتمني ده. د پښتون قوم دوگړني ادب په برخه کې (جم ډار مستسر) په خپل معروف اثر (د پښتنخواد شعرهارو بهار) ۱۴-۱۵ مخونو کې وايي چې : «وگړني ادب اصيله چينه لري ... دخلکوله دې سندرونه دپښتنود دودونو او ژوند باب لوی مطالب ترلاسه کېږي اود دوی دژوند رښتني انځور دی .» (۶۸-۱۵۴) دپښتو فولکلور که مادي دی که معنوي او ادبيات که په نظم کې دي او که په نثر کې داتول د دوی دټولنيزواړيکو ، عنعنواو د فکر د طرز محصل دي ، له همدې امله : «دولسي پوهې لمن ډيره ارته اولويه ده ... دنظم اونثر برخه په هره ټولنه کې شته ... منشور فولکلور (ولسي ادب ، ولسي پوهه) په يوه ټولنه کې دهغې ټولنې هغه کيسې (متلونه ، نکلونه) اونور منشور مواد دي چې پکې رواج لري .» منظوم فولکلوريک ولسي سندري دي چې په بېلو بېلو قسمونو او ژانرونو سره ليدل کېږي ربره پردودووبرخويو ډول منظوم

وزمه فولکلوريک ادب هم شته چې په پښتوکې يې ښه مثال کېسۍ او متلونه دي ... لکه : وه تورې مرغۍ په اوبو وهي بوزی ...
 توره توره تله = د دووتر مينځ ولگيده ... (۱۲: ۳۷) د پښتو فولکلور لمنه خو خورا پراخه ده ، موربه په لنډ ډول د (پښتو فولکلوريکو ادبياتو په (شکلي او محتوايي) اړخونو رڼا واچوو او دابه وښتو فولکلوري ادبيات په لاندې ډولونو موجود دی :

الف- فولکلور په شفاهي ډول

ب- فولکلور په عنعنوي توگه

ج- فولکلور د نظم او نثريه بڼه

د- د فولکلور جوړوونکي ډير ځله معلوم نه وي . (ولس)

و- فولکلور د يوه کلتور د جزیه توگه له هر ولس سره شته .

ه- د پښتنو فولکلور د دوی د کلتوريوه ستره برخه جوړوي .

همدارنگه پښتو (فولکلوريک ادبيات) په دوه کالونو (نظم او نثر) کې ځان څرگندوي زموږ د هيواد تکړه فولکلور پوه محمد قدیر تره کي د فولکلور يکوادبياتو د تصنيف په برخه کې خورا دارزښت وړ نظريات وړاندې کړي دي . نوموړي فولکلور په دوو (معنوي او مادي) پر خو ویشلی دی چې موږ يې تر (معنوي) برخې لاندې د پښتو لولکلوريک ادبيات راوړو:

نوموړي په کابل مجله ، ۶۳ گڼه ۱۳۱۵ کال کې ليکلي و:

معنوي برخه

لومړی : ادبيات

۱- نظم : د شعر ډولونه ، طويل بحر ، رنگارنگي ملي سندرې .

۲- نثر : کيسې ، حکمتونه ، معماوې او کيسۍ (چستانونه) ... (۴۴)

د پښتو فولکلوريکو ادبياتو په معنوي برخه کې معمولاً دا دوه ډوله (نظم او نثر) تر ستر گوکيږي . د دغو ادبياتو زمينې او زيرمې ټولې په ولس کې وي ، د يو ليکوال خبره :

(په پښتو کې د شفاهي ادبياتو د پراخو زېر موشتوالی له هنر او ادبياتو سره زموږ د ولس د پراخه پرگنو د مينې ښکارندويې کوي او دا راته شي ، چې زموږ

خلک که په پراخو سوځنده د بنتو او ناپايه بيديا وو کې په ډيره ابتدائي بڼه ژوند کوي او يا په غرونو او درو کې اوسېي - که بيسواده دي او ديا د نوي تمدن له بریا وو ليرې پاتې شوي دي خو هنري ذوق لري او خپله تنده د ځينو داسې سندرو او نورو هنري - ادبي توکو د ايجاد او خورلو له لاري خړوبوي (... (۵۳ -

(ص)

د پښتو فولکلوريک ادبياتو هر ادبي ژانر * (ډول) د ځان لپاره ځانگړې بڼه يا جوله لري همداسې يې مضمون او منځپانگه هم درواخله .... ځکه خو په شکل او مضمون کې د نورو ولسونو له ادبياتو څخه ځانته جلا لاره او ځانگړی رنگ ، خوند او مضمون لري . د مثال په ډول :

د مضمون له پلوه بنتو متلونه يو خاص يا ځانگړې . زبردستي لري هغه مطلب او مضمون چې په پښتو متل کې پروت دی ، فارسي ، عربي ، هندي او يا نورو ژبو کې نه ليدل کيږي لکه : په فارسي ، . دري متلونه کې وايې : (نيم نان - راحت جان - تاکه مېچله بچلان - آفتې نرسد گوشه تنهائي را - گردن نرمه شمشېر نه بريده) ... او نور .

خو په پښتو کې له پورته متلونه سره ورته او يا هم معنی متلونو کې بل ډول روحیه پرته ده ، لکه : (يا مور يا مې - بلا په مخ وهلې بڼه ده) د (نريا ترپ وي يا خړپ) اوبن په بڼه نه وهل کيږي) ... او همدارنگه ډير نور متلونه ولسی ادب ځانته روحیه او مضمون لري دغه مضمون د پښتون ولس له طبيعت سره سم په متلونو او نورو ادبي ډولونو کې ځان څرگندوي او بېلا بېل مضمونونه لري دا درسته ده چې د مضمون او جولې له پلوه څه مشابهتونه يا ورته والی هم ليدل کيږي ، مگر هر ولس ځانته جلا ادبيات لري . يو بل مثال : په ترکمني متل کې راځي : (آته مالينه گوزتيکن او قوسيز عالر) ترجمه (خوک چې د پلار شتو ته سترگې نيسي بې علمه پاتې کيږي) . په پښتو کې : چې په خپله ميره نه يم = نوبه فخر په باباکوم ترکومه يا ترکمني (آته انه نينگ گونی او غله ن بيله ن غيزده او له رينگ گوني داغ ن دوز ده) (۱۸-۸) ترجمه - (دومره چې د مور او پلار زړه په اولاد خوږيږي هغو مړه د اولاد په هغوی نه خوږيږي . په پښتو کې : (د مور او پلار زړه په اولاد په کاني ، بوتې) (۳۶-۱۶) . همداسې د شکل (بڼه) له پلوه هم پښتو شعر او متل د نورو ژبو له اشعارو او متلونو توپير لري مثال : لنډی د

پښتو ژبي يو جلا ژانر او صنف دی د بني او مضمون خوند او رنگ يي بالکل جلا دی ، لکه :

ما وي له غمه به دې مړه شم   مرگ په نيټه دی د روغزنه شومه مينه

- پښتو لنډۍ ته ورته په (جاپانی) فولکلور کې د (هايکو) په نامه څه شته چې اوس اوس پښتو ادب ته هم څه راغلي خو چې څومره چسپ لري او کنه نو وروستی خبره ده ، مگر دومره به وایم که (هايکو) په فورم کې پښتو شاعر او شاعره څومره تمرین وکړي خو زموږ مال نه شي کېدای . ځکه د پښتون تېر له فطرت او طبیعت څخه سرچینه نه اخلي .
*ژانر : فرانسوی کلمه ده، دډول اونوع په معنا ده.

*

شکل (۶)

ژانر: په لغت کې ډول ، صنف ، ټيپ ، بيلگه وايي . او په ادبي کره کتنه کې ژانر د ادبي اثارو پر جلا ټيپونو يا کټگوريو باندې دلالت کوي چې د جلاوالي معياري فورم (شکل) يا تکنیک دی . (روهې - فولکلور پيژندنه ۱۵۶ مخ) کوچياني کلتور او ژوند برخه انځوروی . (سيال کاکړ . پښتني فولکلور : ۱۳ مخ)

فولکلور ځانگړتياوې:

پښتو ادبيات او بيا فولکلور يولې ځانگړنې لري ، چې له نورو ادبياتو را جلا کيږي .

(کابل افغانستان سلطنت بيان) د پښتني فولکلور په برخه کې يوه مهمه قيمتي خزانه ده ، چې تر اوسه يې بيلگه نه ليدل کيږي الفستين په کتاب د پښتو د بيلا بيلو قومونو فولکلور او د هغو ملي کرکټرونه په مفصله توگه بيان کړي دي . د پښتو خوږيو ، دودونه ، څيرې ، کالي ، انگيرنې ، توليز او اقتصادي حالت ، د دوی خوراکونه ، لوبې خرافې افکار د ادارې طرز ، شعایر ، عقيدې او باورونه ټول څيرلې دي . پښتني فولکلور د پښتنو د ژوند ځلانده هنداره ده ، چې په دغه هنداره کې د دوی د ژوند ټول اړخونه مخ ښکاره کوي ، الفستين د پښتني مادي فولکلور لکه (د کورونو د جوړښت طرز ، سامان او افزار ، د جنگ آلې او .. بيان کړي دي . په دغه کتاب کې د ټولنيزو پاتکو (طبقو) طبقاتي توپيرونو او کلتورنو په گډون تاريخي ، جغرافيوې اتنوگرافي * او سوسيو لوجيکي * هرراز موضوعگانې څيرل شوي دي . د پښتو عام کرکټر يوه بله موضوع ده چې په دې کتاب کې يې لنډيز وړاندې شوی دی په اتنوگرافي ، يا باستان شناسي ، لرغون پيژندنه ده هغه اثار چې دوختونو په اوږدو کې پيژندل او ساتل کيږي .

* ټولنيز پيژندنه ده چې په هغه ټولې ډلې په علمي توگه ژوند کوی . يوه برخه کې داسې راځي : (د پښتنو کرکټر چې په څو کلمو کې لنډ شي نو د دوی عيونه : انتقام ، رخه حرص ، چور او سرزوي دي خو له بلې خوا په ازادۍ مين دي . خپلو ملگرو ته وفا داردي په لاس لاسدي خلکو زړه سواندي لري ، ميلمه پالونکي دي ، زړه در دي او سخت سري دي ، کم خرڅه هم دي ، خوارکښ دي

، احتياط کار دي او نورو گاونډيانو ملتونو په تناسب خطا (ايستلو) دسيسې او فريب ته لږزړه بڼه کوي. د پښتو کلتور او بيا فولکلور له نورو گاونډيو جلا مطالعه کېدای شي پښتانه د ژوند په ټولو برخو کې له نورو قومونو جلا او خاتنه لاره او خصوصيات لري. د پښتني فولکلور د خصوصياتو په باره کې له لرغونو وختونو څخه تر نن ورځې پورې ډير مواد لاس ته راتلاي شي.

د پښتون (پکت، پښت) قوم د ملي کرکټر په باره کې په ډيرو کتابونو کې د هغو له جملې (ريگوايدا)، (سام ويدا)، (مچوريا) او د نړۍ د ستر مورخ (هيروډتس) په ليکنو کې يادونې شته. انگريزي ختيځ پوه (مکنزي) د ساکو قبيله د پښتنو يوه پياوړې څانگه بولي، د دوی افسانې د پښتني فولکلور ډيرې لرغونې بيلگې گڼل کېږي. ارواښاد دوست شينواري په خپل معتبر اثر د (پښتو د ولسي ادب لارې) کې وايي (د ساکي اتلانو په جمله کې يو هم رستم دی .. هغه د عربو د تيري کونکو سره ديوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوی دی. او د) يادگار زيربان) او (درخت اسوريک) پانپاني قصيد وکې هم دغه نوم قيد شوی دی. د فرودوسي صاحب په شهنامه کې هم د دغه واکمن يادونه شوې ده، د پښتو دولسي ادب لارې ليکوال د (شيرک) نوم هم راوړي چې دا په پښتنو قومونو کې يو معمول نوم دی، هغه زياتوي. (د ساکو ډيرې حماسې لرغونو مؤرخينو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې يوه هم د (شيرک) حماسه ده چې بولين د (جگړې چلونه) په نامه په خپل کتاب کې درج کړې دی. همدا ډول ډيرې نورې عنعنې او دودونه شته چې د پښتني فولکلور څرگندونه کوي. ميرانه او او قاداري يو بل اصل دی چې د پښتنو کلتور لابرسته کوي. په دويمه ميلادي پيړۍ کې لوکبان د ساکو دروحيې په باب ډيرې نورې کېسې ليکلي دي، او د ساکو د متل پي را اخیستي دی چې په کې ويل شوي و: له دې زيات خجالت نشته چې په دوستۍ کې څوک خاين څرگند شي، (دولسي ادب لارې - ۱۲ مخ) لوکيان د ساکو د بنځو له زړه ورتيا هم غږيږي او د ملکې زرينې) په باب ليکي: د ساکو بنځې ډيرې زړه وړې دي او له نارينه و سره يو ځای له جگړو کې گډون کوي شيرک: هغه څوک و چې د (هخامنسيانو پاچا لومړی دارا په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ق م) کې پداسې حال کې چې پوزه او غوږونه يې غوڅ شوي و د پارسايانو په سنگرونو ورننوت او د خپل قوم له لاسه يې شکايت وکړ خود

اکا يې په خپله کړې و مگر د هغوی د غو لولو لپاره دا کار کړې و هغوی يې د بنسټی ته راويستل او هلته له لورې او تندي مړه شول . زرينه د ساکو يوه ډيره زړه وره او توريالی- بنځه وه چې د خپل هیواد استقلال يې وساته او ډير ښارونه يې ودان کړل د دې له مړينې وروسته د دې قبر د هرم په ډول جوړ شو او يو سلو پنځوس متره لوړه وو او په سربې د سرو زرو مجسمه در ولې ده . که د لرغونو دورو آثار وگورو د پښتو د فولکلور په پاب زیان معلومات تر لاسه کېدای شي (ابوریحان البیروتي) په خپل یو اثر (الباقیه عن القرون الخالیه) کې د پښتنو د فولکلور په باب څو په زړه پورې ټکي لیکلي دي ، لکه :

(هیوان تسانگ چيني سیاح په ۶۳۲ م کال افغانستان ته د خپل سفر په ترڅ کې د پښتني سیمو د فولکلور او (باير) هم د پښتنو په باب جالب ټکي بیان کړي دي د سيفي هروي (تاريخنامه هرات) د مسیحي سیاح) (بصیرت نامه) د اخوند درويزه (تذکره الاجرارو الاشرار) هم د پښتني فرهنگ په باره کې ډير مطالب خوندي کړي دي) فولکلور پيژندنه (۱۴۹ مخ)

د پښتو فولکلور په عامه مانا د پښتني ټولني د تکامل لارې ، د خلکو د تجربو له سرچينه څخه چينه رااخلي ، د (پښتو ولسي ادبيات په لوی سر کې په دوو برخو باندې ويشل کېږي:

۱- منظوم ولسی ادبيات

۲- منثور ولسی ادبيات

په منظمو اثارو کې جلا صفتونه او ډلې شاملېږي او همدارنگه منثور اثار هم بيلابيل ډولونه يا ژانرونه* لري چې موږ به په لنډ ډول دغه صنفونه او بيا د هغوی هندسي جوړښت وکارو :

داسې چې هر ادبي صنف ځانته بيل بيل ډول لري، بيل بيل مضمون هم لري که څه هم په ادبي اثارو کې ډير ځله مضمون ورته والی شته خو دښې يا جولې له مخې هر (ډول) بيل سکښت لري . دلته به موږ لومړي د (نظم) تر سر ليک لاندې صنوفونو او بيا به د نثري صنفونو نومونه واخلو او ورپسې به د هر نظمې (ډول) هندسي جوړښت او (نثر) حدود او جوړښت وځلوو .

لومړۍ - نظم :

د نظم تر سر ليک لاندې :

۱- لنډۍ ۲- سروکۍ ۳ بآبوللې ۴- داتن نارې ۵- د ماشومانو سندرې ۶- د ميندو سندرې ۷- تاريخي نارې (چاربيتي) ۸- منظوم متلونه ۹- کاکړۍ غاړې ۱۰- برغازې ۱۱- سلسلې ۱۲- پراکې ۱۳- د بنادۍ بدلې ۱۴- ساندي ۱۵- چغياني ۱۶- غزل ۱۷- څلورريځي ۱۸- بدلې ۱۹- رغونه ۲۰- د متروکو کسرونه ۲۱- بگتۍ ۲۲- لوبې ۲۳- داستان (بدله) ۲۴- مقام (رباعي) ۲۵- انگۍ ۲۶- د بي بي دستي سندرې ۲۷- دنکلونو نارې (غږونه) ۲۸- سنځر خليي نارې ۲۹- کيسۍ ۳۰- سوزخاني او نور ولاي شو د نظم د پورته ډولونه په عامي (عامو) او خاصو) سندورهم وويشو لکه :

الف عامي سندرې :

۱- لنډۍ ، سروکې ، داتن نارې ، د ماشومانو سندرې ، د ميندو سندرې ، تاريخي نارې د بي بي دستي سندرې ، کيسې (منظومي) منظوم متلونه ، غاړې (کاکړې) برغازې ، سولې ، سلسلې ، بلندي ، پراکې ، فالونه ، د بنادۍ بدلې ، ساندي ، چغياني او .... چاربيتي ، بدلې لوبې ، رغونه ، د مروتو کسرونه ، بگتۍ ، لوبې ، داستان (بدله) مقام (رباعي) او نور ازاد ولسي شعرونه يادولای شو .

دويم : منشور ولسي ادبيات :

متلونه ، نکلونه ، وړې کبسې ، توکې ، بولنې ، تکپه کلامونه ، روايتونه ، دعاوي او نيراوي ، متشابهاات ، رمزونه ، فالونه ، کتابي او .... د پښتو ولسي ادبياتو لنډه پيژندنه او هندسي جوړښت :

الف - د پښتو ولسي شعر هندسي جوړښت او تقطع (شننه) د پښتو فولکلوريک يا ولسي شعر بڼه ځانته خاص هندسي شکل لري چې موږ په يې په ترتيب خو لنډ ډول سره دلته راوړو ، زه به هڅه کړم چر په ډير لنډ ډول د هر (صنف) د نوم تر مخې دهغه د يو عملي مثال او بيا جوړښت په شکل کې ونيسم لکه :

اول - لنډکي (Landakay) :

لنډکي له لنډي سره توپير لري ، مگر بيا هم ورنږدې ده دا ځکه چې د لنډي دويمه مسره (۱۳) او د لنډکي (۱۴) سيلا به ده : (د پښتو د ولسي ادب دغه له نظره لويديلي برخه د پکتيا په ولايت کې اوس هم ژوندي ده او دا يو ډير لنډکي او خوږ شعر دی چې تر اوسه پورې يې د پښتو په ولسي ادب کې انډول نه دی ليدل شوی او د پښتو په ولسي ادب کې له دغه شعر نه لنډکي شعر نه لرو ، دا ځکه د کاکړو د غاړو د دواړه مسريو سيلابونه معمولا (۱۶) د لنډي دواړه مسري دوه ويشت سيلابونه دي خو دا شعر يوازي يوه څوارلس سيلابيزه مسري ده نو ځکه د لنډکي نوم غوره ورته وبلل شو)

د لنډکي پای لکه د لنډي غوندي (ونه ، ينه اومه) سرته رسېږي پوره تفصيل يې په بل څيرکي کې وگورئ : لنډکي يوازي يوه مسره لري خو د سندرو يلو په وخت کې لکه د سروکو په شان له نورو سره غبر گيږي لکه :

گل لالی يې راوړ لکه ناوې په ډولونه
گلالي مو ورک مور يې جومات کې لتوينه
هندسي جوړښت :

الف	
الف	xxxx
الف	xxxx
الف	xxxx

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
گل	لا	لی	یې	را	وړ	ل	که	نا	وې	په	ډو	لو	نه

۳- سروکي (Saruke) :

سروکي: ځينې خلك ورته (نيمکي) هم وايي. د سروکي مکمل اوبشپړونکي لنډي دي. سروکي يو بيت يعنی دوه مسرې لري او ډير ځله لومړي يې تردويمې اوږده وي، لومړی سروکي ويل کيږي اوبيا تيکی وراچول کيږي (۱۲۴).
 سروکي خو پنځه ډوله دي ، هندسي بڼه يې هم يو ډول نه ده .

۱- لکه : له کوره راوتې د نجونو په ټولي کې = پرتوگ دې ليکې ليکې
 په تور وربل کې دې ټومبلي زيږې گلې   په څنگ تېرېږې گلې

B _____ B

يا : چې لومړی مسره يې (۱۳) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي . لکه :
 جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه   اوربل يې ږنگوينه
 چې دديدن نصيب يې نه وي   اوربل يې ږنگوينه
 په يوه کوڅه کې سره وړاندې وروسته شينه   اوربل يې ږنگوينه
 جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه   اوربل يې ږنگوينه
 هندسي جوړښت :

_____ الف   الف _____
 _____ الف   الف _____

۲- هغه بيتونه چې لومړی مسره يې (۱۴) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي ، لکه :
 ته شوې رانه پاتې زه پر دي وطن ته لږم   خپه يم ځکه ژاړم
 الف   الف

يا : ټکه غرمه ده اوس راوځي غونډه منډه   د شمال وهي په ټنډه
 ب   ب
 يا : داغونډه منډه ځواني ما سره بدله کړه   پا څه ډيوه بله کړه
 ت   ت

جلکۍ وديږي په سپين مخ يې واښکې ماتې شوې   جار وطنه ياتې شوې
 الف   الف

۳- بيتونه : چې لومړی مسره يې (۱۵) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي لکه :

هَلک = ته يې شنه کوتره زه يم باز دگرنگو جلکی وړم دې په پنجو جلکی

الف

جلۍ - خان به سينگار کړم مازديگری، ته زه درخمه تور لونگ به وتومبمه

ب

۴- هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې ديارلس او دوه يمه يې شپږ سيلابه وي لکه:

گودرته راشه خوله به در کړم مازيگرکې ودريرم په خادر کې

الف

يا:

دزيرو گلو خانگې مه نيسه ماتيرې زړه مې په بديرې

ب

يا:

ته چې د خيال خندا کوي ما به ملنگ کړې ډير به مې بدرنگ کړې

ج

۵- هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې (۱۴) يا (۱۵) او دوه يمه مسرۍ يې شپږ سيلابه وي لکه:

تا به ليونۍ کړم که زه ډير توره ومه خان چې جوړومه

الف

الف

آيينه رنجورمه راکړه مورې سترگې توروومه يار خوشحاله ومه

ب

ب

يا: ټول ووړ کې به مړه شې، ستا په سرد گلوونې توغې کبر جنې

ج

ج

(غرنۍ سندرې له (۱۵۴-۱۵۱) مخونه .

۴- کاکړۍ غاړې *kākari γāre*

کاکړۍ: ته کاکړۍ غاړې هم وايي، لکه لنډيو غوندي دپښتنو ولسۍ ادب برجسته صنف دی. دنارو)، لنډيو) او (غارو)په نامه هم ياديرې شاعريې معلوم

نه وي په گډه هم ويل کيږي. کاکړی، هغه ولسي شعر دی، چې غنی او د فورم له پلوه مثنوي غوندې وي.

د کاکړی فورم لکه مثنوي غوندې دی، د مضمون له پلوه ډير ډولونه لري لکه: سپينه خو له په خدا خاندي مازديگر دي کر راباندي

الف

الف

پيکي پورته د خالو که

يا : شين خالی قدم په وروکه

ب

ب

تو يوم د سترگو ويني

يا : مخ را کوږ که تکي سپيني

ج

ج

پرغانبو درد کي د

اوس مي خوږ شي بار خوگان جانان

د

د

۵- لنډی (Landay) :

لنډی: د پښتو دولسي سندرو يوه ستره او مهمه برخه ده او مخصوص جوړښت لري. لنډی غير مقفی او عرفی شعر دی چې لومړی مسره يې (۹) او دويمه يې (۱۳) سيلابه وي. په دینه او ونه ختمیږي وايی چې دغه نوم له لنډی مارنه اخیستل شوی، هغه هم زورور او دشعر ډاډول هم قوی مغمون او ډير خوندلري. لنډی، ځانته فورم (بڼه) او محتوا لري. هندسي شکل يې هم له نورو فورمونو سره توپير لري لنډی، د پښتو يو طبيعي او فطري شعر دی ... لنډی، يو خاص طرز او ځانگړی وزن لري (۵۲) لکه: سترگي کچکول کړه دیدن واخله ملنگه ياره بهانه راغلي - يمه

شنه : الف

ب

لور يې په سپينه روپی خو له نه

يا : مور يې په کلي شرومبي غواړي

ورکوينه

الف

ب

شتنه :

۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
له	واخ	دن	دي	کړه	کول	کچ	گې	ستر

۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
مه	ي	لي	غ	را	نه	ها	ب	ره	يا	گه	لن	مه

يا: داهلکان دې ځوانيمرگ شي مينه يې پرينې په فيسبوك لوبې کويته

۶- بابو لاله (Babolale) :

دشځو له خوا جوړيږي او ويل کيږي. بابولالې په ولسي سندرو کې مخصوص جوړښت لري. له دريو بيلوبيلو ټوټو جوړه شوې وي او کله دوي مري لري. په واده کې ويل کيږي.

دا هم د پښتو فولکلوريک شعر څانگي ډول (فورم) دی او جلا هندسي جوړښت لري.

لکه :

د مور د ناوې څومره بوک تندي دی _____ الف

آرمان مې د ماما داشين پتي دی _____ الف

يا : بڼه شوې چې د شنو ونورا تيره شوي _____ الف

آبادې په پيسو شو ته يې هيره شوي _____ ب

(پښتو څانگه : ناجيه وردگ ، ۱۳۸۵ کال)

شنه :

۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
دی	دی	تن	بوک	ره	څوم	وي	نا	د	مور	ز
۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
دی	تي	پ	شين	دا	ما	ما	د	مې	مان	ار

۷- فالونه (Faluna) :

فال هم د ولس مال دی ، دا کثرو فالونو لومړۍ مسره يې لنډه او دويمه يې اوږده وي .

او کله هم دواړو مسرو سيلا بونه سره برابر وي ، ډير ځله دوه او څلور مسرې وي .

۱- دوه مسره ايز فالونه : چې لومړۍ او دويمه مسره يې اته . اته سيلا به او دوه يمه يې هم اته ده لکه :

د پاسه مسله راله (راغله) پر کل عالم خوره راله (راغله) (۴۲ - ۸۰) هندسي بڼه :

۲- څلور مسره ايز فالونه :

د جنت په منارې شير د خدای تېرېرې فولکلور-۶۹ مخ
سور چرگ وهي نارې خلکو کاندي نندارې (پښتني)

الف الف
X
الف الف

۸- د بي بي دستې سندري (Bibi daste sandare) :

مراد والا بنځې يې وايې ، محدودې دي لکه :

د دوهمې ملنگۍ سر دې وې تور دی بڼه لوی دين د محمد رسول الله
سر مې داسې تور دی پر موږ هم لا الله الا الله محمد رسول الله
هندسي جوړښت :

الف الف
ب ج
ج ج

لومړۍ نيمه مسره (۱۲) دوه يمه (۹) درېيمه (او) څلورمه (۱۴) سيلا به ده .

۸- سولي* (Sole) :

د اوډه او خوشحالی په وخت کې ویل کیږي ، د ویلو په وخت کې یې ډلې جوړیږي ، طنز* ور کې وي .
لکه :

۱۵- سولې تکومه تکوم تا به واده کمه

۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې وکمه

۱۵- سولې تکومه تکوم تا به واده کمه

۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې

۱۵- سولې تکومه تکوم تا به واده کمه

۱۵- سولې تکومه تکوم تا به واده کمه

۱۵- سولې تکومه تکوم زه پلانی نه کومه

۱۵- په خدای مې دې قسم وي پر ما لوی دی

که یې

وکمه : (سیال کاکړ فولکلوري سندري ۳۲-۳۴ مخونه)

لومړۍ نیم بیټی یې (۱۵) او نوریې (۱۶) سیلابه مسرې دي .

* سولې : مراد ترې (سولې) ده د ور یجو تا ټکول شوې بڼه .

* طنز : هغه هنرمندانه وسیله ده چې انسان هغه په واسطه ترټولو بد فکري حالت او خپل حالت د الفاظو په کالب کې له ویري پرته بیانوي ، فکاهي یا فکاهیت یا له خندا ډکې خبرې هم دي (۵۶ : ۱۱)

هندسي جوړښت :

الف	الف
الف	الف

الف

الف

شنه :

سولې د وزن او هيजाو د شمېر له مخې سره يوشی دی ، لکه دمثنوي په څېر بڼه لري .
لاندې شتنه وگورئ .

۱	۱	۱	۱	۱	۱	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۵	۴	۳	۲	۱	۰									
مه	ک	ده	وا	به	تا	و	ک	ت	م	و	ک	ت	ل	س
						م		،	ه				ي	و

۱۰- برغازي (Bar γazi) :

د سيال کاکي په وينا د ږوب تاريخي ناوه او د بورې جانانه * سيمه کې د دغه شعر فورم موندل کيږي زياتره برغازي يو نيم بيتيزه وي ، خو کله درې بيتيزه او کله

هم تر دې زيات زي ، خو په ټولو صورتونو کې (دغه ولسي شعرونه سره هم قافيه او اکثر و ځايونو کې هم رديفه وي) (د پښتو شفاهي ادبيات ، ۲۸ مخ)

۱- د کويټي (کوتې) ايالت ، پښتون اباد په ۲۵ کيلو مترۍ جنوب شرقي خواکې يوه ناوه ده

۲- خاصيه سيمه

۳- بازار ميان ، سيمه ايز بازار ورځ ده چې د پنجشنبه ورځ ده .

۴- د (لال) يعني پلار يا مشر ورور لنډه بڼه (مخفف) دی .

لکه :

چرگ اذان دی خولگی- راوړه
زما تلوار دی خولگی- راوړه
دگل کېږي- راڅه چې څو
د لال ټکرمو چېرې دی ؟
مستی- غولی مو چېرې دی ؟

(بازار ميان) دی خولگی- راوړه
لوړ سهار دی خولگی- راوړه
راڅه وړې راڅه چې څو
نن سبا چې راڅه څو
الکانو کور مو چېرې دی ؟
هندسي بڼه :

_____ الف _____ الف

_____ الف _____ الف

_____ ب _____ ب

_____ ج _____ ج

۱۱- د پروفیسور سیال کاکړ په وینا : (اکثره سلسلې د نارینه او ښځو تر منځ د مسابقي او گوندي (سوال و ځواب) په بڼه ويل کيږي) ، د سلسلو ځېنې مسرې سره برابرې دي لکه :

۸ راوتلی په سنځریم
 ۷ په شان د سپنيکی ماریم
 (سیال کاکړ ، فولکلوري سندرې ۱۵ مخ)
 زه د ښو نجونو اجل یم
 د هر چا تر اوډه تریم

لومړۍ مسره (۸) دوه یمه (۸) ، دریمه (۷) ، څلورمه (۸) سیلابه ده . هندسي بڼه :

_____ الف _____ الف

_____ ب _____ ب

_____ الف _____ الف

په پورته سلسله کې گورو چې (سنځر) ، (راجل) ، (مار) او (اوده تر) د قافيې کلمې راغلي خو سنځر له اجل سره هم سوی دی ، کله نا کله په فولکلوريک ادب کې داسې مثالونه نور هم لیدل کيږي او په دوه لومړۍ نیم بیتۍ کې (مار) له (تر) سره هم قافیه شوی چې داسې قافیه د اروښاد علامه عبدالشکور شاد په

وينا د (سستي* او چستي* قافيې) (۴۵) سره راوړل دي (يم په څلور واړو مسرو کې ردیف راغلي دی .
 یادونه : سسته قافیه : چې د قافيې کليمې سره تخته يه تخته نه راځي : لکه :
 مار او تر پهنې د تورو له پلوه د قافيو په کلمو کې توپير موجود دی . چسته
 قافیه : هغه ده چې دوه کليمې د هجاو تورو له پلوه يو شی او په ردیف کې هم سره يو
 شان وي لکه : سينگار ، افگار .

۱۲- چغیان (*Ciy yan*) :

د پښتو شفاهي ادبيات (ليکواله اغلي غوتی- خاورې د فولکلوريک شعر دغه فورم د لومړي ځل لپاره د پروفیسور ولي محمد خان سيال کاکړ د وينا پراساس معرفي کوي

(دغه فورم يواځې جنوب غربي سيمه کې ونومول شو) چغیان د واده ورځ د ناوې يا نورو پيغلو له خوا د خوا شینې خپگان په وخت کې ويل کيږي لکه : درې نيم بيتی لري چې دريمه نيم بيتي د لومړۍ پر قافیه وي لکه :

۱- وروړه لاس يه کنخوره
 يو اصیل غمی را باسه

خور دې ځي د بابک له کوره

۲- ځواب خورې هوي که غاړه لوی که
 اکا گان درته ولاړ دي

اکا گانو زړونو لوی دي (۴۲ - ۸۰)

د لومړي چغیان د لومړۍ مسرې سيلابونه (۸) د دويمې (۸) د دريمې (۹) دي :
 او د دويم چغیان د ټولو بيتونو مسرې (۸) دي .

الف ۱ _____ ب _____

الف ۲ _____ الف _____

ب _____ ج _____

يا د ابل چغیان :

بايک خرڅه کړم په ډير دولت
خود به ژړا کړم په هر ساعت

زه په خپل کور کې وم په راحت
په پردي کور کې مې نه شته عزت
(۱۲-ج)

د ټولو مسرو سيلابونه يې (۹) دي :
هندسي بڼه :

_____ الف _____ الف

_____ الف _____ الف

۱۳- د ميندو سندري (Damayndo Sandare) :

د سيال کاکړي په وينا : (پښتني مو مينه ناکه غير په حقيقت کې د شعر او ادب د زده کړې لپاره هغه ابتدايي بنسټونځی دی چې ملاله ، نازو ، ايمل خان او خوشحال خان يکې روزل کيږي د ميندو سندري سيلابیک او څپه ايز اوډون لري لکه :

پلانکی جانه بنآیسته = بڼه دې توره بڼه وسله = په بنایسته نیلي سپره

چي نیلی دې تماشې کا = تور تازیان دي ورسره

د لومړيو مسرو شمير يې (۷) د دويم نيم بيتی (۸) او بيا د پای (۷) سيلابه دی

هندسي بڼه :

_____ الف _____ الف _____ الف

_____ ب _____ الف _____

يا : آلو لولو لولو = خوب دې درشي په ليمو = خوږ دې لري له هډو :

هندسي بڼه :

_____ الف _____ الف _____ الف

۱۴- د ماشومانو سندري (Demashumano Sandare) :

د ساعتېرې په وخت کې ويل کيږي ، طنز او ټوکې پکې ډيري وي لکه :

ما سره با درنگ دی = جنگه جنگه تو دشه = تا به تودې نينې وکړم

زه به تماشي و کړم لومړۍ مسره (۶) دويمه (۴) درييمه (۱۱) او څلورمه (۷) سيلايه ده

هندسي بڼه :

الف _____ ب _____ ج _____
ج _____

يا :

نری . نری باران دی = ورور مې راروان دی
د کت لاندې پيشو ده = پيشو ته وایم پشي
مور که ستړی مه شي (۴ : ۱۶۶)
د مسرو سيلابونه يې (۷) سيلايه دي :
هندسي بڼه :

الف _____ الف _____
ب _____ ب _____
ج _____ ج _____

۱۵- کبسی (Kisay) معما :

معما (کبسی) اړونه (ټکونه) هم ورته وايي .
باید داسې وویل شي چې لومړی سړی یا ماشوم يې وواي او دويم ځواب ورکړي
کنه لوبه بايلي . معماوې کله منظومې او کله هم منشورې وي : منظومې
کبسی (معما) ساده او روان شعر دی ، مطلب په اشارو او کنایو کې ښودل کېږي
کله دوه مسرې ، کله درې ، کله څلور او ځینې وختونه زیاتې وي لکه :
مثالونه :

- ۱- دډه ونه - کړوپه ونه - کال وسر کې دوه گلونه (دوه اختره)
- ۲- له پاسه راغی سور بلوخ اغوستي يې دی پنځه پنځوس (بیان)
- ۳- تور دی کارغه نه دی الوزي مرعه نه دی (غوبارې)
- ۴- په یوړپ ځي آسمان ته چارچاپیره ټول جهان ته (د سترگو دید) (۱۷۰-۷۷)

په دويمه گڼه کې د مسرو شمير (۸) ، په درييمه گڼه کې (۶) (۷) سيلايه دي .

هندسي جوړښت .

۱ _____ الف _____ الف _____

الف

۲ _____ الف _____ الف _____

۳ _____ الف _____ الف _____

۴ _____ الف _____ الف _____

۱۶- ساندي (Sande) :

ساندي (گي) يا وړني د ولسي نظم يو صنف دی ، د ښځو له خوا په مړي باندي ويل کيږي ځيني خلک يې ستايني ، کړيکې او ځيني نور يې غږنگې هم بولي (د پښتو شفاهي ادبياتو شکل او مضمون) کله د لنډۍ په بڼه هم وي خو په ځانگوي وزن کې راځي :

په لاندې ډول دي : اول هغه ساندي يا وړني يا مثيه چې د لنډۍ په فورم کې دي :

لنډۍ : گلونه خاورو له پيدا شول
ځما لالی ترگل نازک خاورو له
ځينه

ماوې له غمه به دې مړه شم
مرگ پخ نيته دی د روغزوند
شوم مينه

ماله قلم ، مشوانۍ راوړئ
د يارانې تاريخ وکړه شپه به چا کره
کومه
(۶۱ - ۵۵ او ۶۷)

د پورته لنډو لومړۍ مسرۍ (۹) او د دويمې يې (۱۳) سيلابه دی .
هندسي بڼه :

_____ الف _____ ب

همداسې د نورو لنډيو شنه هم درواخله :

دويم : غبرگې ساندي : چې له يوې ښځې سره يې نروي ښځې د غم په وخت کې غبرگوي .

۱- (پلانېکه) په سردې کېنه يوه مرغۍ = چې درته ووايي د پلانکي (سلامتۍ
X X X

۲- خدایه پخې کرې د غره ممانې = (پلانکي) شاوو کرې بنځه يې ناوې ساندي

معمولا دوه مسره ايزې وي لکه

۳- پلانکبه مه شپې کره مه کلونه

کورتته دې را درومه

دلومړۍ ساندي لومړۍ مسرې (۱۱) او دوه يمه يې (۱۴) همدارنگه د دويم لمبر

ساندي لومړۍ مسرې (۱۰) او دوه يمه هم (۱۰) او دريم لمبر ساندي ، لومړۍ

مسرې (۱۰) او دوه يمه هم (۶) سيلا به دي .

هندسي جوړښت :

الف _____ ۱۴

۱- _____ ۱۱

الف

ب _____ ۱۰

۲- _____ ۱۰

ب

ج _____ ۶

۳- _____ ۱۰

ج

د مثال په ډول د (۱) لمبر ساندي شننه :

کورتته دې را درومه

پلانکبه مه شپې کره مه کلونه

۱۷- سروکې (Saruke) :

د پښتو ولسي سندرو خانگړې ډول (فورم) دی چې بيلا بيلې بڼې لري .

(ځينې پښتانه يې سروکې ، نيمکۍ بولي او د پکتيا په منگلو کې د (پام) په نوم

ياد يري

سروکې ويل کيږي بيا ټيکۍ (لندی) وراچول کيږي يعنې ټيکۍ + لنډۍ =

سروکې

سروکې + ټيکۍ + لنډۍ = سروکې

لکه :

ډکې لارۍ د جنکو لندن ته ځينه

۱- خانه راځه راځه دلبره

امان الله ته دې خدای لوي نه ور

د جنکو کدر (قدر) يې کم که

کوينه

خانه راڅه دلبره ډکې لارې د جنکو لندن ته ځينه..

(د پښتو شفاهي ادبيات ۶۰ مخ)

يادونه : لکه چې شاه امان الله غازی د افغاني نجونو يوه (۹) کسيزه ډله زده کړو لپاره يورپ ته وليږله نو بيا دا لنډۍ جوړې شوي دي ، (په ځای ده چې ووايو شعر او هنردتو حالاتو رنگين انځور دی او ياهنرداجتماعي شعور يوه بڼه ده).
سروکې دوه مسره يې (لومړۍ يې لنډه او دوه بيمه يې اوږده وي کله درې مسره ايزي او څلور مسره ايز او پنځه مسره ايزې هم وي .
د مثال لپاره يې درې مسره ايزه سروکې راواخلو :
پسې ورجگ کړه سره لاسونه
لنډه کړه تيکۍ مزی دې ، خال به

دې وران شي

هندسي جوړښت :

_____ الف _____ ب

څلور مسره ايزه سروکې :

څلور مسره ايز سروکې :

تورې سترگې خماري

دزړه زخم مې کاري

درته کړم ناله زاري
شوم رسوا ستا په ياري

هندسي جوړښت :

_____ الف _____ الف

_____ الف _____ الف

داپورته سروکې څلور مسريزه چې هره مسره يې (۷) سيلابه ده ، همداسې نور مثالونه هم ډير دي .

۱۸ - د اتن نارې *Atan-nare*

د اتن سندرې هم په پښتو ادب کې ځانگړی فورم او مخصوص وزن لري .
د اتن نارې خوږې ، له سوزه ډکې ، روانې او دخلکو د فطري احساساتو ښکاره ندويه دي .

درې مسره ايز - اتن نارې :
 داپورې و وړې کلی مې د يار دی
 زړه مې په گوگل کې ناکرار دی (محمد عارف غروال ، غزنی- سندرې ، ۴۱ مخ
)
 هندسي جوړښت :

الف _____ ب _____

يا څلور مسره ايزه :
 که دوې دي نجونې دوې دي
 ترلې دي
 ديوي د چټه کميس دی
 په پښتو دي
 هندسي جوړښت :

الف _____

الف

د _____ ج _____

دوه نورې يې هم (۸) او (۱۲) سيلابه دي .

۱۹ - چاربيتي (Charbite) :

چار بيټی د پښتو خاص سندرې دي .
 چار بيټونه ، ډار مستتر د پښتو يو ليکلی تاريخ واي ، ځانته موسيقي او په
 زړه پورې آهنگونه لري . يو ليکوال ويلي و :
 (چاربيټی ها مجموعه اطلاعات و اخبار حوادث ملی و محلی و مطالب سرگرم
 کننده براي شونده گان بوده و در قلب الفاظ ، منظوم مفت و ريگان براي مردم
 عرضه ميگردد ....) ۹۱-۳۵ تر مخ ۴۰)

چاربيټي په دوه ډوله دي .

- الف : ساده چاربيټي

- ب : ځنځيري چاربيټي

۱- ساده تعريف :

کسر اهو چشمې ، گل اندامې ، ماه جبینې

زه دې وسوم ولې څه دپاره ؟

بند : وسوم ، وسوم څوک مې نه اخلي عرضونه

نه پوهیږم ربه دا څرنگ تاثیر دی ؟

لیلا تور وربل دې جال نیسي بازونه

باز د زړه نیسي بې شکه هوا گیر دی

د هر چاله خولې نه خیرې دا غږونه

شکې خال غونډه زنه کې امیر دی

پاچا یې دې شوه په لاس ، پاچا د چین یې

رسالي درپسې چې شولې واکداره !

چار بیتې پنځه ، شپږ او یا زیات مسرې لري ، پنځه مسره ایزې چاربتې مثال :

هندسي جوړښت :

کسر _____ الف _____ ب

بند : _____ الف _____ ب

_____ الف _____ ب

_____ الف _____ ب

_____ الف _____ ب

د چاربتې کسر ځانته هندسي بڼه لري ، خو (پاي) یې د (کسر) له لومړۍ نیم
بیتې

سره یوشان ده .

له کسره رانیولې بیا د بند تر پایه د مسرو شمیرې (۱۲) او (۱۱) سیلابه دی .

۲- ځنځیری چاربتې مثال ، هندسي بڼه او شننه :

شپږ مسرې واله چاربتېته :

بڼه سینه ، رنگینه ، سنگینه دلیلی

شین یې خال ، دی دلائل ، دا دی خال

دلیلی

XXXXXXXXXXXX

قلندر ستا دې د هر سهار دی جانان
 تیک د سر ، دي سره زر ، بڼه نظر ، د جانان
 خزانه ، نازدانه ، جانانه که گیلې
 بڼه سینه ، رنگینه ، سنگینه دلیلی
 نن یې شال دی کشال و زانگي خیال دلیلی
 شین یې خال دی دلال ، دا دی حال دلیلی

_____ الف	_____ الف
_____ الف	_____ الف
_____ ب	_____ ب
_____ الف	_____ الف

د مسرو سیلابونه د همدې ځنځیري چاربیټي تر پایه (۱۲) دي او شننه یې په همدې ډول ده .

۲۰ - بدله (Badala) یا بدلې : Badale

د بدلې په برخه کې بیلابیل نظریات دي :

د (پښتو ادب) لیکوال عبدالحليم اثر وايي (ځیني پښتانه لنډې پښتانه لنډۍ ته بدله هم وايي) (بدلې چې عموماً پښتانه غزلې ورته وايي ... او پوهاند عبدالحی حبيبي د (عبدالقادر خان خټک) د دیوان چې په ۱۳۱۷ کال کې خپور شوی د غزلو (بدلو) نوم ورکړی دی) (هسې خو په عامه مانا د کندهار ، بلوچستان ، هملند ، زابل ، ارزگان ، فراه ، هرات ، غور ، بادغیس ، غزني ، وردک ، میدان ، لوگر ، د کابل د شاه او خوا سیمو کونړ لغمان او ننگرهار د سیمو اوسیدونکي پښتانه او همدا راز د پکتیا او لري پښتو نخوا کې په عام ډول ټولې ولسي سیندرې او .. په بدلې کې راځي) غوتۍ خاورې ، د پښتو شفاهي ادبيات ۹۲ مخ)

په پټه خزانه کې لومړنۍ بدله د شیخ بوستان بریڅ ده .

کسر: او بنکې مې څاخې پر گريوان يو وار نظر که پر ما
راسه گذر که پر ما

بند : د خوږ زړونو له حاله ته يې اي باداره آگاه

يې د بې وزلو همراه

د خپل عزت په روى (بستان) ته كړه د مهر بنندل

كړې له گناه گواښل

او بنکې مې څاخې پر گريوان پو وار نظر که پر ما

راسه گذر که پر ما

د بدلې د (کسر) دمسرۍ سيلابونه (۱۵) او (۷) دي .

همدارنگه يې تر پايه د سيلابونو شمير (۱۷) او (۷) راغلی دی .

هندسي بڼه :

الف _____

_____

الف

ب _____

_____

ب

ج _____

_____

ج

الف _____

_____

الف

۲۱- بگتی (Bagatay) :

بگتی یو داسې چست ، ساده او روان شعر دی چې د اوریدونکو او ویونکو

وجود په حرکت او ارتعاش راولي او یو هیجان پکې پیدا کوي .

(بگتۍ هم د چار بيتو او بدلو په شان کسر لري خو د بگتې کسر د ځينو چار بيتو او ځينو بدلو په خلاف اکثرا يو بيت (دوه مسرۍ) وي .
د اتورې سترگې سره تېرېږي

له حاله

زما ، کله خبرېږي

xxxxxxxxxx

دا تورې سترگې سره يې لاسونه

په بام ولاړه کوي

سيلونه

وربل کې يې ايښي تازه گلونه

موزي دلخه خان ، به ترې جارېږي

xxxxxxxxxx

موزي دلخه ته ، وکوي پام

د کوره وزې ، سرې ماښام

چې بېرته راسي ، کوي سلام

تومت د جينۍ ، په ماورېږي

xxxxxxxxxx

تومت د جينۍ کړمه بيمار

د خياله کوي ډول وسينگار

څرک ورپسې گرځي د پلار

ورځي طالب جان ، نه ايسارېږي

د لاندې بگتۍ د کسر د مسرۍ سيلابونه (۱۰) - (۱۰) دي او همدارنگه تر پايه د سيلابونو شمير يې (۱۰) ته رسېږي :

هندسي بڼه :

کسر _____ الف

الف

فولکلور او فولکلوري ادبيات

بند _____ ب

ب
الف _____

ج
بند _____ الف

الف
الف _____

ج
بند _____ الف

الف
الف _____

ج
همدا رنگه ډول يې د نورو بيتونو هندسي بڼه هم در واخله .

۲۲ - لوبي (Loobe) :

لوبې د پښتو ولسي سندرو يوه پخوانۍ بڼه ده چې له لنډيو نه خوند اخلي او چندان له بگتۍ سره توپير نه لري او ځينې وايې چې لوبه او نيمکۍ سره يوه ده کسر لري .

د محمد نور لوبه :

کسر : غمونه لري کره له ما عاجز غمگينه

را تاوشه لو نگينه

XXXXXXXX

بند : ودې وشتم روغه دې نه کړم
بل دې په سوړو شونډو نټکۍ زانگي مينه
نوره ياري در سره نه کړم
را تاوشه لو نځينه ...

X

X

X

بند : پاس په بامو گرځي کوتري
زما د خود زرگي دلبري
چې شال په سر کړي څنگه بنه بنکارې سنگينه

را تا وشه لو نځينه

څنگه را پريوتې له

بند : د (محمد نور) فقير بخته

تخته

د پورته لوبې کسر لومړۍ نيمه مسره (۱۳) سيلابه او دوه يمه يې (۷) سيلابه ده

د لوبې لومړيو بندونو قافيه ځانته وي او سيلابونه يې هم توپير لري ، د دې
لوبې د بندونو لومړۍ مسرې (۹+۹) دی خو کسرونه يې (۱۳۰) او (۷) وي .

هندسي بڼه :

کسر : _____ الف _____ الف

بند : _____ ب _____ ب

_____ X _____ X _____ X
الف _____ الف _____ الف

_____ X _____ X _____ X
الف _____ الف _____ الف

بند : _____ د _____ د

_____ الف _____ الف

۲۳ - مقام (Maqam) :

مقام ته ځينې پښتانه رباعي هم وايې (نسبتا ورو ، اوږده په داسې تال او اهنګ
ويل کيږي چې ټول مجلس چپ شي ....)

له ديواني غزل سره يې توپير دا دی چې ژبه يې ساده او مضمون يې طبيعي او ولسي وي قافيه يې په لاسی ډول نه جوړيږي ، بلکې شاعر له خپلې طبيعي سره سم ورته کالب جوړوي ، د موضوع تسلسل پکې وي .

د کم اصلو له یاری نه واخله لاس مه غولېږه دهغو په تش لباس
د کم اصلو یارانہ د خره سورلې ده عاقبت به ده په کنده کړي را

خلاص

که اصیل سره دې لږه نیكې وکړه شامدام او به درنه گرځي کوز
اوپاس

د کم اصلونه وفا کله مونده شي د متل دی په هر ځای کې عام
و خاص

چې د لرې نه یې گوري ورنه تښته دوستانه ورسره مه کوه
څه باس

هندسي بڼه :

_____ الف	_____ الف
_____ ب	_____ الف
_____ ج	_____ الف
_____ د	_____ الف
_____ ه	
_____ الف	

د مقام د ټولو مسرو سیلابونه سره برابر وي ، د پورته مقام د مسرو سیلابونه (۱۱) دي ، تر یاپه دغه مراعات پکې شوی دی .

۲۴ – کپسي (Kice) :

کپسي هم په پښتو ادب کې اوږد تاريخ لري ، او د کپسو منبع په خپله ولس دی

کېسې هم منشورې او هم منظومې دي ، د انسانانو لومړنۍ کېسې ډير ځله منظومې وي

لکه د حضرت ابراهيم خليل الله د صداقت ر څخ او رښتيا ويلو فولکلوري کېسه چې (عبدالغفار) کړې .

راغليې په کيسه کې	نمرو د په زمانه کې
بیشکه پیغمبرو	پیدا شو ابراهيم خليل الله دوست د اکبرو
ده جوړ کړو دا هنر	نمورد نومې کافر
ترې ويې کړه پوښتنه	را غونډ يې نجوميان کړه زما مرگ به وي له څه نه ؟
بنکاره يې کړو في الحال	نجومې و وايه حال
ستا مرگ به وي هغه نه	پیدا به يو هلک په دغه بنار کې شي د ننه
اخته شو په خنجال	نمرو د پوه شو په حال
نو سر به يې غو	له دې نه که په وروسته يو وړوکی پیدا کيږي
	خير يږي...

کېسه و اوږه له سره	دې بنڅې ويل : اذره
بیشکه پیغمبر دی	ما هلته دی پټ کړي هغ ستا بنکلی پسر دی

د کېسې د مسرو سيلابونه مختلفې هجاوې لري ، د (کسر) لومړۍ دوه نيم بيتي يې (مصراع) هم وزنه خود دويم بيت دوه نيم بيتي يې د وزن او مسرو د سيلابونو د شمير له پلوه متفاوت مگر بڼه يې يوه وي .

د کېسې هندسي جوړښت لکه د مثنوي په شان وي لکه پورته بيلگه :

_____ الف	_____ الف	_____
_____ ب	_____ ب	_____
	xxxxxxx	
_____ ج	_____ ج	_____
_____ د	_____ د	_____
	X X X	
_____ ه	_____ ه	_____

۲۵- داستانونه (Dastan) *dastanuna*

داستان یا داستانونه د پښتو ولسي ادب لرغونې او خوندور فورم دی . چې (لومړې د باختر په سیمو او بیا د هندوکش په لمنو کې د خپلو پلرونو کار نامې ، مذهبي احساسات ، دود او دستور ، روایات او نورې اخلاقي لارښوونې په شعر کې ځای کړي دي .

کسر : غوړ ونیسې یارانو د اوښ او سوی کېسه شوه - خورا ډیره خوږه شوه .

بند : یو سوی د اوښ آشنا شو - بي حده يې همراه شو

یاري به يې کوله ، یو له بل يې یارانه شوه ، خورا خوږه کېسه شوه ... (۳۰) :
(۲۷۱ او ۳۳۲)

هندسي جوړښت :

کسر : الف _____ الف _____
 X X X
 ب _____ ب _____
 الف _____ الف _____

دغه داستان د (کسر) د لومړۍ مسرې سیلابونه (۱۴) او (۷) دي ، او د بند سیلابونه يې (۷) (۷) دي ، خود دوباره کسر چې تکرار راځي د سیلابونو شمیر يې (۱۴) او (۷) دی .

۲۶- مشاعري (Mushaire) :

(ولسي مشاعري پخوانۍ دي او اکثرا و يې في البدیهه بڼه در لوده) د پخوانو مشاعرو ترتیب داسې و چې اخون به د شپې خلک او خپل شاگردان را ټول کړل ، ډمامې او نغاري به يې واخيستې ... او اخوندان به له شاگردانو سره میدان ته راوتل ، حبیب الله رفیع وايي: (قاعده داسې وه چې شروع به شاگردانو کوله : اکثرا به د معما په ډول وي ، لکه : شاگرده په یو شي باندي مې ونښتو نظر

دي آلوژی يارانو نه يې پښې شته نه وزر

(توپ)

شاگرده په يوه شي باندې مې وکړ له تلوار

جواب يې درنه غواړم نه يې مور شته نه يې پلار

سړی پکې ډير تنگ شي نه يې وي يو دم قرار

خوري غوښې د بند يانو نه يې خوله شته نه يې سر (قبر)

د پورته معما د مسرو سيلابونه تر پايه (۱۳) ، (۱۵) دي .

هندسي بڼه :

الف _____

الف _____

الف _____

الف _____

الف _____

الف _____

شنه :

۱	۱	۱	۱	۱	۱	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۵	۴	۳	۲	۱	۰	م	د	د	ش	ي	پ	د	گ	ش
	ظ	ن	تو	بڼه	ون	ي	ی	ی	ي	و	ه	ه	ر	ا
زر	و	نه	ش											

متل : Matal

په تول برابري منظومې او منشوري خبرې دي يا هغه ويلا ده چې د جزو حکمت پکې

نغښتی وي او کنایي مطلب ولري. د فارسي ژبې له متل سره ورته دی.

۱- اول ميرانه په سيالی- وه - اوس سپيتانه په سيالی- ده

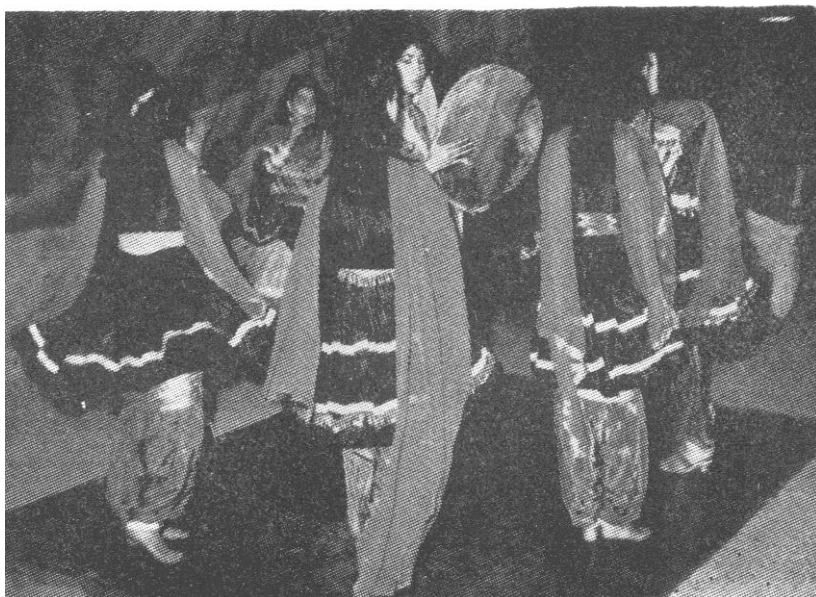
۲- اصیل ته اشارت - کم اصل ته کوتک

- ۳- پاک اوسه - بي پاک اوسه
۴- آرمان به کړې هلکه - بيا به نه مومي اد که
۵- اخون له خو ماسته - چې په خولې لگي پاسته (پښورې متل)
۶- اول خپل - بيا بل
هندسي بڼه :

_____ الف _____ الف

کيدای شي مختلف متلونه وي کمې يا زياتې مسرې ولري خر منظوم متل
ځانته هندسي بڼه لري او شننه يې هم توپير لري .
د مثال په ډول :

۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
وه	لی	سیا	په	نه	ړا	می	ول	ا
	ده	لی	سیا	په	نه	تا	سپید	اوس

شکل (۷)

۲۸- د څلورم څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- د پښتو فولکلوريک ژانرونه يو له بل سره شکلي او مانا يې توپير لري .
- د پښتو ولسي ادبياتو شکلونه هر يو ځانته جلا سکينت او جوړښت لري .
- هندسي جوړښت يې هم جلاوي .
- لنډه کي د پښتو ولسي شعر يو ځانگړی فورم دی ، سپری داسې فکر کوي چې يو نيم بيتی دی .
- لکه :
- گل لالی يې را وږه لکه ناوې په ډولونه .
- سروکې مختلف ډولونه لري له همدې امله يې هندسي جوړښت او شننه يې د مسرو په حساب سره توپير لري .
- د کاکړي غارو فورم لکه د مثنوي په شان دی ، د مضمون له پلوه مختلف ډولونه لري
- لنډی هم ځانته فورم لري ، د پښتو ولسي ادب يو طبيعي او فطري فورم دي .
- با بسولاي هم يو فولکلوريک فورم دی چې ډير ځله کوچيان يې وايي جلا فورم او مضمون لري .
- فالونه هم د ولس مال دی ، لومړی مسره يې لنډه او يوه يې اوږده وي او کله هم دواړو مسرو سيلابونه يې برابر وي .
- د بي بي دستې سندرې خو محدود دي او د پشين او ژوب په خلکو کې مروج دي مراد والابښخي يې وايي د مسرو سيلابونه يې سره توپير لري او هندسي بڼه او شننه يې هم توپير لري .
- سولې (شولي) د واده او خوشحالی په وخت يې ويل کيږي ، طنز هم ور کې وي .
- برغازي ، د ژوب تاريخي ناوه کې د بوري جانانه سيمه کې د پښتو د ولسي شعر دغه فورم دود لري زياتره يو نيم بيتيزه وي او کله درې بيتيزه وي .

- سلسلې ، د سيال کاکړ په وينا د شعر دغه ډول بنځوا او نر تر منځ د مسابقي په بڼه ويل کيږي ځيني مسري برابرې وي ، هندسي بڼه يې په لومړي دور کې توپير لري ، او د مسرو سيلابونه يې هم سره تقريبا يو برابر وي ، خود دويم بيت لومړنۍ مسري سيلابونه يې (۷) وي .
- چغيان د واده په ورځ د ناوې يا نورو پيغلو د خواشيني په وخت کې ويل کيږي هندسي بڼه يې سره توپير لري ، معمولادري نيم بيتي وي او د مثلث بڼه لري .
- د ميندو سندرې له مينې ډکې وي . ځانگړی فورم خونه لري اما يو مخصوص تون لري کله درې نيم بيتي وي کله هم ډير ، د مسرو شمير يې کم وزيات وي ، ډير ځله له دريو نيولي تر (۷) مسرو پورې رسيږي .
- د ماشومانو سندرې ، د ساعتيرۍ په وخت کې ويل کيږي ، جلا تون لري طنز او ټوکې پکې وي ، هندسي بڼه يې سره ډيره ورته نه وي خو پوره پوره منظومه وي د مسرو سيلابونه يې ډير ځله له لسو څپو کم وي .
- کبسي ، ته (ټکونه) هم وايې کبسي هم منظومې او کله منثورې وي ، مسري يې درې ، څلور او ځيني وختونه زياتي وي . کبسي ته اوس (معما) اوچستان وايي .
- ساندي د ولسي ادبياتو يو صنف دی . غم او حزن په برخه کې ويل کيږي ، ساندي ته کړيکې هم ويل کيږي ، ساندي په انفرادي او هم ډله ايزه توگه ويل کيږي چې غبرگې ساندي هم ورته وايي .
- سروکې بيلا بيلې بڼې لري ، ځيني پښتانه يې سروکې ا و نيمکۍ هم بولي ، او ډيکتيا په منگلو کې (پام) نومول کيږي .
- د اتن نارې هم مخصوص وزن او په ځانگړې آهنگ باندې ويل کيږي او د فطري احساساتو ښکارندويه وي .
- چاربيتې ځانته موسيقي او آهنگ لري ، په دوه ډوله دی ، ساده چاربيتې او ځنځيري .
- بدله : د بدلو ځانگړي فورم نشته ، ځيني پښتانه لنډۍ ته بدله وايې او ځيني نور يې بدلو بولي اوله موسيقي سره يو ځای هم ويل کيږي کسر او بند هم لري .
- بگتۍ ساده شعر دی او په خلکو کې هيجان را پيدا کوي ، د چاربيتو په شان کسر او بيا بندو ونه لري .

- لوبې په پښتو ادب کې خورا پخوانۍ صنف دی او له بگتۍ سره چندان توپیر نه لري کسر او بند لري .
- مقام : مقام ته ځينې پښتاه رباعي هم وايي ، تامل او اهنګ لري غزل هم ورته ويل کيږي.
- کيسې : کيسې هم منظومې او هم منثورې وي او پخوانۍ او لرغونۍ تاريخ لري .
- لوبه د پښتو نظم خوږه برخه ده ، ولسي مينه تمثيلوي ، کسر او بند هم لري .
- مشاعرې پخوانۍ دود دی خو پخوانۍ مشاعرې لاس په لاس (في البدیهه) دي او لاس هم شته .
- متلونه هم منظوم او هم منثور او هم منظوم وزمه دي.

۵- د څلورم څپرکي پوښتنې :

- ۱- د فولکلوريکو ادبياتو پرځای نور نومونه ورته اخیستل کېږي ؟
- ۲- دامستتر په خپل اثر (د پښتو شعر ها رو بهار) کې د پښتو ولسي ادبياتو په برخه کې څه ويلي دي ؟
- ۳- پښتو فولکلور په څو برخو ویشل کېږي ؟
- ۴- د منظمو فولکلوري ژانرونو یواځې نومونه واخلئ ؟
- ۵- فولکلور لومړی په څو برخو ویشل کېږي ؟
- ۶- د پښتو فولکلوريک نثر ډلونه په گوته کړئ ؟
- ۷- ژانر کوم ځایي کلمه ده په لغت کې او اصطلاح کې څه ته وايي ؟
- ۸- هغه اثر چې د پښتو لیکلو ادبياتو کې چې د پښتنې ملي کتونو څرگندونه ورکې شوې په کومه دوره او چا پوري اړه لري ؟
- ۹- د پښتو ولسي ادب نظم لومړی په څو برخو ویشل کېږي ؟
- ۱۰- چاربيټې ، په کومو سندرو کې راځي ؟
- ۱۱- لنډۍ او لنډۍ څه توپیر لري او یو مثال یې راوړئ ؟
- ۱۲- سروکې څه ډول شعر دی او په څو ډوله دی ؟
- ۱۳- کاکړۍ غاړو فورم ډیر ځله څه ډول وي او یو بیلگه یې راوړئ .
- ۱۴- د لنډۍ هندسي بڼه او د یوې لنډۍ شننه وکړئ .
- ۱۵- فالونه دوه درې راوړئ .
- ۱۶- د بي بي دستې سندري هندسي بڼه څه ډول ده ؟
- ۱۷- سولې په څه وخت کې ویل کېږي او هندسي بڼه یې څه ډول ده ؟
- ۱۸- برغازي ډیر ځله په کومو سیمو کې ویل کېږي ؟
- ۱۹- سلسلې د چا تر منځ په کوم تال کې ویل کېږي ؟
- ۲۰- چغیان په کومه ورځ ویل کېږي او په وخت کې ویل کېږي ؟
- ۲۱- د میندو د سندرو یو دوه بیلگې راوړئ ؟
- ۲۲- کبسی او کسبې څه توپیر لري ؟
- ۲۳- ایا معما پیژنئ یو دوه نمونې یې راوړئ

- ۲۴- د خپلې سيمې ځانگړې ساندي راواخلي او هندسي جوړښت يې په گوته كړئ ؟
- ۲۵- ساندي په څو ډوله دي ؟
- ۲۶- سروكې څه ډول فولکلوريك شعر دي او په كوم ځاى كې په بل نام سره ياد يږي كنه ؟
- ۲۷- څو ډوله د اتني نارې پيژندنې ؟
- ۲۸- چار بيتې څه ډول ولسي شعر دي او په څو ډوله دي ؟
- ۲۹- د ځنځيري چاربيتو يوه بيلگه راواخلي ؟
- ۳۰- په لرغونې دوره كې د بدلې كومه بڼه پيژنئ او په چا پورې يې اړه لرله ؟
- ۳۱- بگتۍ څه ډول شعر دي ، هندسي بڼه يې وكاړئ ؟
- ۳۲- مقام ته كوم بل نوم هم اخيستل شوى دى ؟
- ۳۳- د منظومې او منشوري كېسې توپير په څه كې دى ؟
- ۳۴- د لويې هندسي بڼه راوړئ او شننه وكړئ .
- ۳۵- د داستان او كېسې توپير وكړئ .

پنځم څپرکی

۱- د پښتو فولکلوريکو ادبياتو ډولونه:

د پښتو فولکلوريکو ادبياتو ډولونه د لومړي ځل لپاره په دوو برخو (ولسي نظمونه او نثرونه) باندې ويشل کيږي .

الف : ولسي نظمونه:

د پښتو ادبياتو ولسي يا فولکلوريک نظمونه د پښتو ژبې د ځانگړې (حالت) او جلا طبيعت له مخې را منځته شوي دي . پښتو شعر د نورو په تيره عربي او فارسي ژبو پر خلاف ځان ته جلا سبک او ځانگړي اوزان لري د پوهاند دوکتور زيار په وينا : (پښتو شعر ..... د جوليز جوړښت او تخنيک له پلوه په سلابو تونیک ډول پورې اړه لري. نه په سيلابیک او عرفوي (متریک) پورې او په دې توگه يې هېڅکله پر دي او په تيره بيا عربي (عروض) منلي او سهلي نه دي .... کله چې وايو د پښتو شعر رغاويز تخنيک (سيلابونیک) دی دوه توگه (عنصره (مو سترگو ته نيغ دريږي سيلاب (څپه) يا په پراخه مانا (وزن) او (ريتم) دواړه څيزه (څپه او تون) په پښتو ژبه کې خپل ځانگړې لوبڼه او جوړښت لري په دې ډول لومړۍ څپه کې په ټوليز ډول هغه ژبنی يو ون (واحد چې يو زړی يا هسته) خپلواک يا اول) ولري او په يو ځايي ډول همزمان له خولې راوځي (۷۶ : ۲۰۱) پښتو عروض لکه گرامر يې زياتره يوازې پر کانسو ننتو نو (اصلي تورو) ډډه لگوي او خپلواک غږونه (علت توري) او په تيره حرکتونه (زور ، زير او پيښ) هېڅ په پام کې نه نيسي حال دادی چې پښتو فونتيکس (غږ پوهه) دا منلای نه شي ، پښتو شعر څنگه جوړيږي ؟ ۳۴۶ مخ .

پښتو کې زياتره اهميت اول ته ورکول کيږي او خچ هم په اول راځي . خچ ، اکسنت يا فشار : له اهنک سره نه شليدونکي اړيکې لري ، خچ هغه عملې ته وايي چې د ژبينو توکونو په لړ کې يو توک په زيات زور او فشار سره وويل شي او فشار په اول راځي ځکه اول کلمې ته روح ورکوي .

لکه : شپه (ŠPA) لار (Lar) تور (Tor) ژبيني تو کونه (واولونه) دي .
آهنگ ، خپه ، او خچ درې واړه ژبيني ارزښتونه لري ځکه چې په مانا کې تغير
راځي .

لکه : جوړه Jora ، جوړه ،
مگر بيا هم په پښتو ژبه کې د لفظ او ظاهر له پلوه دوه ډوله او زان يا په بله وينا
شعرونه له پخوا مروج وو او دي .
لکه ملي او عروضي :

عروضي شعرونه هغه دي چې (قصيدې ، غزل ، رباعي ، قطعي ، مثنوي مربع ،
مخمس ، مسدس ، مثنم ، معشر ، ترجيح بند ، ترکيب بند قطعه ، درييز
(مثلث) ، مستزاد ، مسبع (لسين) معشر او ..... (۷۰) په کالبنو کې دي . په
پښتو ادب کې عروضي شعر په کلاسيکو دوره په تيره د خوشحال خان له وخته
او آن د پير روښان متصوفو پيرانو (انصاري ، دولت لواني ، مخلص له وخته
مروج شوي دي او همدوی ور باندې طبع آزمایي کړې ده ، خوشال خان لادا
دعوی ښکاره په دا ډول کړې ده . هرکلام مې واردات او يا الهام دی
چې موزون مې په تقطيع د بحر بند کړي ..... (۶۰ : ۶۴۰)
يا لکه عبدالقادر خان خټک هم ويلي دي :

تا خوږه کړه تر فارسي عبدالقادره
که پخوا وه تر خه ژبه د پښتو ..... (۴۷ : ۱۰۷)
حميد مومند هم دغې خبرې ته اشاره کړې ده .
لکه :

نشته دغه در گرامي
مگر يافت شي په دوکان نظامي ..... (۱۹ : ۵۰)
او دغه راز دغسې دعوه (دعوی) شمس الدين کاکړ د عبدالرحمن بابا په برخه
کې هم کړي ده .
لکه :

که څوک ونيسي په لاس ميزان د شعر
په عروض کا سنجيده بيان دشعر
و به نه رسي په شعر له رحمانه

که هر څو کوي هوس افغان د شعر
که د پښتو ادب د پراخې لمنې گلونه وگڼو نو ښکاره به شي چې له عربي يا نورو
ژبو کمه نه ده او په هر وزن کې مرغلرې تللي هم دي :

پته دي پاتې نه وي چې له کلاسيکې دورې پخوا هم زموږ په ادب کې د عربي
ژبې اغيزې وي د شعر په برخه کې دغه اغيزې آن اسعد سوري په قصيده کې را
څرگند يري .

خو څرنگه چې زموږ د بحث وړ موضوع د پښتو ژبې ملي نظمونه دي غواړم دغه
نظمونه په پوره ډول نويو بيلگه سره معرفي کړم چې زموږ له محصلينو سره د
درس په برخه کې مرسته وکړي . پښتو ژبه لکه د نورو ژبو په څېر د سيلاب او
سليبل له مخې ويشل کېدای شي يا په بله وينا په هجايي ډول يې د شعر سم او
نا سم سره بيليري .

يعنې دا چې د پښتو ملي نظمونو د کره کولو تر ټولو اسانه او سم فورمول او لار
سيلابو تونیکه بڼه ده چې دخپو په ډول تقطع کيږي . د خپې يا سيلاب په مانا
کې د تورو لږ والی او ډير والی اهميت نه لري ، لکه : پر در ، ور ، رااو ، .. ټولې
دوه حرفيږې کلمې دي مگر سيلاب يې يو دی . کله خو څلور توريږې (حرفيږې)
کلمې هم يو سيلاب وي لکه : ورور ، ترور ، ننگور ، همداسې درې حرفيږې
کلمې هم دواخله مثلا خور ، لور يا ترې زياتې لکه : سخوند Sxwand او .....
د دا ډول شننې لپاره تر ټولو ساده لار داده چې :

(څپه په يو وارې توگه له خولې څخه راوځي)

د بيلگې په توگه څنگه يو شعر شنلای شو :

د دلبرو په درگاهه غوڅوي مې د زړه ولې	نه حرمت لرم نه جابه د چشمانو په نگاهه
---	--

شننه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
د	دل	ب	رو	په	در	گاهه

۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
جاه	نه	رم	ل	مت	حر	نه

د یاد ولو وړ ده لکه څرنگه چې د نړۍ په ټولو ژبو کې ټول وزنونه نشي څرگند
یدلائی همدا ستونزه په پښتو لیک کې هم شته .
ددې ستونزې د لرې کولو لپاره فونیمکه (غریزه) الفبې را منځته شوې ده چې
پورته شعر به په فونیمکه الفبا کې هم را واخلو .

۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
gah	Dar	po	ro	Ba	Del	De
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
jah	ne	ram	Ia	Mat	hor	Ne

بايد ووايو : (دپښتو ژبې د شعر په تقطیع کې فقط د حرکت ، او سیلاب اهمیت
لري)

له حرکت نه مطلب (خچ) دی یاد اواز (زیرویم) کېدل د تورو کمی یا زیاتې ته
اهمیت نه ورکول کیږي د پښتو ژبې شعرونه چې سیلابونه له مخې له یو بل نه
جلا کیږي له همدې امله خاص او ځانگړي نومونه هم لري او په هر یو ډول
(قسم) یې د پښتو ژبې د طبیعي او ملي شعر اطلاق کېدلی شي او دا اشعار د
پښتو د ملي او پخوانیو ادبیاتو بیلگې دي
د مثال په ډول :

لنډۍ ، مصره ، تپه ، بدله ، لوبه ، سندرې ، نیمکۍ ، ټکې ، غږونه ، رباعي
غزل ، چار بیتې ، مستزاد بگتۍ ، نارې او ....

ب - فولکلوري نثر:

د نثر هغه ډول دی چې ټولنيزې پېښې په ولسي انداز کې د ساده ، با معنی ،
ښکلو مفهوم لرونکو مضامینو ، طنز او ټوکو ډکو مفهوم مونو له لارې ورکې
وړاندې شي .

د لومړي ځل لپاره په دوو برخو ویشل کیږي :

۱- دښې (فورم - شکل) له پلوه :

۲- منځپانگې (موضوع) //

الف : د بڼې له پلوه :

د بڼې له پلوه اوږد يا لنډو وي ، خو په غير فني ، مگر ارادي ډول ډير ځله په ټولني او خلکو يورې اړوندې اوږدې کېسې او خاطرې پکې بيان شوي وي . دغه نثر له يوه نسله بل ته د خاطر و په ډول په ميراث راپاتې شوی وي . پلاټ (طرحه) نه لري او که يې ولري نو ويونکي به يې په غير ارادي ډول دغه کار تر سره کړي وي . قهرمانان ، کارکوونکي ، يې په بشپړه توگه طبيعي او سيمه ايزې څيرې وي ، تصنع او هنر پردازي يکې نه وي سوډه يې د ماحول او چاپير يال څخه اخيستل کيږي ، د ويونکي خپله اراده د پېښو په تمثيل کې نه وي شامله ، بيان يې د خلکو تر منځ ډراماتيکه بڼه لري .

په پښتو فولکلوريکو ادبياتو کې دغه نثر په پراخه اندازه موجود دی .

۱- عبدالقادر خان خټک په (گلدسته) کې ليکي :

(يو بادشاه که کښتۍ کې ناست ؤ ، يو مری عجمي هم ورسره په خدمت حاضر ؤ .

مري کله سيند ليدلی نه ؤ د کښتۍ تاسته يې ازميلې نه وه ، ژړا . زاری ،
فرياد يې آغاز کړو .

۲- (يو بادشاه زوی په اديب وسپاه چې دا په مانا کې ستا زوی دی ، تعليم تربيت يې کوه .

لکه : د خپلو زامنو ، وې يې : فرمانبرداريم ، څوکاله چې تير شول هر څو استاد سعې دده په تربيت وکړه ، فايده حاصل نه شوه ، او نور فرزندان د اديب ، څښتن د فضل و بلاعت شول ، بأشاه په دانشمند چې استاد يې و غصه وکړه چې وعده خلاف شوې .

وفادې په وعده ونه کړه (خپلو فرزند انو غوندې تا دده تربيت ونه کړي) دانشمند عرض وکړه چې تربيت يکسان دی ، اما طبایع مختلف .

۳- اسلم او نيکبخته

عمر چې تير شي آشنا هير شي

د خداى لپاره چې ما هير نه کړې مينه

دمني يخ او ډير سوړ وخت ؤ ، د مازديگر وروستۍ شيبې ، دلمر بنايسته سترکه هسک او شنه اسمان په لوديځه لمن کې سره او ژيره شوې وه ، ددنگو دنگو غرونو تر شاد پنا کېدو په حال کې داسې برښيده لکه پښتنه پيغله چې خپل سپين مخ دژير شال په څنډه او پيڅکه کې په دغه کراره او تنکۍ شيبه کې غرنۍ مرغۍ ، چوغکې او نور الوتونکې د مينې او محبت په سندرو سروو ، د زرکو او سيسو کتهار نتيو زړونه ته خوشحالي او خوښي ورکوله ... د مازديگر په دغو وروستيو شيبو کې سرو ، سرو سيلپود (نيکبخته) دسر څخه د ژير شال دوړلو او تښتولو هڅې کولې ، نیکبخته نن په دغه نن شيبه او درنگ کې په خپل واک او اختيار کې نه وه ځکه خو ورځې دمخه (نيکبخته) د اسلم ، د خور (گلزرينې) واده ته ورغلې وه داسلم او نیکبخته د گلزرينې دواډه په ورځ پو بل ته په سترگو کې د مينې اشارې سره کړې وې .

ماته په سترگو کې حال وايه

لازې کوڅې له غمازانو ډکې دينه

دواډه په ورځ دواړو د جمر و د پر هغه غاړه د لنډې شيبې لپاره د ليدو او کتور ژمنه سره کړې وه . نیکبخته د اسلم راتلو لپاره دژمنې په ځای کې دهغه راتلو ته سترگې په لار تر مابنماه ناسته وه دهغه په مينه د مابنما شفق او شپه ورته سپينه ورځ برښيده ، هغې د اسلم د راتلو لارې ته په ځير ځير کتل ، لمر ورو ورو تر لوړو غرو پنا کېده او دلويد وپه حال کې ؤ . د اسلم څه پته او درک نه لگيده چې لږ غوندې کړپ . کړپ به پيدا شو نیکبخته به د جمر و د لارې کړ ليچيو ته بڼه په ځير شو . د لمر د پناه کېدو په وخت کې د شنو نو او پوترو اوږد اوږد و سيورو نیکبخته ته ډار او ويره پيدا کړه ، د اسلم دنه راتلو په اړه دهغې په زړه کې ډول ډول وسوسې او انديښنې را پيدا شوي ، د دغو وسوسو لړۍ

پسې وغزیده ، تورې تيارې او د ماښام شفق او کرارې فضا د نيکبختې نوې را غوریدلې او را غوتې شوې هیلې په نا امیدۍ بدلولي .
 نيکبخته نه پوهیده چې څنگه دا ديو ځل لیده او کاته په ژوندانه کې دومره دردونکې او زړه راښکونکې کېدای شي ؟
 نيکبخته په دغو سوچونو کې ډوبه او لاهو وه چې نا بیره د آس د پښتو اواز او خړپ . خړپ يې تر غوږو شو ، نيکبختې چې داندینسو څخه سر ښکته زنگنو ته اچولۍ ومخ پورته يې چې سترگې سره پورته کړې ، گه گوري چې د اسلم آس يې ترڅنگ ولاړ دی او دهغه د آس په شا ورته په ځانگړې او خاص اندازه مسکۍ مسکۍ کېږي ....

د نيکبختې چې په اسلم سترگې ولگېدې يې اختياره يې ورته وويل : اسلم يې؟
 په خیر راغلي ! اسلم ته چې نيکبختې له خولې دا خبره ووتله ، پېښمانه شوه او ډیره پښیماننه وه ، ځکه هغې له ځانه سره پیتلې وه چې که اسلم راغی نو به هیڅ خبرې نه ورسره کوم ، خو دا چې هغه ډار او تيارې ناکراره کړې وه نو ځکه يې ښه راغلاست ورته ووايه : هغه سره سيلۍ چې تردغه دمه پورې د نيکبختې لپاره دغشو په څېر سخته ځورونکې وه اوس ورته ژوند ښبونکې وه او خوشالونکې شوه . اسلم چې د آس له شانه را ښکته شو د ملا متيا لپاره يې د نيکبختې پاسته ساړه لاسونه په خپلو منگولو چې ټينگ ونيول او ورته ويې ويل : نيکبختې ډیره بښنه درنه غواړم پر ما ډیره ناوخته شوه اوستا دیدن ته په رڼا روانه رسیدم ....

نيکبختې له شرم او حیانه پورته نه ورکتل ، او ورته وې ويل :
 که ته لږه شیبه نور تم او ایسار شوی وای نو به زه له دغه ځایه بیرته تللې وای ، ته څومره ژبه او ژمنه ماتونکي او وعده خلاف يې د مازدیگر ژمنه کوي او تورې شپې ته راځي ماته خوستا په دغه ژبه بیخي شک پیدا شوی و ....

اسلم په نیولې ژبه ورته وويل : نيکبختې .... زه نه پوهیږم چې ستا برنډ وتورو سترگو او کړو ورو خو پر ما څه جادو او کوډې را وکړې ! او هر شیبه مې ستا ښکلې څېره او تورې سترگې په زړه کې راکرځي اوس زړه نه لرم او هغه تارانه وړی دی .. د جمرو د سین پر غاړه د یو غټ کمر او گټ تر شاه اسلم او نيکبخته سره ناست وو او یو بله يې دزړه خواله راز او نیاز سره کاوه ، د دوو مینو د مینې

او د زړه حال و ، خدای خبر چې څه به و ؟ د سین مستې څپې به چې په ډیرې مستې او خوشحالی ددوی خواته را پورته شوي د دواړه میونو د زړه حال او خبرې یې به لکه چې اوریدلې او بیا به بیرته د سین په مخکې په خوشحالی خورې ورې شوې او د حال په ژبه یې هغو ته وویل :

چې دوه مین سره یو ځای شي

په نورو خلکو دړندو گمان کوینه (۷۳: ۶۱)

۴- مرد او نامرد

یو سړي و پر لارې پر یوې خوا پلې رهي و . بل سړي په آس په دغې لارې سړي (پلې) پسې راورسیده ، دې پلې (پیاده) پوښتنه ځنې وکړه چې ته څوک یې ؟

سپاره ورته وویل چې زه (مرد) یم

بیا سپاره ورته وویل چې ته څوک یې ؟

پلې ویل چې ته مرد یې نوزه نا مرد یم

خیر خو ویل ښه دی ، په لاره سره ملگري وو . مرد ورته وویل راشه پر اس ته یو گړی سپور شه ته سترې شوی یې زه به پلې در سره ځم ، ولې چې سره ملگري یو ، ځای هم لرې دی او حق د ملگري هم دانښه شی دی . نامرد وویل ښه دی ، مرد له اسه کښته شو ، نا مرد سپور شو ، مرد پلې ورسره ځي ، خیر تر یوه حده چې سره ولاړه نامرد فکر وکړ چې اس خو چابک دی راشه ځینې ویې ځغلوه . نه دې سي لاندې کولی

بس نامرد اس پونده کړوویل مرد د خدای په امان ، مرد چې هر څه وکړه ، چې مه کوه زما اس مه بیا یه او غوړونه یې پرې ونه نیول ، اس یې ځینې بوت . مرد صبر وکړ ، نور یې هیڅ ونه ویل ، خو وخت مازیکر دی ، سپین دښت (بیابان) دی . آبادی ، کورونه ، ودانۍ نشته ، وریځ ده ، باران ده ، باران وریږي اریانی و اخیست دوباره نا چاره شو راغی یوه غره ته چې دلته به په گاره کې شپه تیره کړم چې مردار خواره مې ونه خورې سهار به څم که خدای کول ، خیر غره ته راغی لمر لویده ماښام سولو یو اوږده غار یې پیدا کړو په دې غار ننوت ، د غار په پای کې کیناست یوه گړۍ یې سر په څپېر وکښنود ، پر یوت (خملاست) بله گړۍ چې وشوه شرمش (لیوه) راغی بیا یوه گیدر په راغله ، دا درې سره په دې

غار کې انډيوالانز شوه ، څير دى پريوت ، مگر امر د بيد کېدونه دى ، ناست دى ، گيدړه زمري ته وايي چې زمريه لالا چېرې يې تمامه ورځ نه معلومېږي ؟ اوس به مور ستا د بنکار په پس ماند وماره وای او سره له دې داسې چاغ يې او تاسو بنکار هم نه دى ليدلى ! زمري ورته وويل او غه فلانۍ ډبره دهغې ډيري سره وبنه بتکې بنځې دي . زه چې سهار ورشم تر ما بنامه پورې باندي لغرم په خوشحاله يم طبيعت مې راسته دى . غوښې ته مې فکر نشته مرد هغه ډيرۍ نشانۍ کړه ليکن د بېرې سا هم نسي ايستلاى بيا گيدړې و شرمخ ته وويل چې ته ولې داسې ډنگره يې سره له دې چې داسې چتک يې په تاخت سوى دى . سرمخ ورته وويل چې انا څه درته ووايم . دلته په دغه هيله کې دوه درې زره پسونه دي چاغ چاغ ، ير اسې کافر سپى خېل غټ وسره دي چې زه سترگې وربنکاره کړم دى مې پسې واخلي خو لاندې مې کړي او را مې مروړي ، دغه سپى د لاسه زورنه لرم . گيدړې ورته وويل چې هو ولې چې ماه هم ليدلى دى خورا خروړى دى دغه سپى او ددې ونې (چې د غار په خوله کې شته ده) چې دواړه سره گډسي د ليونيانو دواده يعنې ليوني پر سد کېږي بيا گيدړې وويل چې زه داسې ډنگره سوى يم زما سبب دادى چې پلاني چمن کي يوه مږه ده شل دانې روپۍ لري ، هره ورځ چې زه چمن ته ورشم دامږه دا روپۍ دغار را وبآسي او هرې ته جلا جلا پورته ورته غورځي ، خوشل سره را باسي بيا نو بازي ورته کوي زه چې سهار ورشم ددې مږې سيل کوم خو را پاندي ما بنام شي گاهې وږې ، گاهې مږه سم ، نه چاغېږم خير خو ارام سره بيده شوه . مرد دا ټولې خبرې و اوريدې چې شپه تيره شوه سهار شو دوى ، درې واوره سره د غاره ووتل مرد له دغه ونې څخه يې پانې پرې کړې . راغى اول دهغه : چمن ته که گوري هغه مږه ده دغار څخه يې يو وار يوه روپۍ به يې راوويستله ، خوشحاي به يې ورته وکړه مرد نه يې وکتل ، آخر مرد ورته پته شو . دي (مږې) شل سره روپۍ له غاره څخه را ويستې ، خپلې بازي ورته کوي ، يو وار مرد وراکړه ، مږه ور خطا شوه خو په دغه حال کې يې يوه روپۍ ځينې حمله کړه ، په غار ننوتله پاتې نولس ۱۹ روپۍ دې مرد واخيستلې راغى برابر هغه شپيلۍ لره يوه شپانه پسونه پيايي هغه سپى ورته پروت دى . مرد ورته ويلې چې اى شپانه ، داسې نه خرڅوي ؟

شپانه ورته ويل چې دغه زما دوه درې زره رمه ټوله په دې سپي خوندي ده ، نو زه يې څنگه خرڅ کړم ؟

مرد ويل چې دى نولس روپۍ واخله سپى راكړه او خاوند ته وايه چې سپى مردار شو ستا پرې څه !!

شپانه هم نولس روپۍ غنيمت او بللې ، ويل شه دى خير خو روى ځينې واخيستې ، سپى يې ټينگ وتاړه په لاس يې وركړ . بيا مرد شپانه ته وويل چې راشه مې يې كړه ، شپانه هم د شينۍ كوټك او ډانگ يې پر سر وواهه او سپى مړ شو .

مرد په دستي د سپي سترگې وويستې ، دهغې ونې له پاڼو سره يې گډې كړې ، گولۍ يې ځينې جوړې كړې او مړ سپى يې پرېښود نو را رهي شو ، هله ، هله ، دادى يو ښارته ورسيدې ، په دې ښار كې گډې گرځي . سيدان او ملايان او نور ښه خلك سپاهيانو راكوتر كړي دي ټول داسې خوا بدې دي چې څه درته ووايم ، مرد راغى پوښتنه يې وكړه چې دا ولې خوا بدې ياست او څه نقل دي ها ..... دوى ويل څه مو كوي څه كاكا په خپله مخه لار دې وهه خو دى ورته ټينگ سو تاسو راته ووايست . آخر يې نقل ورته وكړو چې ددې ښارد باچا يوه لور ده هغه د ډير عمر كيږي ليونى شوې ده په خونه كې اچولې ده .

په زنجير و يې ټينگه تړلې ده ، هر څه دوى واي او غم يې خوي ... چې يې پرې وركړ خونه شوه جوړه نو اوس يې پر موږ حكم كړي دى چې يا به خامخا دا زما لور جوړوي او يا ټول وژنم اوس اريانى اخيستي يو داد عمر ليونى دى د چا د لاسه كيږي چې جوړه يې كړي مرد ورته ويل : چې دا خو آسانه ده ، وارمه خطا كوى ما با چاته ورولى دا زه جوړم ، د ازما د لاسه پوره ده ، ليكن زما كالي بيخي تكړې دي تاسو ماته يو څو ښي را برابر كړئ چې د با چا حضور ته خو لې پاك ورشم ملايان سره ټول خوشحاله شول چا چاپته وركړه ، چا مچني وركړې ، چا لنگوتې ، چا كوټ ، خو څه سر دې گرځوم دا مرد يې په ښه جامه كړه ، باچا ته يې وروست مرد ورمخ ته شو ويل يې صاحبه ! زما د لاسه پوره ده . د الله (ج) په اميد او حكم ستالور جوړوم !

باچا ويل چې ښه ده ، حكم يې وكى چې بويې ځى ، زما لورته يې وروولى ، دى مرد كوزه اوبه او يوه لنگره وسره واخيسته را رهي سو راغى د باچا د لور خړي

ته که گوري د باچا لور يې ټينگه نيولي ده ، په لاسونو يې الچکان دي ، په پښو يې زنځيران دي ، په غاړه کې يې هم زنځير دی ، داسې ليونی. ده چې هيڅوک ځان ته نه پرېږدي او پخپل ځان خو لې لگوي . مرد راغي ، ډير زړه يې پرې وسو خو مينځانې يې سره وويستلې ، يوازې دی او د باچا لور سره پانې شول مرد يوه گړۍ سر پټ کړو ، خو سربې را پورته کړ خو او شايي وکتل څوک نشته دروازه يې ټينگه وتړله راولاړ شو د باچا د لور په خوله کې يې لرگی ورکړه ، يوه دانه هغه گولۍ يې ورکړه ، له دې خوا يې کوزه ور پسې ورپورته کړه . دا خويې پرې تيره کړه يوه گړۍ چې وشوه د باچا لور لږه ښه شوه ، بيا يې بله گولۍ په دغه چم ورکړه ، دا يې هم چې تيره کړله يو وار د باچا لور په سود شوه ، ناره يې وکړه ، اې مينځې دا پردی سرې څه کوي چې را سره ناست دی او دخدای (ج) لپاره زه موو لي تړلي يم ، دا پردی موو لي را سره اچولی دی ؟

د باچا د لور څخه مرد راووت ، پلار ته يې راغی چې ورشه لور دې پر سد شوه څوک محرمان ورو ليرې چې له بنده يې خلاصه کړي . باچا ډير خوشحاله شو ، لورته راغی لور يې خلاصه کړه ، دستي يې په هغو ټپونو د واوې وکړې ، حمامونه يې پرې وکړه کې ښه جوړه شوه نو باچا مرد را وغوښته ويل يې يه سړيه!

زما خو دې لور څخه اميد خالی و خدای جوړه کړله سبب يې ته شوې . دا لور ما وتاته ښلې ده ، مرد هم ويل ځما دا قبوله ده ، بيا مرد وويل چې زه مسکبن يم ماته څه روپۍ راکړه چې زه کلا پرې جوړم کړم نو نه به زما طبيعت خراب وي ، نه به ستا د لور باچا ويل ښه ده حکم يې وکړ چې دوې غاټرې په روپو وربار کړئ مرد خزانې ته راغی روپۍ يې بارکړي سره له څو کسو برابر يې راوړه په هغه ځای چې زمري خزانه اېنسودلې وه ، مرد هم خزانه په هغه ځای واچوله دستي يې کړښه ورباندې را تاوه کړه . مزدوران يې ور واچول شا او خوا يې پر دغه ځای کلا را وگر ځوله يوه ورځ دغه مرد بازار ته راغی مزدوران دخټو لپاره بيایي . که گوري هغه نامرد يې وليدو ، د مزدورانو په چم کې ولاړ دی ، مرد يې پيژني ، مرد ورته وايي ، خوانه مزدوري نه کوي ؟ دی وايي ولې يې نه کوم ! خو دانامرد يې د نورو مزدورانو په ډله کې خټو ته وراړستی دی ، مرد خپل اشپز ته وويل : چې دغه سړي به چې هر وخت ډوډۍ غواړي ورکويي او تر دې نورو مزدورانو به

هم زياته مزدوري ورکوي . يوه ورځ نامرد پوښتنه ځينې وکړه چې اى سر يه ته ولي له ما سره داسې بڼه کوي ، مرد ورته وويل چې ځوانه زه هغه مرد يم چې په پلاني وخت پلاني ځاى زه او ته سره ملگري وو . او نا ويل ته څوک يې ؟ ما ويل زه مرد يم او تا ويل زه نامرد يم هغسې تر پايه ميرانه در سره کوم ، اوس کرار کېنه خوره ، څښه او حساب مه منه . نامرد تعجب يو وړ ويل يې دا څنگه خداى (ج) در کړه مرد د خپل ژوند کيفيت له سره تر پايه ورته بيان کړ چې زه يعنې داسې ته څخه پاتې شوم ، داسې ويلاني غره ته ور غلم په فلاني په غره (گاکره) کې داسې زمري ، گيدران او شرمخ او ..... نامرد ويل هغه به وي . بله ورځ نامرد راغي اشپز ته وايي ژر شه ، ما ته ډوډى را کړه هغه وايي خامه ده دى ، وايي ، په زه يې غواړم ، خير خو اشپز ته مرد ويلې و چې څه وخت دى ډوډى غواړي ته به يې ورکوي اشپز هم وختي ډوډى وکړه ، نامرد ډوډى وخورله او دهغه غره په لور ور رهي شو او هغې گارې لره راغي او له خانه سره يې ويل په هغه غار کې کېنم زه به هم هماغسې شم لکه مرد . ما بنام شو بيا هغه زمري ته گيدره وايي ، زمري لالانه يمه خبره د مخه داسې چاغ وي او اوس ډنگر شوى يې چې ناجوره يې که څه سبب دى ؟

زمري ورته وويل چې دا څه عمر کيږي ، هغه خزانه چې ما ليدلې وه په هغه ځاى کار کيږي ، کلايي پرې جوړه کړې ده . زه نشم ورتلاى طبيعت مې خراب دى ، نو ځکه داسې ډنگر يم شى مې وخوانه نه کيږي بيا گيدرې شرمخ ته مخ ور واړوه چې ته څنگه چاغ شوي يې ؟ شرمخ ورته وويل چې دهغې شپې راهسې چې تا پوښتنه را څخه وکړه چې ولي ډنگر يې په دې بل سهار چې هغې شيلې ته ورغلم هغه پخوانۍ سپى نه وو . په رمه ورگله شوم و خو پسونه مې سره څېرې کړه . اوس هره ورځ ورځم . خپل بنکار کوم . خو نور سپي هم شته هغه چې راشي هغه سره و مروړم سره زخميان يې کړم . زه پرې غښتلى يم ، خود چاغ شوم . بيا گيدرې وويل : زه هم له دغې روځې راهيسې ، په هغه بل سهار هغه بل چمن ته ورغلم . اوس زه په خپل کار پسې ولاړ شم اونس بڼه مور کړم . داسې چاغه شوم يو وارې زمري سر راپورته کړو چې دا کار بې انسانه نه دى ، په هغه شپه چې موږه دا خبرې کولې لکه چې يو سړي دلته پټ وو . گيدرې . نه وگوره چې اوس خو څوک نشته ؟ گيدره چې په غار کې شا او خوا وگرځيده ، نامرد يې پيدا کړ

ويل زمريه لالا دا دی راشه کش يې کړ . زمري سره څيرې کړو ..... نامرد يې مړ
گړو او بس !!! (۳۴ : ۳۵۰)

ب - د مخپانگې له مخې :

د پښتو ولسي ادب مضمون په هغو واقعيتونو بنادى چې د ژوند له پېښو را
منځته كيږي د ولسي ادب د منځپانگې (مضمون) د ژوند عيني حالات جوړوي .
يا په بله وينا د ولسي ادب مضمون د ژوند د هغو ښکاره او عيني پېښو رښتني
انځور دی چې ولس ورسره مخ دی ، ددغو پېښو درک په ولس کې حساس
وگړي کوي او له خپل فکر او اند سره سم يې د هنر په يو کالب کې ټولني ته
وړاندې کوي او د ولسي احساساتو دنگه انځور په توگه يادگار پاتې كيږي . د
مضمون افرينش د انساني حساسيتونو بيا ځلونه ده د بېلگي په توگه ديو (متل)
يا لنډۍ او يا د ولسي هنر بل ډول او صنف را منځته کېدل ، د ولسي متفکر
انسان (ذهني توليد) او په دويم وار کې (تجربه) ده . ژرنده که د پلار ده هم په وار
ده

پورته متل دهغه (ادراکي درد) احساس دی چې د بې نوبتي دیر غل په وخت
کې ويل شوی دی . د ولسي غوښتنې د اخلاقي ښکلا ځلونه کوي . خلک سم
سمکې ته را بولي او په خپل نوبت يې قانع کوي او د راتلونکې لپاره ديوې پخې
(اخلاقي ډبرې) د ايښود وزيری هم ورکوي همداسې د ولسي هنر نور ډولونه هم
دواخله . د ولسي ادب (مضمون) دیر غني او شتمن اړخونه لري .

لکه : (عرفاني ، اخلاقي ، پند ، نصيحت ، هيواد پالنه ، ميرانه ، انتقادي ،
سياسي ، حماسي ، ادبي او .... گڼ شمير نور .) د ولسي ادب مضمون ارزښت
په دې کې دی چې دوختونو د تلپاتې هندارې کار ورکوي . د زمانو (ماضي .
حامل او راتلونکو) ډيالکتیکي ارتباط پکې موجود وي او په نه شلیدونکې
کړۍ يې جوړه کړي وي .

۲- چار بيته :

د پښتو ادب يو ځلانده او ښايسته فورم دی چې دیر ځله حماسي مضمون لري .
خو له دې سره : (چاربيته يوه اورډه موضوع چې دیر ځله عشقي او حماسي وي

هم رانغاړي ، د مضمون له پلوه که څه ډير غني دی ، خو مرکزي موضوع يې حماسي او عشقي ده .

(چار بيته د پښتو ادب يوه ډيره لرغوني او قميتي پانگه ده چې زموږ دولس ، سره پوره اړخ لگوي) يو ليکوال نظر لري :

(چاربيتي د پښتو ملي اشعارو يوه غوره ره ، برخه ده ، زياتره چاربيتي په ملي موسيقي کې ځانته په زړه پورې آهنگونه او خوږې نغمې لري او ددې لپاره چاربيتي بلل کيږي) (۴۲ : ۸۰)

د چاربيتي بندونه ، څلور بيته وي او يا د څلورو مسرو څخه ، کم نه وي او کله کله د چاربيتو د مسرو شمير له شلونه هم زياتيږي ، مگر د موضوع تسلسل د قافيې او هم رديفو کلمو راټول په دودونو کې حتمي دي . (چاربيته تر ټولو زياته خوند وره او د پام وړ نو عه ده چې د ټولنيو هني ، فولکلور او تنگ ټکور له پلوه ارزښت وړ ده) (۵۴ : ۱۲)

بڼه (فورم)

- مطلع: a..... a.....
- بند : b..... b.....
- b..... b..... :
- بند : c..... c.....
- c..... a..... :

چاربيته په لومړي سر کې په دوه برخو ويشل کېږي :

۱- ساده چاربيته :

۲- ځنځيري چاربيته :

الف : ساده هغه ده چې هر بند يې دوه بيته (څلور (نيمې) مسرې وي لکه پورته شکل .

ب- زنځيري چاربيتي ته اته مسريزه چاربيته هم وايي په دې چاربيته کې د سر دواړه مسرې په خپل منځ کې هم قافيه نه وي ، بلکې او له يې په يوه قافيه وي او دويمه يې په بله او بيا د هر بند په آخر کې د دواړه مسرو قافيه د مطلع د دواړو مسرو د قافيو سره برابر وي او د کسر ، سر مطلع دا دواړه مسرې د هرې کړې په آخر کې تکرارېږي .

د ساده چاربيتې مثال :

مطلع :

څوک به پيدا شي د فرهاد او شيريني په شان يو ځای به څوک نه شي د ادم او درځانۍ په شان

بند :

يو ځای به څوک نه شي لکه و عاشق فرهاد تل به يې کولو په اشنایي پسې فریاد وه يې کره خواري ځکه حاصل يې شه مراد کرې به يې خبرې د طوطا د بنارونۍ په ش
--

تر آخره پورې په بندونو کې د (شان) کلمه د کسر په توگه تکرار راځي .

د ځنځيري چاربيتې مثال :

مطلع :

د ليلا په لېو سپور ترې نه ځي شغلې دوار	پيزوان لکه بنامار تنکۍ نه يې بار بار
---	---

بند :

د شاهو په سپين جبين راوځي ما سپينين زما زړه يې کرې غمگين گنگرې يې کوي شور	روپۍ عجب زينت که ژوندی زما صورت که سر داره څه حکمت که چې داسې په رفتار
د ليلا په لېو سپور	

پيزوان لکه بنامار	
رفتار مي کوي خوند وربل مي بند په بند خراب به دې کرې ژوند شين خال مي آدم خور	ورځمه مازيگر د سپين تندي په سر کاته کرې په هنر ذقن مي مزه دار

د لیلی په لېو سپور
پیزوان لکه بنامار

د موضوع له پلوه (چاربیته ، تاریخي ، حماسي ، عشقي ، دیني او نور ډولونه هم لري .
د پښتو د تاریخ لیکوال (قاضي عطا الله خان د دا ډول چاربیته دوخت له پښو سره تړي په تیره د تاریخي ، حماسي چاربیته اهمیت د تاریخي پښو په پیچلتیا کې ویني .

۳- سروکې او بیتونه :

سروکې د پښتو فولکلوریک شعریا ولسي سندرو یو مهم ډول دی (د غو ولسي سندرو ته ځینې پېښانه سروکې او ځینې نیمکې هم وایي خو د پکتیا په منگلو کې یې (پام) بولي .
سروکې یو پخواني ډول دی چې له ډیرې زمانې را په دې خوا په پښتو ژبه کې مروج دی آن د چاربیته ، بدلو او نورو ولسي سندرو سره هم په دې د فورم کې گډ شوي دي سروکې یا نیمکې چې یو فورم لري ، ځکه روتنه دا نومونه احلي چې (بیاییا تکرار یې) یو لیکوال لیکي . (نیمکې هم د پښتو اشعارو یو مرکب شعر دی ، چې له دوو جزو ته مرکب شوي دي ، یو هغه په منځ کې ورلوېږي نو (ټکی) ورته وایي) (۴۱ : ۷۷)

په کابل کالنی کې راځي :

(د نیمکې دا قانون دی چې اول یو سرو ویلی شي ، دغه سر عموما یو بیت یعنې دوه مسرې متحد القافیه وي ، مگر مسرې لکه بگتۍ دسر په شان یو برابر نه وي ، بلکې د مستزاد په شکل یې اوله مسرې اوږده او دویمه لنډه وي)
د سروکې یا نیمکې فورم :

د فورم یا بڼې له پلوه په لاندې ډول دي :

۱- دوپارکېزه سروکې :

چې دواړه نيمې مسرې يې سره هم وزنه نه وي خو هم قافيه وي .
لکه : ته يې کوتهر ، زه يم باز دگر نگو ليلا
راوالو زه په غرو ليلا

۲- درې پارکيزه :

چې درې واړه نيمې مسرې يې نه هم وزنه او نه هم قافيه وي :
بند يوانه مې ساتينه = ماته لالی وايي وايي
چې چيرته مه څه درزړه سره

۳- څلور پارکيزه سروکې :

دا ډول سروکې له څلورو هم وزنه ، هم قافيه نيم بيتو څخه جوړه شوي وي ، يا
په بله وينا دواړه مطرح (مسرې) په خپل منځ کې سره يو شان وزن او قافيه لري .
لکه :

تورې سترگې خماري = درته کړم ناله زاري
درزړه زخم مې کاري = شوم رسوا ستا په ياري
۴- پنځه پارکيزه سروکې :

له پنځو پارکو جوړه وي د پارکو وزن او قافيه سره برابر نه وي .
مثال :

اميل د غاړې جوړومه = ځولی د گلو
اوس به لمن ډکه = راوړم د گلو - سحر - سبا
ياد ونه : يو پارکيزه سروکې ځکه نشته چې سروکې يا نيمکې يو بيتيزه نه وي .
همدارنگه سروکې کله متحد القافيه وي او کله هم نه وي .
لکه :

اوه نرۍ يې پانې = شاه ليلاونه د بادام
يا :

بيبي مرجانې زيارت ته مه څه
زيارت کې زانگې د گودگر و تاويزونه
داسې متحد القافيه سروکې هم شته چې مسرې يې برابر وي ، د بيلگې په ډول :

جلکي خپه ده نن سبا يې و دوينه
 په سر ټيکري يې جونې او بنکې پاکوينه
 جلکي روانه ده سرې او به راوړينه
 دا تور پيکي يې دايلبند شمال وهينه

مگر داسي متحد القافيه سرو کې هم شته چې مسرې يې سره برابر نه وي .
 ارواښاد استاد عبدالروف بينوا (رح) ولي دي : د سروکې لومړۍ مسرې ديارلس
 سيلابونه او دوه يمه يې اووه سيلابه (۱۸ - ۸)

د پښتو ژبې پياوړی ليکوال او فولکلور پوه ښاغلی حبيب الله رفيع د سروکې په
 باب ويلي دي . (سروکې عموما يو بيت ، يعنې دوه مسرې لري ، چې علی
 الاکثر يې لومړی مسرې تر دويمې اوږدې وي او لکه د عروضې نظم مستزاد
 غوندې شکل لري ، خو کله دواړه مسرې برابرې ، کله لومړۍ مسرې لنډه او
 دويمه اوږده او کله د ازاد نوي شعر مشهور را اخلم . خدای بښلي استاد نور
 احمد شاکر په خپل درسي کتاب (بديع وبيان) کې ليکلي دي :

(دسروکو .. کله کله يې دواړه مسرې سره يوشی او ځينې وخت يوه مسرې يې
 اوږده او بله يې لنډه وي او د قافيه شرط يکې نشسته) (۴۰ - ۱۲۶)
 مگر ډير شمير سروکې بيا قافيه لري لکه :

پرتوگ دې ليکي ليکي په څنگ تيريږي گلي	له کوره راوتې په ټولې کې په تور اوربل کې دې ټومبلی زيرې گلې
---	--

يا :

دا سپينه ټنډه سره غمبوري دې منې دي
ورکې لونگ دانې دي
دا مسافر جلکې ځي په سره ډولۍ کې
ورې ، ورې سلگۍ کې .... او نورې

سيد انور الحق جيلاني دانسا يکلو پيدا يا اف اسلام په رنگ نظر لري او د مضمون په برخه کې يې هم څه ويلي دي . (نيمکۍ) يو ډول ولسي سندرې دي چې د جار بيتۍ او لوبې سره مشابه صنف گڼل کيږي پدې سندرو کې زياتره د عشق بيان شوی او له چاربيتو سره يې لوی توپير دادی چې نيمکۍ ډيري اوږدې نه دي . بلکې زياتې يې څلور يا پنځه بنده دي . دويم دا چې د نيمکۍ په مسرېو کې يو کوچنی مسره وي ، د غې نيمې يا کوچنۍ مسرې له امله دغو سندرو ته نيمکۍ وايي (۳۵ : ۲۹)

لنډه دا چې د موضوع او بڼې له پلوه نيمکۍ ډير ډولونه لري سروکې چې ځينې پښتانه يې نيمکۍ او په ځينو سيمو کې يې (پام) بولي ، د پښتو د ولسي شفاهي سندرو يو خوږ سيمو او مست شعری ډول دی چې يو (توک) يې په خپله (سروکې) او بل يې (لنډی) دی سروکې (ويلو) په مهال کې يوازې نه ويل کيږي ، بلکې لنډی يې حتمي جز دی او دلنډ يو په وسيله بشپړيږي ، د زياتو معلوماتو لپاره وگورئ .

د موضوع له پلوه :

سروکې د مضمون له پلوه (عشقي) روز نيزې (تربيتي) ملي ، تاريخي ، ټولنيز ، حماسي او ... دي (په سروکې کې د ولسي شاعرانو د سندرو (سرونه) يا کسرونه هم ورگډ شوي دي ، خو د ولسي سندرو د يوه ځانگړي فورم په توگه هم له ډيري پخوا څخه په ولس کې شته)

د سروکو ویش :

۲- موضوع ویش

۱- فورمي ویش

الف - د جولې (بڼې) له پلوه ډير ډولونه لري د اروښاد خپرندوی دوست شينوارې د وينا پر اساس (سروکې) د فورم له پلوه تر يوې فارمولې لاندې راوستل گران دي ...

که څه هم (سروکې) په لوی سر کې په دوو لویو څانگو ویشل کېږي :
د اتني سروکې

عام سروکې

دهغه دواړه ډوله سروکې دلنډيو په وسيله بشپړېږي (بايد ووايو چې د فورم له پلوه دوو پارکو ، لنډې ، وزمه سروکو چې لومړې پارکې يې ديارلس او دويمه يې نهه وي ، له دري پارکيو ، څلورو پارکيو او ... جوړې شوې دي .

ب - د موضوع له پلوه د سروکو ډولونه :

(ملي ، ټولنيز ، روحې ، عشقي ، سياسي ، ادبي او نور ...) اړخونه پکې ځان څرگندوي .

(سروکې هم د ولسي ادب د يوه لرغونې فورم په توگه تاريخي موضوعاتو کې ويل شوي دي او موږ په دغو ټولو موضوعگانو کې سروکې (رو) غرنۍ سندري (۷۶)

د موضوع له پلوه د سروکو ډولونه :

۱- تاريخي سروکې :

(په سروکو کې ځينو تاريخي پښتو ته اشاره شوي وي او سړی ترې پوهيدای شي چې دغه واقعي په ملت کې خاص ملي ، سياسي او ټولنيز ارزښت او د ارزښت درلود ...)

تاريخي سروکې په يوه ځانگړې وخت کې يوه پيښه بيانوي .
لکه :

<p>کوي جنگ = تپينه ونه کړې محمد جانه ناوگۍ مومند وړانه کړله = عمرا خانه د شاه غاسي کلا دي ولې وړانوله</p>	<p>په ځيې راغله پوځونه ورته راکاږه توپونه شاه عبدالرحمانه زوروره</p>
---	--

پاس په کابل جنگ دی د سمې کورمې جینکې ژړا کوینه	سپین وړوکی گل په ناوگې ورژیدنه خاڅیو ونیول د نورو غرو سرونه
---	--

۲- ټولنیزې سروکې :

پښتو ولسي شعر کې د انساني ژوند پراخه اړخونه انعکاس مومي (په سروکو کې د پېښو د اجتماعي ژوند ځینو اړخونو ته هم اشارې شوي دي)
لکه :

کوچیانې ستړي ژوند ، په کلي کې خواری او غریبې ، بیکارې ، مهاجرتونو ،
ډول ډول کارونو ، وچکالیو ، جنگ پېښو ، کار او زیار او نورو پېښو ، ته په دا
ډول سروکو کې نغوټې کیږي .

یا دا چې د پښتنې کلتور بیلابیل اړخونه ورکې بیا نیږي :
لکه :

یو خوا جگړې بل بیکارې چې زور وینه شولې شولې غنم باد وهلي دینه	جانانه ډیر په زړه خپه يم خاوند مه راولې بیا داسې کلونه
---	---

یا

سبا به ښکلې لیل بل کلي ته وړینه لږه معطله شه گودر کې چې په ما تیرې د دنیا دا ډیر غمونه که شنو لوتو سره یې تللي يم	زرگره زرشه پیزوان جوړ کړه میده میده قدم وهې لکه د زرکې نا داني سپینه اوږې سپین ځنځیرونه زه لاسي بللې يم = ژرمې ورکوی مورې
--	---

۱- عشقي سروکې :

(د سروکو پیاوړې برخه د عشق او مینې موضوعاتو پورې اړه لري ، دامینه
کلیواله مینه ، پښتنې مینه ده ، ددې مینې خصوصیات د ښارونو او نورو
ولسونو له مینو بیل دي)

د عشقي سروکو مثالونه ډیر دي ، خو داني یې دلته راوړو .

لږ خبر مې واخله جانانه اوښکې مرغلرې دې توييرې له چشمانو سبا بيلتون دی زه يواځې پاتې شومه	ستا ليونۍ مينه مې خوب ته نه پرېږدینه يارانۀ جدا شو په لمسون د غمازانو جانانه را شه ديدن و که = خپه زرگی مې ښه که جانان ته ولې = رانه لارې
--	--

۴- د سرکو سندريز خصوصيت :

سروکې د سندرو په ډلول ويل کيږي .

ولسي شعر + اواز + موسيقي = سندريزه سروکې

سروکې يو ډول پښتو ولسي شعر دی چې د ولسي شاعرانو له خوا ټنگ ټکور سره ويل کيږي هغه وخت سندريزه خصوصيت پيدا کوي چې له کمپوز وروسته د اواز په ډول وويل شي . له دې امله پښتو (سروکې په عمومي توگه په دوو لويو برخو ويشل شوي دي . اول هغه سروکې چې خاص په اتني کې ويل کيږي چې د (اتني سروکې) يې هم بولي)

دويم - هغه سروکې چې له اتني څخه پرته په نورو مجلسو او بنياد يو کې ويل کيږي چې دې ته (عام سر) او يا خوتش سروکې او نيمکۍ وايي . سروکو کيږي اتني د پښتني کلتور يوه خوند ور برخه ده لومړی به اتني معرفي کړو او بيا به پخوانۍ او اوسنۍ سروکې د اتني په جوړښت کې وځلوو .

شکل (۸)

دغه انځور د پښتني اتني يو پخوانی بڼه ښيي . د دوست محمد دوست :
فولکلوري گيډی : ۶ : ۷ مخونه)

پښتني اتني :

د افغاني پراخه کلتور په لمنه کې پښتني اتني ځانگړي نوم او نښان لري ، آن
ويلاى شو چې اتني عام افغاني دود دی چې په بهرنۍ نړۍ کې په ځلانده افغاني
نڅا شهرت لري . دغه افغاني دود څه د هيواد په خاصو سرايطو (ځلميانو ،
ځوانانو ، سپين ږيرو ، زرو او ان نجونو ښځو له خوا په ځانگړو حرکتونو (لاس
او ټول بدن) تر سره کيږي . اتني نه يوازې اوس اوس شهرت لري ، بلکې پخوانيو

اريايانو په پوره مينه دغه خوندوره (لوبه) تر سره کوله . ديو ليکوال په وينا (اتن) او نڅا په اريايي ټولنو کې ډيرو قديمه سابقه لري ، دويدې دوري متون او درگويد سرد دونه د اتن په باب يادوني او خبري لري او په اريايانو کې دغه دود بولي ...) اتن ډيري پخوا زماني څخه تر اوسه زموږ توکه شته ، پښتانه د خونښو او بناديو په مراسمو او ميليو کې اتن کوي . د جنگ ميدان ته هم اتن ورځي او زموږ په ملي د يوه نه بيليدونکي جز په توگه د پښتنو په ملي عنعناتو کې نغښستی دی او په اتن کې نر او ښځې دواړه برخه لري (غزني سندرې (۹۸) مخ بايد ووايو چې پشه يان ، بلوڅان ، نورستانيان او براهويان هم خپل ځانگړې ډول اتنونه لري ، چې بلوڅان يې (دریس) او براهويان يې (چاپ) او پشه يان او نورستانيان يې هم (اتن...) بولي .

لکه : پشه يان چې وايي :

(بوه کار اتن کار) (ډير ښه اتن کوي) بونا کار اتن کا) ډير ناکاره اتن کوي)

يا :

(ای داکی اتن کمن) راځی چې اتن وکړو .

شفیق الله - د پښتو څانگې

درېيم ټولگي - محصل

۱۳۸۶ - ب گروپ

د اتن په برخه کې (پښتو ، پښتو ، تشریحي قاموس ، لومړی ټوک ، ۱۵ مخ کې راځي (اتن) (Atan) ، نر ، م (ج اتنونه)

د پښتو ډله ایزه ولسي نڅا ، پښتانه د قهرمانۍ ، بهادری ، بري یو والي او ځنو نورو داسې بريالیتوبونو په نتیجه کې ډله ییزې مستی ، خوشحالی او نمانځینې ته اتن وايي . اتن په تاریخي لحاظ د پښتون تیر د یوه پاخه ملي کلتور ښکارندوی دی ، اتن عموماً د ډولونو ، غور ځیو او ملي سندرو په وسیلې سره د یوې مخصوصې او منظمې نڅا په ترڅ کې د ځوانانو او سپین ږيرو له خوا د (میر) تر لارښوونې لاندې اجرا کوي)

د اتن او داتن د نارو په برخه کې راځي : (تاریخي روایات او لرغونې نښتې او نښتاني دا راجوتوي چې پښتو د تاریخ په بیلا بیلو پوړیو کې اتن او نڅا درلوده

، ښځوا او نرو دواړه په اتني کې برخه لرله ، د خوشحاليو او ښاديو مراسم يې په اتني او نڅا وو تو ډول او له دښمن سره به د جگړې ميدان ته هم په اتنيو نو او نڅا وو ورتلل او اتني د پښتو په کلتور کې له قديمه شامل وو او تر نن پورې د پښتو نڅوا په مختلفو برخو کې اتني په بيلابيلو ښو موجود دی ...) پروفيسور ولي محمد سيل کاکړ ليکلي : (زياتره پښتانه دغه ولسي هنر اتني بولي ، ځينې کاکړان (د زيارت کاکړان) يې (لويه) او ترينان يې (لږه) او د صوبه سرحد د سيمو په هغو پښتو کې چر اتني دود دی لکه خټکان - د خپل مروج اتني مختلف ډلونه په عمومي توگه (د خټکو گډا) په نامه راپيژني) اتني ته څوک نڅا او ځينې ورته ورزښت وايي ، د پښتو ژبي پخواني وتلې استاد ارواښاد صديق الله رښتيتن ليکلي دي . (اتني د پښتو يو خاص جنگي ورزښت دی چې لاس ، سر ، پښې او ټول غړي په کې په سم ډول غورځي . پلې ، رگونه او غړي پکې په خوځيدا راځي او په دې صورت د درستو غړو د قوي کيدو مشق کيږي) پوهاندرښتن د اتني د لغوي اړخ په برخه کې زياتوي : (اتني په لغوي لحاظ له (اته) او نسبتې (ن) څخه جوړ شوی دی . (اته) لاس او څنگ ته وايي ، ځکه چې اتني کې لاس او څنگل زيات فعاليت ښکاره کوي ، له دې کبله (اتني) بلل شوی دی) (۶ : ۱۲)

شکل (۹)

نومړی انځور د اتني بيلابيل ډلونه څرگندوی ، د اتني زمور د هيواد د ملی نڅا (اتني) يوه منل شوی بيلگه ده سيال کاکي فولکلوري سوغات : ۲۱ مخ)

اتني واد اتني ډولونه :

(اتن د پښتو يو ډير لرغونی دود دی چې .. د قبایلي ذهنيت دلاوري ، کلتور ستر ممثل دی او دپښتو په ټولو سيمو کې په يوه او بل شکل رواج لري) (۱۰۵)
اتني داسې يوه نڅا ده چې يو ستوي حرکت نه دی ، بلکه يو غبرگ او جوړه خوځيدون دی چې کله نا کله ديو تن ، دوو تنو چې د اتني چيانو له خوا په خاص

غږ او آهنگ ويل کيږي . (اتن هم نارينه کوي او هم بنځي ، خود نارينه و او د بنځو اتن سره بيل دی و دا لوبه ديوي قوسي د ايرې په شکل چې نيمه يو يوه خوا او نيمه يې بله خوا گڼله کيږي ، اجرا کيږي) (۱۰۶)

۱- د اتن ډولونه :

اتن زموږ د هيواد او کوزې پښتو نخوا په بيلابيلو سيمو کې مروج دی ، ځکه نو بيلابيل ډولونه لري .

الف - جنوب او جنوب غربي سيمو کې .

ډير پخوا (۱۳۱۷) هـ . ش کې غلام جيلاني ليکلي و چې اتن څلور ډوله دی :

۱- دورا اتن .

۲- غښتلی اتن .

۳- گړندی اتن .

۴- گډه اتن (۱ - ۲۴۳) چې هر اتن بيلابيلې نارې هم لري .

ډيرو فولکلور پوهانو او فولکلور راتولوونکو دهغو له جملې پروفيسور ولي محمد خان سيال کاکړ (فولکلوري سوغات ۷۶ مخ ، اوابناد محمد گل نوري (۱۳۵۲) د کند هار د سيمو ډولونه ، ادب پوه او فولکلور راتولونکی بناغلی حبيب الله رفيع (د خلکو سندرې ۷۱ مخ اروابناد د محمد دين ژواک (پښتنې سندرې لومړي توک سريره ۷۴ مخ) محقق بسم الله حقميل (د ټنو کلتور او فولکلور ۵۳ مخ) او گڼ شمير نورو پوهانو په دغه برخه کې نظري وړاندې کړي چې زه به يې لنډيز راوړم .

بناغلی ډاکتر عبدالرحمن ټني چې په خپله ډير ښه اتن چې دی له بسم الله حقميل سره ورته نظر لري لو په خوست کې له ډير پخوا مروج و اوله ډير پخوا راهيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف ډولونه لري :

۱- د سړيو اتن په خوست کې د سړيو اتن ډير ډولونه لري چې مشهور يې (داتن نارې ، غره ، گډيدا ، د څڼو نارې او اوس اوس دولاړې او ناستې اتڼونه دی چې نن سبا نه يواځې په کليو ، بلکې په هوتلو کې هم مروج دی .

اتن او د اتن سندرې :

نخا او اتن زمون د پښتنې فولکلور يوه ارزښتمنه او درنه برخه ده اتن زموږ په ولس کې له ډيرې پخوا زمانې څخه مروج دود دی اتن په خوست کې هم له ډيرې پخوا راهيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف اشکال لري .

د سړيو اتن او دهغه سندرې :

د سړيو اتن د خوست د تڼيو په سيمه کې په ډيرو ډبونو اجرا کيږي چې مشهور يې د اتن نارې ، غره ، گډايدا او د څڼو نارې دي .

۱- د اتن نارې : پدې ډول اتن کې ډم په خاص طرز سره ډولۍ وهي او پدې ميدان کې راټول شوي خلک هغه ښي (ځوانان) چې اتن يې زده وي راجگوي (اتن په کتار کې يې دروي کله چې کتار ترتيب شو ښي سره څو ډلې کيږي چې هره ډله په خپل نوبت سره خاص بيتونه او نارې شروع کوي چې نمونې يې په لاندې ډول دي .

لاړه ليلالاره ، د لوړ غرو کجبر زيړه يې غاړه
يا :

پاس به بام ولاړه يې ، روپۍ د کتار کړي چيرته لاړه يې
يا :

تورې دي زرگري و تورې دي زرگري سترگې تورې
يا :

جلکۍ چلم دي ډک کړو ، جلکۍ چلم دي ډک کړو دلونگو

۲- غره : غره هم د اتن يو ډول دی چې اهنگونو طرز يې د پورتنيو غرنو سره ورته وي ، خو په غره کې بيتونه نه تکرار کيږي ، موازي اهنگ په کار لويږي و هغه د ښيو له خوا په (هو- هو- هو...) سره بدرگه کيږي يو گروپ يې پيلوي او بل يې پای ته رسوي بياله سره پيل کيږي او اتن دوام مومي .

۳- د ځڼو نارې :

پدې ډول اتڼ کې د خاص ډول په مطابق شپږو وارې ځڼې اچول کېږي .
او کله چې ځڼې اچول پوره شي سم د لاسه سندرې پیل کېږي پدې ډول چې لنډې
ویل کېږي او ورسته لنډکۍ ور اچول کېږي ، دادی یو څو د تنیو د سیمې یو څو
نموني :

دواړو ویسده وای راته بل وای چراغونه	چیرته ته وای هلته زه وای
--	--------------------------

یا :

آشنا په ویننه په ما واچول لاسونه	بیگاه مې خوب لیده ریښتیا شو
----------------------------------	-----------------------------

شکل (۱۰)

دا انځور د کلیوال او ولسي اتڼ چې په یواځې ډول کېږي ، ښکاره کوی

د بنځو اتني دود اتني سندري .
 لکه څرنگه چې نارينه اتونه لري دود اتني مختلف انواع اجرا کوي ، دغه رنگه به پښتنې ميرمنې هم اتونه دود اتنو نو مختلف ډولونه لري ، سندري ورسره وايي : او په مختلفو اشکالو يې اجرا کوي ، پدې مورد عبدالکريم (پتنگ) د (گړنې ادب) کې دخواست د سيمې ځينې بنځينه اتونه شرح کړيدي او سندري يې ورسره راوړې دي .
 کله چې بنځې وغواړي اتني شروع کړي يوه بنځه ډول وهي ټولي بنځي لاسونه سره ورکوي او يوه لويه دايره تشکيلوي بيا سندري پيلوي ، ورو رور مخته ځي په خاص ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، ددې اتني يو څو نمونې په لاندې ډول دي .
 ډول ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، د دي اتني يو څو نمونې په لاندې ډول دي .

شین باغ يې تالا کړو میر جانانه یاره شین باغ یې تالا کړه	شین باغ يې تالا کړو شنه طوطیان راغلي دینه
---	--

او همدارنگه دي ډول داتن ته لنډۍ ور اچوي :

میر جانانه یاره شین باغ یې تالا کړو میر جانانه یاره شین باغ یې تالا کړو	ما درته ویل منل دي نه کړل په سردې راوړل تبرگیو برغڼونه
--	---

شکل (۱۱)

د پښتو ژبې حقدار خدمت کوونکی او ماهر فولکلوريست ارواښاد محمد گل نوري (۱۳۵۲ هـ . ش د اتني ډولونه داسې ښوولی دی .

۱- ورو کرار اتني .

۲- يو بغله اتني .

۳- دو بغله اتني

۴- درست اتني .

۵- د ایشلی اتني .

۶- د ناستې اتني .

۷- د پروتې اتني .

۸- د پروتې دو بغله اتني .

۹- چپه او راسته اتني .

۱۰- غلی اتني .

په پکتیا مجله کې راځي :

زما یاره طالبه - طالبه یا خوله غواړي که ژبه

زما ياره طالبه - طالبه ياره خوله غواړي که ژبه
خوله به تر تا جار کړم = ژبه تر تالو لاندې غاييه (۵۷ : ۱۴)

۵- بابو لالې :

د فولکلوريک يا ولسي ادب يوه زرينه خانگه ده .
د فولکلوريک شعر يوه خوږه بيلگه ده چې ډير ځله د گرځندو او پونده وو
(کوچيانو) په منځ کې شته .
د ولسي شعر پر دغه ډول د موضوع له پلوه ډير غني دی .
ډير ځله طنزيه ، ويرانې او خوږې مينې موضوعات پکې رانغاړل کيږي .
د بيوللې بڼه :
د دغه ډول د ولسي شعر بڼه ، فورم يا شکل داسې دی چې :
درې مسرې لري ، اوله او درېيمه مسره يې په يوه قافيه راځي .

- _____A
- _____B
- _____C

لکه :

- ۱- پر کور دوه زرغونه شاله .
زما جانان ورته ولاړه دی .
لاس يې نه ورځي د خياله
- ۲- پر ترنگ کې کجاوې دي .
زما جانان چې واده وړينه
ورسره مستې ترلې دي (۲ : ۱۳۷)

د بابو لالې دويلو اړتيا وختونه او ځانگړنې :
الف اړتيا :

بابولالې ډير ځله په ودونو کې ويل کيږي او حتي د پښتنو بنځو او نارينه ووله خوا د حرکت او ولاړې په حال کې ويل کيږي ، بنځې دريا (داریا) وهي او نارينه هغوی ته د ځواب په ډول بابولالې وايي .

کله نا کله پيغور پکې ورکول کيږي او يو ډول ظريف او مزداره انتقاد هم پکې ژبې د اهسته بروځای نيسي (و د آهسته برو) په وزن کې ويل کيږي او ولسي شعر په دغه وزن کې لا ډير خوند ور کيږي دواړه مسرې يې په اوږده کې ويل کيږي او ارامونکې اهنګ لري .

ب- وختونه : لکه څنگه علامه شيخ الرئيس ابن سينا الرحمه (۶۳ . ۶۰) د موسيقي او اوزونو او د وختونو په اوږدو کې په انسان باندې دهغه د اغيزو په برخه کې څرگندونې کړي ، نو په فطري ډول په پښتو ژبه او نورو ژبو کې د سندرو د هر صنف اغيزې هم مختلف وختونه لري.

بيولالې هم وختونه لري او تر ټولو ښه وخت يې دواډه په لومړۍ ورځ د څانښت په وخت کې چې د ناوې سر وغروي او د واده پر مخصوص تخت يې کېږي ، د و راو د ناوې د خوا بنځې گډې وډې شا او خوا سر کېږي او ناوې په منځ کې ناستې وي . او د ناوې سرته ويل کيږي ، دايره وهي او دغه سندره په گډه سره وايي :

اوبښ   ولاړ   زنگون   تړلی
تر هغو به يې خلاص نه کم چې زما جان نه دی راغلی
(ډاکټر غوري د ساينس پوهنځي استاد)

ج - ځانگړنې :

د شکل له پلوه يې د پښتو له نورو ولسي صنفونو سره برید معلوم دی لکه : لومړۍ مسرې تکرار ، په منځ کې يې ځانگړې اوزونه پورته کيږي لکه : (بابو لالې وای وای) ور اچول کيږي ، دويمه مسرې يو اور او د مسرې په منځ کې ور اچوي (وای ، بابو لاله ، لاله ، واله ، لا) ور اچوي .

ښه : _____ الف _____ الف _____
_____ ب _____

_____ پ _____
_____ الف _____
_____ ت _____

د موضوع په لحاظ عشقي ، ويرنې ، طنزيه ، ټوليزې کرکې او غوښتنې وي .
د بيوللې سندرې په درې نورو ډولونو هم ويشل کيږي .
چې دوه ډوله يې هم شکله او د دريمې بڼه يې بيله ده .
د بيلگې په توگه :

اول :

دغه ډله اول نيم بيتي پر اساس راځي . درې بيتي دي لکه :
غوښتنه : آسو و ششمنل په زروه
جلوونه را طلب کي - زمونږ د حيسن دلويه کوره

اوبن ولاړه زنگون ترلی (ها) بابو لاله لاله
اوبن ولاړه (واي واي) زنگون ترلی (واي)
تر هغو به يې خلاص نه کم (واي) بابو لاله لاله
شو زما جان (واي واي) نه دی راغلی (واي)

پيغور :

اوبن ولاړ وکجاووته

زمونږ و حيسن ته وار اوزه - لور را وباسه لوبته

دويم :

باران اوري منا خاخي

که ناوې زما دجان وه - تر نو کانو يې زر خاخي

درييم :

براور واچوئ پرځي

د سهار باده زلزله

دغه نور مې پريوه وړې - دا شيرينه مور پر بله

شکل (۱۲)

مصره او ټپه :

ماته قلم ، مشو انړۍ ، رواړه = يو څو مصرۍ ، په وینو سرې يارته ليرمه (مصرع يا ټپه) د پښتو ادب يو داسې صنف دی چې د بيتونو وزن يې سره برابر نه وي .

د عبدالحليم اثر په وينا : (د وادي ، پيښور او يو سفزو پښتانه (لنډۍ) ته مصره او ټپه هم وايي. دا اصطلاح عام رواج لري ، تعليم يافته او بې تعليمه خلک ټول پرې يوهيږي)

مخ ۲۱۷۰ پښتو ادب .

د مصري ټپې او لنډۍ تر منځ ځينې خلک توپير ته نه دي قابل ، خومرکزي پښتانه بيا ، مصره او ټپه سره يوه گڼي (لکه :

په ځينو ودونو او د ځوانانو ميلو کې يو بل ته وايي چې (ته يو فرد ، يوه ټپه يا يو مصره خو ووايه) همدارنگه ځينې نور بيا (د مصره او فرد) سره يوشان بولي . (فرد يا مصره د يوې سندري په سر کې د مقدمې په ډول ويل کيږي) ځينې نور بيا (پراکې) هم له مصري ، ټپې او لنډۍ سره يو گڼي .
مثلا : په خوست کې (پراکې) به د جلا عنوان په توگه در ويژنو .
د مصري او ټپې نومونه :

مصري ته ولي مصره وايي؟

۱ مصره ورته ځکه وايي چې : يو (دور) جوړوي يعنې دواړه نيم بيتونه يې يوه مصراع جوړوي . د يو ليکوال په وينا : (مصراع د يو مکمل او پوره بيت تيمې ته وبلې شي او د پښتو ژبې مصره هم لکه د يوې په شان ده ځکه چې لنډۍ ته شعر دهغه تعريف له مخه چې عربو کړی دی ، يو مکمل بيت او شعر نه شي ويل کېدای ، شعر يا بيت هغه وي چې دواړه مصري يې د کوم يو خاص بحر په مقرره وزنونو (افاعليو) باندې د يوې بلې سر برابري وي د پښتو ژبې مصره يو اولنی جز وه لنډه (۹ سيلابيه) او بل اوږد (۱۳ سيلابيه) دی او ټوله مصره يا لنډۍ د سر نه تر اخره پورې داسې مثال لري لکه د مصري نو په دې لحاظ ورته مصره وئيلي شي . عام پښتانه يې دا معني کوي : چې مصره ورته واي چې ددې مثال لکه د (مصري تورې) په شان دی) (پښتو ادب : ۲۱۷ مخ)

۲- ټپه يې ولي بولي ؟

ځکه يې ټپه بولي چې اواز هلته دريږي يا ټپ کيږي کله چې د شعر کومه کړۍ يا په ځانگړې توگه لنډۍ د (داستان) په (تال) سيمو کې ويل کيږي د څو لنډيو له ويلو د سپري ستونې ټپ کيږي او اواز نو نوره پورته او وړه ژبه نو کار نه کوي .
د داستان ويلو تال داسې دی چې اواز (وروييل کيږي او بيا په زور سره لوړيږي) د اواز په لوړ لو کې ستوني + وړه ژبه + تالو + سورمې = ټپه جوړوي .
يعنې اواز له ستوني راوځي په پورته تالو کې حلقه کيږي ستونې خوله او پوزه د ټپو دويلو په وخت کې په بشپړه توگه د يو پاخه (نې) په توگه پريږي .
لکه :

ځما د علم نصيب نشته

څوک چې مين شي ترې نه پاتې شي علمونه

د ټپو ويل په انفرادي او ټولنيز ډول :

۱- د ټپو ويل په انفرادي ډول :

د پښتو د ژوند او شيوه کې سړي وگوري ورته څرگند يږي چې (چې له ښارونو نيولې بيا تر غرونو ژوند کوي) هغه څوک چې په کليو ، بانډو کې اوسي او ځينې چې کوچيان دي هر دو مرو له ټپو ويلو سره سرو کار لري . کوچيان چې کله مال پيايي نو د غونډيو په لمنو کې د ټپو اواز اوريدل کيږي ، له سپيلۍ سره سره (ټپې) هم وايي . دغه ټپې په (يکه زار پيل کوي)

که ټول جهان جانان شي = زما ديار په شان جانان به چيرته وينه
د يو ليکوال په وينا : (ټپه يو د مختلفونو زينت نه ده بلکې پښتنه ښځه او نارينه د انتهايي په وخت کې د خپلې تنهيايي د احساس ختمولو لپاره هم ټپې يا لنډۍ غلې غلې وايي)

۲- د ټپو ويل په گډه يا (اجتماعي) ډول :

راځئ راځئ چې ټپې وايو

ټپې لښې دی د يار غم غلطوینه

ټپې ډير ځله مجلسيان په مجلسونو کې سره وايي (ټپه چې د مجلس نغمه شي نو د خوشحاليو دورونه راژوندي کړي ، ودونه او ښادۍ ، کور او ډيره ورباندې خوند وره کيږي) هغه ټپې چې په گډه سره ويل کيږي د (سوال او ځواب) يا زما په نظر (سندرزه ترنم) اوازي ډيالوگ) خاصيت غوره کوي . کومې ټپې چې د سندره غاړو له خوا مخامخ سره ويل کيږي د خاصو جذباتو پر اساس رامنځته کيږي دغه ټپې مسلسلې وي او جوابي ټپې هم ورته وايي .

ټپه د موضوع او بني له پلوه :

۱- د ټپې بڼه :

(ټپه) په لومړي سر کې (لنډۍ) ده ، خو د بيابان له پلوه په زړه پورې موزونيت پيدا کوي (بيان يې دومره موزون او جامع وي چې په عامو حالاتو کې يوه لويه موضوع په خپل مکمل شکل سره د خپلو ټولو خصوصياتو سره پکې موجوده

وي او داغاز ، ارتقا او معراج سره يې موزونيت ، نغمه او د الفاظو ترتيب هم
قايم وي)

تپه هغه وخت خپله بڼه بنسولای شي چې د سندر غاړي له خوا اوږد وويل شي
(پيل ، منح او پای ولري)

لکه لاندې شکل :

یکه زار + لنډۍ + د ، (نه) يا (مه) ، ترنم = تپه

- يان - نغمه

- ت - ترتيب

- م - موزونيت

معراج

نزول پا د زياتو معلوماتو لپاره وگوری

۲- د تپې موضوع :

ټولې تپې د يو خانگري ذوق له مخې رامنځته کيږي ، ځکه يې مضمون او
موضوع هم بيلې دي. د موضوع له پلوه ډيرې غني دي (ارسطوپه نظر شعر د
انساني جذبو يو ستر نوم دی چې ډير ډولونه لري .

لکه :

رزميه ، الميه ، طريبه او مذهبي شاعري) نو پښتو شعر او بيا لنډۍ (مصره) يا
تپه هم گڼ مضمونونه لري .

لکه : (علم ، وياړنه ، حماسه ، عشق ، مدح ، غندنه ، هجوا او هزل ساندي ،
هجران نه شکايت ظرافيت ، بنکلا او ...) چې زه په يې لنډ ډول يوه يوه بيلگه را
واخلم .

۱- پوهه (علم)

هلته به خاوري کر مه غوښي خپل هډونه چې په سرو شونډو دي خندل امي د کر مه	چيرته چې علم حاصليري ځما د علم تاوان راکړه ځما د علم نصيب نشته
---	--

خوک چې مين شي ترې نه پاتې شي علمونه		
--	--	--

۲- وياړنه حماسه (فخريه)

چې مو شوي د پښتنې رودلې دينه ماته نجلۍ په کور کې گاولي سمويڼه چې پر هارونه دې گنډم خوله درکومه		تورې به نه کرو نو به څه کرو بار مې په جنگ کې توره وکړه ټگړې ، ټوټې په وينو راشي
--	--	---

۳- مينه او عشق :

عشق او مينه د کائيناتو او انسانانو د موجوديت يو عمده هدف دی پښتو ادب له مينې ډک دی .

د خوبه نه يم ديار غم غلطومه		په بام ولاړه يم زنگيږي
-----------------------------	--	------------------------

زموږ په ادب کې د حقيقي (الهي) او مجازي (دنيايي) مينې انځور وار په وار وړاندې شوی دی مجازي مينه د حقيقي او ريښتني مينې د تړ او سر چينه ده .

چې دفترونه دې قاضي ته وړاندې شنه په لامکان يې شوي خدای سره رازونه غنچي غنچي څنې مې بيا په مخ راځينه ماشوم زړگی مې په ژړا دريسې مړينه غمو تالا کړم پر محرا گرځم مينه زه په قيامت د مغفرت طمع لرمه زه په خنجر وهلي زړه ټکورومه زه يې بند کړی په خمارو سترگو يمه		الله دې هلته مل شه وروره الله ورکړې ميلمستيا ده الله دې بيا راته محتاج کړه الله دې بيا راوړ ياره الله چې ستا پرمخ شي دا کړم الله تعالي رحمان رحيم دی خلک تمامه شپه ارام وي خلک په لومو مرغان نيسي
---	--	--

۴- ستاينه :

په پښتو ادب کې د پيسو پيدا کولو لپاره مدح نشته ، يواځې په مينه کې ستاينه او مدح د دغو ادبياتو مضمون جوړوي .

لکه ريدې گل به ترې جوړ شي آسمان په ستورو بنايسته دی په تروپمې کې رڼا راغله د خلاصيدو اميد مې نشته دغم پوليس راپسې گرځي د کلي منځ ته به لاړنه شم ما په گودر د نجونو بنځ کړی	که دې په لنډه زنه ووهل خالونه لکه د پيغلې جونې غاړه په خالونه ليلا په تور اوربل غاټول ټومبلي دينه ليلا د زلفو په رسو تړلې يم زه د ليلا په يارانه غل شوی يم ليلا باز په شان غوتې کړي زرونه وړينه گوندي ليلا را باندي کيږدي قدمونه
--	---

۵- ځواني او نا ځواني :

ځوانمردي (عيارې) او فتوات په شرقي ادبياتو او په ځاگړې توگه پښتو عرف (دود) او ادب کې يو رنگين څپرکي جوړوي ، خو بر خلاف ناځواني د تل لپاره د پښتنو په ژوند ، ادب او ټولنه کې غندل شوی او بڼه يې نه وينی .
 لکه :

زه کم دليله يې په ناستې وغوليدمه راباندي نه وي د نامرد سپړ لاسونه د بنځو مينځ کې غور ځوي جوړه لاسونه په بيگانۍ ورکړې خو له پښمانه يم د گلو لښتې د موزيانو کټ ته ځينه چې د غيرت ليوڼۍ جونه خلاصي شينه حق د هغودې چې وطن په تورو خورينه	اشنا تپس ، ناسته د باز کړي د کوټې تير را باندي پروت وای بهر ته راشه که باډر يې يار مې په جنگ کې تر شاه راغی خاوند بياد ماسخوتن کړو خدايه موزيانو کې مرگ کډ کړی موذي دې خوب په پالنگ نه کړي
--	---

او آن هغه چاته چې واده يې کړې وي او يا يې نه وي کړې خو مين وي مگر بې عمله ، تو هم زموږ د غيرتي پيغلوله خوا پيغور ورکړل شوی او د ډول تاتوانه او ناخوانه انځور يې داسې ويستلی دی .
لکه :

جانانه ستا مزگی نشته	زما همزولي زانگو گانې زنگوينه
----------------------	-------------------------------

۶- غندنه :

له بده مرغه اوس اوس زموږ په ادبياتو او په تيره د ژورناليزم په ډگر کې د ځينو ادبي ، سياسي ، فرهنگي څيرونه غندنه د ليکوال د عندي (ی) فطرت له مخې تر سره کيږي .

خو په پښتو ولسي ادب کې غندنه د ټولنيزې پر تلې (اجتماعي شخصيت) له مخې شوې ده ، يعنې دا ډول غندنه (دم او هجو) د کوم رعنا د (کسد ، قصد) له مخې نه ده ، بلکه ددې لپاره دغه غندنه شوې چې موږ يې او بيکاره سړي ته د ژوند لاره ور وښيي .

بهداران يو ځل په ځاي مری
موږ يگی هر ساعت په ځاي يې ځايه مرينه
موږي له جنگه تر پله وکړه
په بيگانی ورکړې خو له پښيماڼه يمه

۷- مرثيه (ويرنه) : ساندي (Dirgi) - *Sande*

ساندي ، مرثيه ، ويرنه ، ډير ځله يو شی بلل شوي دي خو دغه توپير ما (په هيله مجله لومړۍ گڼه ، پيښور ، دانش خپرندويه ټولنه ۱۹۹۸) د (ويرنو او سانديو توپير) تر سر ليک لاندې کړی دی . خو : (ساندي (Dirgi) او ويرني (Elegiac) زموږ د ولس ځانگړې (و مشخصه معنوي هستۍ گڼل کيږي که څه هم دوير او ماتم او زړه در دونکې خالت اويا انساني روزنې خصوصيات ثابتوي او ددې ارڅنگ رواني او معنوي دردونه هم تسکېنوي) دو برنې په برخه کې نورې نظريې هم شته ، د مثال په ډول :

(ویرنه یا مرثیه د تیر شوي غم او خفگان په برخه کې له هغه فریاد او شکوې څخه عبارت دی چې د جا دوست یا خپلوان پخوا مړ شوی وي او بیا وروسته شاعر پر هغه باندې د شعر په موزونو الفاظو کې غم او خفگان ښکاره کړي ، خو لاس په لاس ورباندې ته ژاړي) ۶۲ – ۳۱ تر ۳۵ (

همدارنگه : (مرثیه عربي لفظ دی چې د عربي له یوه بله لفظه (رثا) مشتق شوی دی او درثا مانا ده پر مړي ژړل او اه وزاري) مرثیې او ویرنې ډیر ډولونه لري . لکه : مذهبي ، دپاچاهانو مرثیې ، خپلو خپلوانو مرثیې ، د دوستانو او ملگرو مرثیې او .... په پښتو ادب کې مرقیې لرغونې تاریخ لري ، دلته به یې لنډې بیلگې راوړو .

څه داغونه ږدي په زړه باندې فلکه
چې نظام دې له ما بیل کړو خوا یې ډکه
خدايه نه خو ستمگر نه یې دا څه کړي
خلقه دې په دا کار کړه هکه پکه
په لحد کې هغه مخ خورې په جنجیو
چې د هیڅ چاپرې پیروزونه وه ځوانکه

په غمونو کېدی زور په دنیا پایي
که د زار په ارمان ته ومړ کوي کو دکه
کاش که ځوان د پښتانه په ننگ کې مړ وای
نه چې گور لره روان شوله تلتهکه
چې د قام په ننگ کې ومړ هغه زویه
په عالم کې د خپل پلار غاړه کالکه
مگر زړه یې دهاتي دی چې زغمي یې
دا شتی چې د خوشحال په زړه شوه لکه
(۵۰ – ۳۱)

۸- د پنځم څپرکي د موضوعاتو لنډيز :

- پښتو فولکلوريک ژانرونه په دوو برخو ويشل کيږي .
- الف : ولسي نظمونه
- ب : عروضي نظمونه
- خو پښتو فولکلوريک شعر په عروضي باندې نه برابرېږي .
- پښتو د شعر رغاونيز تخنيک سيلاب و تونیک دی . همدغه د پښتو شعر شکلي سب ، دی ، په دغه سيلاب و تونیک سيستم کې مو دوه عنصره تر ستر گې ، څپه او تون ، يا وزن اوريتيم .
- غچ . سنت يا فشار له تون سره نه شليدونکې اړيکې لري .
- غچ هغه عمليې ته وايي چې د ژينيو توکونو په لړ کې په يوه توپ زيات فشار راشي او فشار په اول راځي .
- څپه پښتو کلمه ده ، هجا ته هم وايي ، هجا يو وار د خولې بنور بدل دي ، لکه را - خم کې ته ، څه .
- څپه ژبني واحد دی ، يا خپلواکه وي او يا له يوه خپلواک او څو بېوا کو جوړه شوي وي ، په دوه ډوله ده ، وازه او تړلې .
- وازه په اول ختمه وي ، او بڼده يا تړلې په کانسونينټ .
- لنډۍ ، تپه ، بدله ، لوبه ، سندر ، نيمکۍ ، ټکې ، غږونه ، رباعي ، مقام ، غزل چاربيت ، بگتۍ ، د پښتو شعر فولکلوريک ډولونه دي .
- د نظمونه تر څنگه فولکلوريک نثرونه هم شته ، او نثر په معنوي او لفظي بر خو ويشل کيږي ، معنوي نثر د خبرو نثر ، د تيلفون ، موبایل .
- مرد او نا مرد ، د محمد گل نوري د هېواد د پياوړي فولکلوريک اثر دی .
- ولسي ادبيات د مضمون له پلوه ډير غني دي ، روحيه يې سپيڅلې او د خلکو د تجربو محصول دي ، مضمون آفريني له انساني حساسيتونو سره يو ځاي په کې ځلونه کوي .
- د ولسي ادب مضمون ډير غنی دی ، پند ، نصيحت ، عرفان ، هيواد پالنه ، ميرانه ، انتقادي ، سياسي او حماسي او گڼ مضمونونه لري .

- چاربيته له پلوه په ساده او ځنځيري ويشل کيږي .
- سروکې د پښتو فولکلوريک شعر ، يا ولسي سندرو مهم ډول دی ، سروکو ته ځيني پښتانه نيمکې وايي او په پکتيا کې د منگلو خلک ورته پام وايي .
- سروکې يا نيمکې په دوه پارکيزه ، درې څلور او پنځه پارکيزو ويشي .
- سروکې د فورم له مخې په دوو برخو ويشل کيږي ، الف ږ د اتني سروکې ، چې شپږو ډوله دي ، ب : د موضوع له پلوه په تاريخي ټولنيزو او عشقي سروکو ويشل کيږي .
- سروکې سندرېز خصوصيت لري .
- ټپه په لومړي سر کې لنډې ده ، خو د بيان له پلوه په زړه پورې موزونيت لري . ټولې ټپې د يوه ځانگړي ذوق له مخې را منځته کيږي د مضمون له پلوه ډيره غني ده .

۹ - د پنځم څپرکي پوښتنې :

- ۱- تپه څه ډول فورمي شعر دی ؟
- ۲- تپه د موضوع له پلوه کوم ډولونه لري ؟
- ۳- د تپي پيل ، ارتقا او معراج په يوه انځور کې وښايست ؟
- ۴- چار بيته څه ډول هندسي فورم لري ؟
- ۵- اتن څه شی دی ؟
- ۶- خو ډوله اتن پيژنئ .
- ۷- د سروکو سندريرې ځانگړنې په گوته کړئ .
- ۸- نمکۍ څه ډول فورم لري ؟
- ۹- لنډۍ ، تپه ، بدله ، لويه نور د موضوع او بڼې له پلوه څه ورته الي لري .

شپږم څپرکی

۱- فولکلوري مقولې :

(مقولې) ته په لاتين کې ميتولوژي (Mythology) ويل کيږي . د اساطيرو علم ورته ويل شوی دی . وايي چې (Myth) کلمه د يوناني ژبې له (Mythos) څخه مشتق شوې ده . مایت Myth به په لومړي سر کې هر ډول کيسو ته ويل کيدلې دوخت په تېریدو سره يې مفهوم تغير وکړ ، بيا په هغو کيسو اطلاق شوه چې منشا يې هيره شوې وي . ظاهرا يا له ورايه تاريخي برنبي خو په اصل کې يوه عقیده وي چې دود ، دستور و موسسه يا طبيعي پديدې توضیح کوي (اوس اوس (مقوله يا مقولې په هغو اسطورو راڅرخي چې دوديزې عقيدې ورکې بيان شوي وي) د دغو مقولو مجموعې ته ميتولوژي وايي .

۲- اسطوره :

چې جمعه يې اسطوري ته په (ديدار يا سپيده) نومي مجله کې (د خلکو د باور يو ځانگړې بڼه ده) ويل شوي خو . اسطوره ډير ځله له هغو مذهبي عقايدو او شعایرو سره تړلې ده چې انسان له هغې سره معنوي ارتباط ورکوي .

۳- نکل :

د هنري ذوق ځانگړې ډول دی چې د خلکو د ارمانونو او ايډيالونو انگاره په کې څرگند يږي . نکلونه هم ډير ځله د انسان د عقيدوي الواکونو انځور جوړونه وي . دغه انځورونه او شخصيت جوړونه د خلکو په باورونو او تير و عقيدوي تړاو نو پورې اړوند وي .

د نکل او کيسې توپير :

- ۱- کيسه د نکل هغه بهير دی چې د راوي له خولې سينه په سينه ويل کيږي .
  - ۲- کيسه ځانگړی مهارت دی چې بياني خاصيت لري ، يعني هغه الفاظ چې د يوې خاطرې او پيښې شفاهي سپړنه وکړي .
  - ۳- نکل هغه خيالي يا حقيقي ، واقعيت دی چې له پيښو رغيدلی او د يو خيالي هنري او عقيدوي واقعيت په توگه يې بڼه موندلې وي .
  - ۴- نکلونه هغه يادگارونه وي چې د شفاهي کيسو له لارې سپړل کيږي .
  - ۵- کيسه د نکل سپړنيز جريان دی او نکل ناسپړلی واقعيت (داستان) له همدې امله نکل ، داستان او کيسو ته ميتولوژي هم ويل شوې ده دا ځکه دا ټول د يو ډول مذهبي باورونو هنري سرڼه ده ، خو توپير دادی چې (نکلونه زياتره د تفنن او هنري التذاذ لپاره ويل کيږي) (روهي صاحب)
- اسطوري ، عقیده وي باورونه دي په اسطوره کې د جهاني او دايمي بآ ارزښته پيښو څرگندونې دي کېدای شي د ارباب النوعو د کړو وړو او يا نورو پيښو بيان وي .
- د ځمکې او اسمانو نو پيدايښت ، د نړۍ دوره وهل مرگ او ژوند ، د خير او شروع تر منځ مبارزه له مړينې وروسته حالات او ..... ټول د اسطوره په دايره کې راشي .
- اسطوري فکرونه و فولکلوري روايتونه دي هغه روايتونه چې عقيدوي منبع او زيرمه ولري ، اسطوره د لرغونې ژوند او ټولنو مشخصه (ځانگړنه) ده اسطوره هغه روايتونه دي چې د تاريخ په لومړيو پړاوونو کې د خيالي (Fantastic) ايمازونو ، (ارباب النوعو ، افسانوي اتلانو ، سترو پيښو او نورو) له لارې د طبيعت او ټولني د بيلابيلو پديدو د سپړنې او عموميت لپاره کارول کيږي .
- ځينې د علمي نړۍ ليد د ر لودونکي پوهان پدې باور دي چې (ټولې اسطوري په خيال کې او د تخيل په مرسته د طبيعت د قواوو د تسخير تابع کولو او ماتې ورکولو په منظور جوړې شوي دي)
- د اسطور ځانگړنې :

په پښتو ژبه کې ډير ځله اسطوروته (نکلونه او کيسې) هم ويل شوي دي . د لرغونو ټولنو آندود (طرز تفکر) ډير اړخونه په اسطورو کې منعکس کيږي په

اسطورو کې مافوق الطبيعي توکې (عناصر) له اديانو او عقیده و سر تر او پيدا کوي په اسطورو کې اخلاقي او ايستيکې (بنسکلانيز) ارزښتونه بيانېږي .
 مارکس ويلی : (میتولوژي په نا آگاه هانه ډول د طبيعت هنري بيارغونه (باز آفريني) ده د طبيعت په دايره (مفهوم) کې د ټولني په گډون اول مادي شيان شامل وي) د اسطورو ځانگړ نه پدې کې ده چې د خلکو له رواني حالت ، فکري جوړونې او باورونه سره کار لري ، هغه عقيدې او باورونه تمثيليوي چې انسان له هغو سره تلپاتې تر او لري او راتلونکي ژوند ته يې لوری او خوند ورکوي (د زمانو په درشل کې د باورونه مجموعه ده) . ماکسيم گور کې د نړۍ تر ټولو ستر ليکوال د فولکلور په تيره د اسطورو به برخه کې اورېدې خبرې کړي او هغه دا چي :

(فولکلور د خلکو شفاهي ادبيات او د ميتو لوزي له لاري لاس ته راغلي معلومات ټول دا خبره اثبات ته رسوي چې د فولکلور د پراخو هنري عموميتونو په واسطه طبيعي پديدې ، د طبيعت په مقابل کې مبارزه او ټولنيز ژوند منعکسوي) (د دې تصور به ډير مشکل وي چې څلور بول څاروي د خپلي بقا لپاره د هلو ځلو په ترڅ کې په داسې افکارو مشغول شي چې د کار له پروسو او د ټبر او قبيلې له پرابلمونو سره اړه ونه لري) (۲۸-۴۳۱)
 د گور کې چاينيز نظر داسې راوړو : (اسطوري د زيار ايستونکې انسان د هيلو . ارمانونو او له سختو فزيکې کارونو څخه د خلاصون لپاره د ده د هلو ځلو يو خيالي او ارمني تجسم دی) ځينې نور پوهان پدې باور دي چې د هرې اسطوري د پيژندلو په برخه کې (نظر عقیده او معرفت) د پام وړ دي .

د اسطورو او علمي افکارو توپير :

اسطوري په عقديه او باور اړه لري .

اسطوري کېدای يو محافظه کاره فکري وي له خرافاتو سره تر او ولري . خو علمي فکر دانه مني علم په واقعيتونو باندې باور کول دي ميتولوژي په تجرپوي ژوند باور لري علمي ليد د نظر يو محصول دی خو اسطوري فکر تجرپوي باورونو محصول دی . مثلاً په اسطوره کې دا خبره د منلو وړ ده چې د زلزلي منځته رانگ د دې محصول دی چې ، دنيا د غوايي په ښکر ولاړه ده او

کل چې غوايي سترې شي او دنيا په بل ښکر اخلي نو د دغې تبادلې په صورت کې زلزله منځته کيږي . يا (لمر او سپوږمي) نيول هم دداسې اسطوري او علمي افکارو د رابطې په لړ کې توضیح غواړي لندېه دا چې اسطوري ، سمبولیک خصوصیت لري ، په هغو کې د چاپيره نړۍ په باب مفهومونه شخصیت پیدا کوي . اسطوري فکر کونکي خوشيین (Subject) او بد بین (Eject) وي .

۴- د خلکو هنرونه او فنون:

چې هنر د مینې نه لري نو هیڅ دی
بې هنر هلکان خوښ نه لري نجونه
او حتی خوشحال بابا خو له طالع خڅه لوړ بولي
که طالع او هنر دواړه سره کیږدي = زه خوشحال به پکې ونیسم هنر
هنر د انسان د فطري طبیعت ملگری دی د ژوند په تېریدو او بدلون ، خلک له بیلابیلو پېښو سره مخ کیږي او بشر د خپل فطرت له مخې ځینو کارونو ته لاس وړ اچوي او هغه تر سره کوي چې وروسته بیا د هنر او فن په توګه را منځته کیږي موږ به هنر او فن په کره او لنډه توګه معرفي کړو او بیا به د خلکو فنون او هنرونه په ګوته کړو .

هنر او فن :

الف- آیا هنر او فن یو مفهوم لري ؟

ب- د هنر او فن ګډې (او بیلې) پولې کومې دی ؟

۱- د هنر د انسانانو عقیدې ، اسطوري ، افسانې او شعایر او ..... رانغاړي .

هنر د ټولنیز شعور ستره او عالی برخه ده چې ښکلا نیز هويت ولري .

هنر او ووه ګونۍ برخې لري :

شعر ، مجسمه جوړونه ، خطاطي ، کاکې ، رسامي ، موسیقي معماري او .....

۲- د هنر او فن توپیر او ورته والی : هنر انسان د ټولنیز شعور زیږنده ده ، د هنر

د هرې برخې مواد یو له بله سره توپیر لري چې د فن له مخې د فني خلکو له خو

کارول کیږي .

د بيلگې په ډول : شعري فن مواد ، الفاظ جوړوي همدارنگه د معمارۍ لپاره (خټه يا مثاله ، خبستي او .... او همداسې د هنر نور ډولونه هم درواخله) هنر . مواد له طبيعت څخه اخلي ، هنري مواد د شاعر

د خلکو هنرونه د محتوا او شکل له مخې :

الف - د محتوي له پلوه دغه هنر رښتۍ (ريالستيک) مواد لري په دغه هنر کې د عوامو غوښتنې په رښتني ډول انعکاس مومي په دا ډول هنر کې د خلکو د ژوند ساده گڼې په عاطفي ډول انځورېږي . په فولکلوريک هنر کې خيال زورور وي خو دامانا نه لري چې رښتني جنبه ونه لري ، بلکې په ساده ډول د هغو پوهنو خيالي انځور دی چې (د دوی ژوند پکې په رسا ډول انځورېږي) مثلا : جمالو ، تاوړې دانې کړې دی وړي وړي ..... (يعني جمالو کومه نجلۍ ده چې نوی پيغله شوی ، د نوموړې د نوې ځوانۍ بنسکلا په ډير هنري ډول سره بيانوي) دا د عوامې هنر خصلت دی چې محتوا يې برخه يې ټوله له ريالستيکي خوږو ، عيني او خيالي غوښتنو څخه ډکه وي .

د فولکلوري هنر ځانگړنې :

- ۱- ولسي توب
- ۲- رښتنولي
- ۳- حماسيت
- ۴- لرغونوالی
- ۵- ساده گڼې
- ۶- بديع توب (نوی والی)

ب - د شکل له پلوه :

فولکلوريک هنر د بڼې يا شکل له پلوه ډير ډولونه لري چې هره بڼه د ځانگړو محتواوو بيان کوي ، د مثال په ډول :

لنډۍ . متل ، سروکې بېواله او .... نور فورمونه ، هغه ځانگړې کالبونه دي چې گڼې موضوعگانې رانغاړي . دغه کالبونه د پښتون ولس د طبيعت ځانگړنه راپه گوتو کوي ، هر کالب د ولس د فطري طبيعت له مخې په طبيعي ډول طراحي

کيږي هيڅ ډول مصنوعيت پکي نه ځاځيږي ، يعنې دا چې (لنډې ډوله شعر) ته په مصنوعي ډول کوم مشخص شاعر کالب نه دی جوړ کړي ، بلکې دغه کالب په نا آگاهانه ، طبيعي او عاطفي ډول د يوې پښتنې يا پښتانه ولسي شاعر له خوا رامنځته شوی وي ، چې بيا وروسته يې واسي او عام مقبوليت حاصل کړي دی .

۵- د ولسي او فولکلوريک هنر ژانرونه :

فولکلوريک هنر ډير لرغونې پخواني فورمونه لري چې غوره او مهمه يې ولسي سندري دي . د فولکلوريک هنر فورمونه (ژانرونه) نومونه په لنډه توگه اخيستلای شو :

الف : ملي سندري :

- مقام ۲- غزل ۳- ساندي ۴- کاکړې ۵- لنډې (سورې) ۶- بابو لالې ۷-
- برغازی ۸- د مروتو کسرونو ۹- د هوتکو نارې ۱۰- لنډه کې ۱۱- انگي
- (د سيال کاکړ فولکلوري سوغات) ۱۲- د کپسو غرونه ۱۳- د اتن نارې .

ب- تجربوي ، افسانوي او منل شوی فورمونه :

- ۱- افسانې ۲- کپسې ۳- نکلونه ۴- لرغونې تجربې ۵- متلونه ۶- پوهنې
- ۷- حکمتونه ۸- چستانونه ۹- روايتي کپسې او نکلونه ۱۰- فکاهي کپسې
- ۱۱- د ژيو کپسې ۱۲- د جادوگري کپسې ۱۳- د ماجرا لټونکو افسانې لنډه

دا چې فولکلوريک هنر د فورم له پلوه په دې برخو ويشلای شو :

- ۱- منثور ادب او هنر (افسانې کپسې او نورو ....
- ۲- منظوم ادب د ولسي سندري او نور .....
- ۳- منظوم وزمه ادب (متلونه ، منثوري کپسې او نور ۸۱- ۱۴)

۲- د خلکو فنون :

د خلکو د فنون د نوموړو خلکو د دودونو يو رنگين څپرکی دی . دغه فنون په لاندې برخو ويشل کيږي .

الف : دودونه . چې وروسته به تر مستقل سر ليک لاندې مطالعه شي .
ب - مهارتونه :
دغه مهارتونه په مادي او معنوي برخو کې تر سارگو کېږي .
لکه :

ادبياتو (نظم او نثر) پو (طب) ، (مارلېم ، غنډل د بوتو کارول ، نجوم او .....)
دود انيو او کورونو په باب عقيدې ، د ورسامان ، د جگړې ، ښکار او لوکولو
ابراز ، د خلکو کسبونو ، نقاشي ، رسامي . موسيقي ، اتني ، ډهل ، اشرونو او
نورو مهارتونو پوري اړوندېږي ولسونو د لرغونو دودونو او پرله پسې تجربو
محصول وي ، د مثال په ډول ، که د بزگرۍ کولو لپاره توکي په نظر کې ونيسو
، نو درلودلو سره را منځته شوي دي او له مهارت وروسته يې فني بڼه غوره
کړي ده ، يعنې د يوې کولو يا بزگرۍ فن د مغو پرله پسې تجربو محصول دی
چې د خلکو د مهارت او تمرين په لړ کې شکل او بڼه موندلي وي .

شکل (۱۳)

دغه انځور د خلکو د فولکلوري فونونو او لوبو (نيزه وهلو) يوه برخه ده .
گل محمد نوري ، ملي لوبې :

۶- دودونه (Customs) :

دودونه د خلکو د مهارتونه و مناسباتو او اړیکو هغه پر له پسې دوامداره فطري ، فني ا غیر فني کړنې او باورونه دی چې له لرغونو زمانو وړ پاتې وي یا دودونه ، د خلکو هغه کړنې دی چې د پیرو یو په اوږدو کې یې هويت موندلی وي . پښتو - پښتو تشریحي قاموس کې راغلی دي . (رسم ، رواج ، دستور ، عنعنه ، تره ، هڅوب ، کلتور ، کلچر ، ثقافت او فرهنگ ته ویل کیږي) (دود) مفرد او (دودونه) یې جمع ده . دودونه د خلکو له عنعنو څخه عبارت دي چې دوختونو په تار پیل شوي وي . دود رسم او رواج به مفهوم کارېږي (دود او عنعنه د کلتور یو پراخه توک دی او په اصطلاح کې د خلکو د کړنو (چلن بیلگو) هغې مجموعې ته ویل کیږي چې په عنعنوي بڼه له یوه نسل څخه بل نسل ته انتقالیږي) دود د کلتور یوه برخه ده ، خو کلتور یو دود نه دی له همدې امله :

(دود د کړنو (چلن) هغه ټاکلی او ثابت قواعد دي چې د زمانې په اوږدو کې را منځته شوي وي او په یوه یا بله سیمه کې د خلکو د ژوند لارې چارې تنظیموي (لکه د میلیمه پالنې ، واده ، اخترونو او داسې نور دودونه) باید ووايو چې په دود کې د ټولنیز فعالیت هغه اړخونه (جنبې) نه گڼل کیږي چې د بیولوژیکي عواملو په واسطه ټاکل شوي وي .

لکه :

خواره (خورل) دودونه دی خور وریجو مختلف پخول یو دود دی .
د پښتنو دودونو ډولونه :

دغه دودونه ډیر دي چې له لرغونو زمانو را په دې خوا ددوی له ژوند سره تړاو لري هر کلی قوم او سیمه جلا جلا سره گډ دودونه لري ، ځینې به یې دلته راوړو

۱- دواده ، موي او ورځو نومونه اودودونه .

۲- د پسرول یا گانو کارولو دودونه .

۳- پریکړې او نرخونه .

۴- برخه ، د جنگ پ وخت کې ځینې اصطلاحگانو د کارونې دود .

۵- لوبې (مستی) .

۶- د لوبو په وخت کې اصطلاحگانې .

۷- د ماشومانو تر منځ مروج دودونه يا فولکلور .

۸- ميلمه پالنه .

۹- د خلکو تجربې (طب ، ټوټکې ، انگيرنې ، کرکې او کرڼې .....)

دواډه او مراسم :

کله چې د چا زوی ځوان شي نو دواډه فکر يې کوي او يوه نجلۍ او بلۍ تر سترگو لاندې کوي ، نو لومړۍ غلی گوري .

۱- نجلۍ ليدل يا کتل :

نجلۍ خوبونه هغه مرحله ده چې په کليو او اطرافونو کې د زوی لپاره د مور او يا خويندوله خوا د يوه کور نجلۍ په نښه کيږي ، لومړۍ سپين سرې او مشرانې بنځې د نجلۍ کورته ورځي ، هڅه کې نجلۍ وگوري ، نجلۍ ځان پټوي خو د هلک خپلوانې بنځې نجلۍ گوري ، غږه وي يې ، لاس پښې ، مخ و وينستان و قدو قواه او ټول کره وړه يې گوري که چيرې نجلۍ د خيرې او کړو وړو له مخې خوبنه شوه ، نو کورته دغه خبرې وړې له هلک سره هم ذات خبرې شريکوي ، کله د هلک له خوا خوبنه ور کول کيږي او کله خو هلک د خوبنو صلاحيت هم نه لري .

۲- روی باري (جرگه گۍ)

د نارينه و هغه ډله چې دورځې له خوا د هلک له کوره د خونبې کړای شوې نجلۍ کورته ورځي . نن نو د نجلۍ په پهڅ کور کې زنگون واخل کيږي او د هلک کورنۍ او دوستان د نجلۍ له کور سره د دوستۍ پيدا کولو لپاره بيا بيا دو دوستۍ موضوع يدوي کېدای شي له دوه ، درې او وارنو وروسته د نجلۍ له خوا د هلک د کورنۍ خو له خوږه شي او يارد شي . که چيرې شيريني ور کړ شوه نو داد (هو کړې) لومړنۍ مرحله ده چې د دوو کورنيو تر منځ د خپلوۍ د مانۍ بنسټ ږدي .

۳- هوکې (هو کړې) دود :

د نجلۍ د کورنۍ له خوا د رضایت لومړنۍ گامونه اخيستل دي .

هوکړه : (د پښتنو له دودونه څخه يو هم د هوکړې دود دی . د هوکړې دود په ډيره درناوي اداکيږي او ډيري د خوښۍ ورځې دي ، دا ځکه چې لومړۍ پلار د لور د پلار دوستي سره کيږي په دغه نسبت د هوکړې دود او بايد په ښه توگه پای ته ورسوي ، لومړنۍ د زوم پلار له ورسره څو کسانو او د کلي ملا صاحب دهغه بل کلي د لور د پلار کره ورشي ، وروسته له چای خوړلو د زوم پلار د لور پلارته ووايي چې (خور او لو د بل د کور دي نو موږ تاته راغلي يو ، ستا دوستۍ مو خوښه ده) بيا د ولور او يا نورو خوراکی شيانو پوښتنه د هلک د کورنۍ له خوا کيږي خو د نجلۍ پلار وایي چې زموږ په کورنۍ يا قوم کې د ولور يا نورو شيانو دود نشته ، دا په تاسو پورې اړه لري چې څه کوي ؟

بايد وويل شي چې دو لور دود په مرکزي يا شمال شرقي پښتنو کې دومره نشته ، خو په ځينو مرکزي او جنوبي سيمو کې داسې نه ده ، د چا خبره ځينو سيمو کې د ولور بار دومره دروند دی چې ملا ماتونکی دی) او ځوانان مجبور دي ان له هيواد بهر هيوادونو ته دمزدورۍ او يا هيواد کې د خپل مال ، کور او پتييې پلور لو ته هم غاړه کيږدي .

چې وکړي په پيسو د سيالې کول سخت وي چې ښکلي يې بشر وي	بيا ژوندوي د مزو د کم اصلي ډير آسان د هغو به ډير ولور وي ...
--	--

دا او داسې نور د ليلونه د (ولور) د اخیستلو لپاره وايي :

۴- کوچنی د شمال :

(هوکړې) يا (هوکړه) د کوچنۍ د شمال په مانا ده کوچنی د شمال د چا خبره هم شيريني ده چې په يو ظرف کې د لور د کور له خوا د هلک د کورنۍ مخ کې ايښودل کيږي لږ شيريني د (هو) په نامه ورکول کيږي او د هلک د کورنۍ له خوا په نو موږي لوبني (ظرف) گڼي پيسې کيښودل کيږي ښځې دار يا گانې را اخلي او بدلې وايي .

نارينه چې کله د نجلۍ له کوره وځي ، ټکان کوي پخوا چريې ، دانپر (داروئي) يا تفانچې وي ، خو اوس او س ډير نوي نوي ډول ټوپک پيدا شوی دی مگر په

ښارونو کې بيا د ډزو دود کم شوی يا نشته کوچنی دستمال د شیريني ورکول دي .

۵- لوی دسمال :

لوی دسمال هغه مرحله ده چې پښه ارته (کوژده) هم ورته وايي . په اوسنۍ اصطلاح شیريني خوري کيږي د هلک او نجلی کورنۍ سره راشه او درشه کوي او هلک له خپلې کورنۍ سره د نجلی له کوره سره معرفي کيږي . په ډيرو پښتنو سيمو کې هلک تر واده کولو پورې د خسر کورته نشي تلای او که ورځي نو دور ځي له خوا ...

د لوی دسمال په برخه کې بدلې :

لوی دسمال ده لوی يې سور دی

د پلار په سر کې راوړ د کاکا پر اوږو خپور دی ځينې خلک ژر واده کوي او ځينې يې په ځنډ کوي ک کوم اختر په منځ کې راغی نو به هر ورو نجلۍ ته جوړه وړ وړل کيږي کله چې د واده تياری کيږي نو د هلک کورنۍ د ناوې کورنۍ ته د پريکون (لپاره ورځي .

۶- پريکون :

هغه مرحله ده چې د هلک لوری د نجلی کورته راځي او ورته وايي چې واده راکړی که موافقې ته سره ورسيدل نو دواړه خواوې ځان د واده کولو لپاره چمتو کوي . دغه وخت دواړه کورنۍ خپل شرايط وړاندې کوي که مخکې د لوی د سمال په وخت کې (دلور) معلوم شوی وي لومړی هغه د هلک کورنۍ پريکوی او بيا د نور لگښت اندازه هم معلوموي لنډه دا چې پريکون د ناوې د کورنۍ له خوا هغه مشخص وضع شوي شرايط دي چې د هلک کورنۍ به يې مني او د هلک د کورنۍ له خوا هغه موده (وخت) دی چې واده به باوري

۷- ختې (ختي) :

هغه جامې دي چې په مجموعي ډول د ناوې کورته راوړل کيږي خو په وردگو کې ، ختونه (ختي) (بون) هم ويل کيږي (دا هغه جامې دي چې د نجلی کورنۍ د خلک په کورنۍ ايښودل کيږي په واده کې راوړل کيږي او د نجلی خپلو خپلوانو

ته ورکول کيږي) (او رنگ مختار) په همدغه ورځ دواډه د شپو او ورځو خرڅ راوړل کيږي د هلک او نجلۍ کورنۍ خپلو دوستانو ته خبر ورکوي او نايې (ډم) په قوم او خلکو گرځي او سبا يې (توی) ته راغواړي .

۸- د نکروزو شپه :

د غې شپې ته د (دوستانو) خویش خورگۍ) شپه هم وايي . له نږدې او لرې ځايونو نږدې دوستان کورو کلی راغونډيږي له خوړو وروسته (سل او ساز) په دواړه کورنيو کې پيلېږي ، د ناوې خور لنډې راټولېږي د ناوې لاسونه او پښې سرې کوي . لاسونه په ځانگړو د سمالونه سره تړل کيږي ، دا شپه له ناوې سره ډيرې نورې نجونې هم لاسونه سره کوي ، د کېن لاس ورغوی او وره گوته . په دغه شپه د هلک د کورنۍ د مشر يا ماما له خوا هم سره کيږي . په دې ډول ددې شپې مراسم تر سره کيږي .

۹- ولسي واده (توی) :

دغه ورځ توی د ورځې په نامه هم ياديږي ، د غرمې لپاره د ناوې او هلک کونيو له خوا واده باړيږي په ځينو سيمو کې بنوروا په ډيرو ځايونو کې وريبيځې پخول کيږي پخوا به نرمي وريبيځې يا شوله چې مساله به يې هم در لوده له پخیده ، خو اوس نرې وريبيځې باړيږي کيدای شي هر څوک له خپل وس سره دواډه مصرف وکړي مگر ولسي تره ډيره مهمه ده . له ډوډۍ هور لو وروسته دواړه خوا د نورو (ناوې او ډول او ناوې جوړولو مراسم) ته تياری نيسي .

۱۰- وراوې :

(وړا) د هغو بنځو او سړيو مجموعه ده چې د ناوې د کور په لور ورځي :

الف - د بنځو وړا .

ب - د نارينه و وړا .

د بنځو وړا :

که د هلک او نجلۍ کورونه سره نږدې وي نو د بنځو ورا په پښو ورځې او کند نو په اسونو او اوس په موټرو کې ورځي . بنځې په ډله روانيږي بنځې اتني کوي ، بدلې وايي او چې کله د ناوې کورته ورسېږي نو د دواړه خواو و بنځې را ټولېږي او خټې د هلک د مور ، خور او يا بلې بنځې له خوا وربښول کيږي بنځې اتني کوي او ږغونه :

د بنځو د ساړه اتني ږغونه :

اسپه يم بهانه په برخه د موزۍ يم گرد کميس پر گده پيغله جوړ دی که نه سوه برابره تور دلی مې مزی د گريوان دی	تاويز مې د سرو زرو دی په غاړه د موزي پر آخواتل وچه ولاړه ټوله شپه ياي کړي بيا غاړه غزوه لکه کوتره بل چاته به يې ورنه کړم
---	--

که زانې راغلی شني کوترې
 که باغو راغلي زانې ، زانې له اوبو راغلي ....
 شاهوا خواری ميندلی په ارمان دی
 د بنځو د څو اتني غږونه :

کوزدې هميشه په څوړ مني کې وي ، د بيکارۍ وختونه وي ، بنځې ټولې را ټولېږي او داسې غږونه کوي :

نن چې د گلو باران سوی دی
 زانې له اوبو راغلي زانې

او په دې ډول نارينه نڅا او اتني کوي ، د ناوې کورو ته رسېږي د ناوې کورنۍ په يو لوي ميدانی (باغچه) کې د شاه او د ده بدر گه خلکو لپاره ځای جوړه کړي وي ، شاه په ډيره سختۍ له آس څخه کوزيږي د خسر له خوا بايد کور ، کوټه يا بل قيمتي شی ومنل شي ، وروسته له هغه کوزيږي او په مخصوص ځای کې کېښي د شاه دواړو خواوو ته شاه بالاگان وي چې د چا خبره د هغه (شاه) محافظين وي .

۱۱- ناوې کره د زوم ورتل :

کله چې نڅاوې او اتڼونه ، نيزه ويشتل ، بزکشي او نور مراسم پای ته ورسيرې نو شاه د خسر کورنۍ او ناوې د درنښت لپاره د هغوي کورته ورځي د شاه خور گانې يا د مورنې نورې برابرې نجونې د هلک شاه او خوا دريږي او د شاه ساتنه کوي چې د ناوې د کورنۍ نجونې يې د بوټو غلا ونه کړي او يا څه ور پورې ونه تړي که نکاح نه وي ترل شوی نکاح او ايجاب قبول کيږي ، شاهدان د ملاتړ مخې شاهدي ورکوي او کېدای شي نکاح مخکې او يا دواډه په شپه هم وتړل شي .

۱۲- که چيرې د ناوې خوا نجونې پدې بريالۍ شوي چې د زوم بوټونه او يا نور څه پټ کړي نو په بدل کې به يې هرو مرو پيسې ترې اخلي ، د شاه د ډلې هلکان هم هڅه کوي د ناوې د کور ځينې شيان د تبرک لپاره له ځانه سره يوسي .

۱۳- د ناوې بارول :

د ناوې د مشر ورور له خوا په دسمال کې ډوډۍ يا روټ را اخيستل کيږي او د ناوې تر ملا ورتړل کيږي . له دې وروسته (اووه) پنځه ، درې يا دوه بنځي دراپانې په توگه له ناوې سره ځي ، ناوې چې کله د شاه کورته رسيږي نو له آس يا مورته څخه تر هغو نه بنکته کيږي څو د شاه پلار يا يو مشر له خوا ورته جلا کور يا په کور کې يوه کوټه ورنه کړل شي . وروسته له هغه ناوې بنکته کيږي او تر ملا نولي ډوډۍ د ناوې دورور له خوا د جوړ شوي تخت تر سر ترې خلاصيږي له وي څه خوراک وروسته له ناوې سره راغلي بنځې او سپرې خپل کورته ځي (دا د روزي وروپل او يا د ناوې د نيکمرغه قدم ما نا لري)

۱۴- شاه سلامي :

په سبا باندې شاه له (۷) تنو سره د خسر کورته د درنښت لپاره ورځي او د ناوې کور هم خپلې لور ته ډوډۍ راوړي چې ورته تبخي وايي .

۱۵- تخت جمعي يا (روز سه) :

يا په اوومه ورځ د ناوې پر يو لال او يا جله گريز . مراسم هم شته هو دا په پښتو کې نشته او د فارسي ژبو د کلتور د اغيزو په نتيجه کې څه نا څه شته .

(اونگ مختار)

ب- د لومړۍ خښولو ، فاتحې ، دعا ، جمعگۍ څلويښتي او تلين دود . که څه هم د مړي خښول ټول په اسلامي شرعي طريقه تر سره کيږي ، خو دود يزه طريقه هم پکې له ياده نشو ويستلای .

د مړي خښول :

د خلکو خبرخ کله چې په چا مړي وشي ، نو ورځ وي او که شپه ، سمدلاسه د کورنۍ اولادونه ، خپلوا ، آشنايان او دوستان خبر او راتول شي ، ژړا او انگو لوي پيل شي . د هر مړي لپاره دودونه ، تياري او دهغه پر سر ژړا او فريادونه توپير لري لکه دلويانو (نارينه او بنڅو او ماشومانو .....)

۱- د لويانو مرگ او مړينه :

که د کورنۍ پلار يا مور مړه شي نو غم يې له ټولو زورو وي ، دا ځکه چې ټوله کورنۍ ورباندې را ټوله وي . ځينې نارينه او ان بنځينه مشران شته چې ټول قوم يې په مړينه خپگان بنکاره کوي . که څوک مخکې له مخکې ناروغ وي ، نو تکفين او د خيرات لوازم يې له مخکې برابر شوي وي ، سمدلاسه د کلي مشران په يوه خو له د خښولو او جنازې وخت ټاکي .

د قبر ويستل :

د کلي يا قوم څو تنه ځوانان يا با تجربه سپين ږيري د قبل د کښندلو لپاره يو مان (بيلونه) او کلنگونه (کلندونه) را اخلي او په بېره هديرې ته ورځي ، کله چې قبر برابر شه ، نو کلي ته خبرو ورکوي . مولوي صاحب له نورو مشرانو سره مړي پورته کوي او اوه قدمه اخلي او بيا نور ورسره مرسته کوي . د مړي له خوا خښولو وروسته په ځينو ځايونو کې د قبر پر سر حلواو بيشل کيږي او ځيني نور يې ماښام د (غړي) په توگه ويسي . د قرانکريم ختم او د فاتحې مراسم په دريمه ورځ تر سره کيږي .

خيرات کول :

داسې پښتانه قومونه شته چې په خپل منځ کې جلا جلا تړې لري . ځينې ځايونو کې د مړي کورنۍ له اولي ورځې بيا تر درېمي پورې هيڅ شي نه شي پخولای ، ټول کلي د ميلمنو ، مسافرو خرڅ ، خيرات او هر څه په غاړه لري ، خو ډير ځله په مختلفو سيمو کې له خپله د مړۍ د کورنۍ خپل باج په غاړه لري . خيرات ډير ځله په دريمه ورځ تر سره کيږي نايي يا هلکان خپل قوم او يا څو کلونه خير ورکوي و هغوي ښځې او نر ، ماشومان او لويان راځي ، ډوډۍ خوري دعا کوي او پورته کيږي .

اووه جمعې :

جمگې ورته وايي که مړی ښځه وي ، نو پلارگنۍ يې هم ختم و خيرات کوي او با يوه جمعه ور پسي خيرات کوي . څلويښتي : له (اووه) جمعه گيور وروسته د (څلويښتۍ) مراسم وي دغه وخت بيالوي خيرات کيږي ټول قوم او کلی خبريږي او ډوډۍ له دود سره سمه ورکول کيږي د خيرات په مراسمو کې ټول خلک په يو ډول برخه اخلي . تلين (کال) : د مړی له کال پوره کېد و وروسته دهغه تلين نيول کيږي تلين له يو کال وروسته په مړی پسي د لوی خيرات مراسم دی او له تلين وروسته کله نا کله (غړی) ورکلو کيږي چې (جاري صدقه) يا (صدقې جاري) هم ورته ويلای شي . يادونه : د ښځو او نارانو دود توپير لري ، کله چې نارينه مړشي (۷ جای نمازونه ، ۷ کلام الله (ج) مجيدونه او کله نا کله دمړي کالي خلکو ته ورکوي خو د مړي کالي چې کله په تخنه باسي نو ژر يې په پخوا او بو مينځې خو د مړي ډوډۍ پخې شي خو د ښځو لپاره (اووه قرانکريمونه ، جای نمازونه ، ۷ پوري ستنې ، ۷ گوتمی ، اوه کلچې صابون ، ۷ ائينې ، ۷ گوتکه تارونه ، ۷ گومنځې) او .... هرې ښځې چې مړۍ پر يولی وي هماغه يې تقسيموي . په اوومه ورځ يا ډير ځله په پښتو کې د مړي ښځو خور ، لور ، مندې او ... د مړي کالي مستحقو ته ورکوي او ان پياله ، کاسه ، تورو شين چای او نور شيان سره ويشي .

۷- داوونۍ دور خو دوديز نومونه :

هر ولس ځانته ژبه لري او په هر ه ژبه کې د هر چا او د هرې ورځ لپاره بېل نوم شته دغه نومونه د ژوند په دوامدار بهير کې د تجربويي حال او صورت په له مخې ټاکل کيږي .

د پښتنو ژبې اونۍ دور څو نومونه تر ټولو غوره او ښکلي دي او هر نوم د ځانگړو تربوي درکونو لهماڅې ايښودل شوی دی ، له همدې امله هر نوم ، هر ه کلمه د ولس د تجربو پ بتيو کې پوخ شوی وي له همدې امله هر نوم جلا مانا هم لري د نوم ايښودلو نيټه دقيقه څرگنده نه وي . اوس به داونۍ د ټولو ورځو نومونه راوړو :

الف - خالي (شنبه) Saturday :

دغې ورځې ته ځکه خالي وايي چې خلکو يوه ورځ کې عبادت کړی وي ، ورځ يې په هو سايي او آرامۍ اړولي وي ، روح يې آرامي موندلې وي او ذهن يې آرامتيا تر لاسه کړی وي ، د دغې ورځې ځانگړنې :

- ۱- خالي (شنبه) له ټولو ستونزو و څخه پاکه وي .
- ۲- که څوک د هر کار د کولو هوډ کوي په پوره ډاډه زړه يې تر سره کوي .
- ۳- دغه ورځ په پوره خوشالۍ بايد تيره شي .
- ۴- له ښوا خلکو سره خبرې او مجلس د نورو ورځو د ښيگڼې زيری ورکوي .
- ۵- د خير کار کول د دې ورځې ښکلا لار ياتوي .

ب- اتوار (يکشنبه) Sunday :

د کوزې پښتو نخوا د پښتنو له خولې (له هفته واره جوړ شوی دی ، مانا يې داده چې د ټولې اونۍ د ټولو په پام کې نيول شويو کارونو پوره معلومات لري او ځينې لا وايي چې په اونۍ کې شوي کارونه بيا تکرار شي) ځانگړنې :

- ۱- ډير کار کول
- ۲- بيا بيا تکرارول .
- ۳- نيکې کول
- ۴- د ټولې اونۍ د کارونو وړاندوينه او بيا له سره کول .

ج- گل (دوشنبه) Monday :

ددې لپاره دغې ورځې ته پښتانه (گل) وايي چې حضرت محمد (ص) په دغه ورځ پيدا شوي دي ، ځکه نو دغه ورځ له گل سره ورته (تشبه) شوې ده .

اصطلاحاً (گل کول) سر را پورته کول ، د غوټۍ غوړيدل دی ، په دغه ورځ .

۱- روژه نيول ثواب لري .

۲- تقوا او ډير کار کول .

۳- له قهر ، غوصې او ټولو نارو اوو څخه ځان ژغورل .

د- نهه (سه شنبه) Tuesday :

ددې لپاره دغې ورځې ته نهې (مانع) وايي چې ستونوز من کار تر سره نه شي ،

کېدای شي په کار کې خدا را منځته شي ځانگړنې .

۱- په هر کار کې له خدا را منځته شي ، ځانگړنې :

۲- د ناوړه او سخت کار نه کول .

و- شرو (چهار شنبه Wednesday) :

د دې لپاره يې شرو بولي که کوم سخت کار چا پيل کړ ، نو هر و مروي يې سر ته

ورسوي پدې ورځ .

۱- سفر به نه کوي ، ځکه سختي ورپېښېږي .

۲- د کار په کولو کې په فکر کوي .

۳- له خدايه مرسته غوښتل .

۴- داوڼۍ د مخکې کارو پای ته رسول .

ه- زيارت (پنجشنبه) Thursday :

پښتانه پدې ورځ زيارتونو ته ځي آن هغه مالونه چې (شاشه بند) وي هم

غوښکي او هديرو ته بيایي او له شهيد څخه يې (۷) واړه راتاووي ځانگړنې .

۱- خلک خيراتونه ورکوي .

۲- بدې نه کوي .

۳- د دوستانو احوال اخلي

۴- د روژې نيول په دغه ورځ ثواب لري .

آدينه (جمعه) Friday :

دغه ورځ ډيره سپيڅلې ده ، نه يواځې په پښتنو ، بلکې په ټوله اسلامي نړۍ کې دغه ورځ خوشحال بابا په خپل شعر کې د آدينه په نوم کارولي ده .

خو له خوشحاله مخکې امام محمد غزالي (رح) په پنځمه پيړۍ کې هم کارولې ، آدينه ، د لرغونۍ په نامه يادېږي ، ځانگړنې :

۱- ډير عبادت کول .

۲- له خدايه (ج) بڼه غوښتل .

۳- بڼه کارونه کول .

۴- پاکې جامې اغوستل .

۵- ځان ولل .

۶- بڼه خوراک کول .

۷- استراحت کول .

۸- دوستانو سره کېښنا ستل .....

د بازار ورځ ، چې خلک له ډيرو ليرې ځايونو او کليو ورته راځي ، مالونه پلورې او د اړتياو وړ مواد پيړي ، د بل مخ انځور د بغلان ولايت د زاړه ښار بيان راکوي .

شکل (۱۴)

خرافات او اباطيل (ناوړه دودونه)

دغه دودونه د عوامو په اصطلاح د (هم چشمی) (منفي رقابت) په نتيجه کې قوت پيدا کوي ، نه يواځي اقتصادي زيانونه لري ، بلکې گډې ، ماتې او ژوبلي هم په کې را منځته کيږي . ملاماتونکې دودونه دي ، دغه ناوړه دودونه له فرد نه نيولي بيا تر ټولني پورې بدې اقتصادي او اجتماعي اغيزې بندي . خرافات د افراط او تفريط په تله ، د فرد او ټولني د کرکتر تلل دي ، ملامتونکي بارونه او باجونه دي چې د ټولني د انسانانو په روحيه ناوړه اغيزي پرې باسي ، هغه وخت دغه دودونه قوت مومي چې د ټولني د خلکو معنوي قوتونه کمزوري شي ، يعني د خلکو تر منځ درانه مروج نرخونه مراعات تشي ، خدای مه کړه د ديني سپيڅلتيا وو پر وړاندې بي پروايي وشي . هغه دودونه چې د خلکو د تجربو په بهير کې کامياب راوتلي وي بنه ، او نورو يې خرافي او اضافي شيان گڼل کيږي ، لکه کوډې (جادو) ، شگون نيول او اخترونو او نورو کې د زياتو کليو او جوړو اخيستل . په پښتني ژوند کې خرافات شت ، هو ډېر عام نه دي لکه د (ولور) ناوړه او ملامتونکي دود ، يا واره ماشوم ته د کونډي کينول .... چې په ځينو سيمو او لږکيو قومونو کې مروج وو او اوس هم شته ، دواډه کولو بدبخته باج لاوس په ټولو پښتنو کې په خرافي ، ناوړه او ملامتونکي توگه ميدان ته راوتلي وي .

د خرافي دودونو درامنځته کېدو لاملونه :

دغه علتونه خورا زيات دي چې موږ به يې لنډ وگڼو :

۱- له لرغونو زمانو را غزیدلی ناوړه عرف (دود) :

عرف په راتلونکو نسلونو ديو ډول رواني باج په شان بار وي ، يعني له پلرو او نيکونو خپلو اولادونو ته پاتي شوي وي . وايي چې (مخکې دوروستيو پل وي) دا ډول ناوړه دودونه ملامتونکي هم دي ، مگر له نيکه مرغه په ټولو پښتنو کې عموميت نه لري ، لکه (دکونډې ساتل او ماشوم ته د هغې کينول) ځينې خلک وايي ږ (د پښتانه کونډه بايد د خسر کره کيني يا کونډ تون وکړي او يا د فلاني ماشوم (ليوره) تر څلمي کېدو صبر وکړي) دغه ناوړه خرافي دود اوس هم ژوندي دی دا هغه دود دی چې ځينې پښتانه يې د خپل ننگ د پوره کولو لپاره لاتر

اوسه پالي د خلکو له پيغور خان ور باندې ژغوري . يا ډير ځله ليدل شوي ، خویندې او لور گانې ، ددې لپاره وهل او وژل کيږي چې د هغوي يو هلک خوبسيږي ، هلک هم مړ کيږي او يا په دوامداره د بنمنۍ کې سره لويږي .

۲- بېسوادي او له تعليم څخه لرې والی :

ځينې کورنې له سواده محرومې وي ، دوی نشي کولای د ژوند له نوي بهير سره هم گامې شي ، په خپله ابتکار نه لري ، هغه څه چې په دوديزه توگه له پخوا (پلرو او نيکونو) ورته پاتې وي (که ښه وي او يا بد) دوی يې پالي ، د بيلگې په توگه :

په زوی يا لور ، تحصيل نه کول دغه روحيه له بده مرغه په ځينو کورنيو کې تر اوسه موجوده ده چې په ولادونو ابتدايي او لوړې زده کړي نه کوي ، نو له دې امله دا ډول ذهنيت د لرغونو ناوړه دودونو د پاللو لارې جاري هم برابر وي د بېسوادي او نا پوهۍ شته والی دی چې تر اوسه په ځينو کورنيو کې (د ماشومو نجونو کوژده کولو) دود هم ژوندي دی . ديوه قوم يا دوه کورنيو دوه مشران يا مشرانې چې سره خپلوي ، دوستي او يا قومي لري ، د خپلو کورنيو (ماشومه نجلۍ او ماشوم هلک) سره نامزاده وي او چې کله ځوانان شي نو بيا واده کوي دغه ډول ودونه همېشه ناکامه وي . بل مثال يې دادی چې خپل زوی او يا لور په خپلو کې ورکوي دغه کار او ناوړه دود له مرکزي پښتنو نيولي بيا تر لويو قومونو پورې رينې لري .

۳- په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او د سياسي ثبات نشتوالی .

کله چې د يوې کورنۍ او يا په مجموعي ډول د کورنيو او ان هيواد په کچه اقتصادي حالت کمزوری وي ، نو دودونه هم (افراطي او يا تفريطي) (لوړه او ژوره) بڼه پيدا کوي .

هغه چاچې په ناوړه توگه پيسې پيدا کړې وي ، هغوی په ډېر شان و شوکت سره واده کوي ، خپل مړي ښخوي او دغه کار په نور کم اقتصاده کورنيو ناوړه

اغيزې کوي ، بنه مثال يې زموږ په ټولنه کې له (۱۳۶۰ هـ ل کلونو بيا تر ۱۳۸۶ کلونو دوده ده .

۴- د نورو خلکو د کلتور تر تاوړه اغيزې لاندې راتلل .
دغه عامل هم ډېر زورور دی ، کلتورونه چې د امتزاج او يو ځای والي په نيتجه کې يو پر بل اغيزې پرې باسي . له بده مرغه د پښتنو کلتور هم د دغو اړيکو په پايله کې بدلون موندلی دی لکه :

۱- سالگره (کلیزه) چې د لويديځو اغيزونه په لړ کې اوس زموږ په ځينو کورنيو کې مروج شوې ده .

۲- تخت جمعي يا گيلم جمعي . دغه بنسټينه خرافي دودو په پښتنو کې هيڅ نه وځو اوس اوس ډير مروج شوی دی .

۳- په هوټل کې واده کول . چې ډير ځله بنسټه دود دی خو اوس کليو ته هم غزیدلی دی . دغه دود هم بنه او هم بد دی ددې لپاره چې ډير لگښت په کې کيږي ناروا دود دی .

۴- اينه مصاف ، چې بنسټه او نر دواده په وروستيو شېبو کې د هندارې تر مخ او د خلکو په مينځ کې په نازو نخرو جوړ شوی کېک يو بل ته خوله کې ورکوي .

۵- ماه عسل ته تلل او يا د دغو ورځو درناوی کېدای شي نور ډېر دغسې دودونه وي چې اباطيل گڼل کيږي ، خو هر څه نسبي بڼه لري .

آن دغه ناوړه دودونه د خلکو عقيدوي حريم ته هم ننوالي دي ، لکه د زيارت د خاورې خوړل او ....

۵- جغرافياوی خدود هم د دودونو په بدلون کې رولري .

د وروستيو مهاجرتونو لړۍ هم د خلکو د کلتور او دودونو په بدلون کې مثبتې او منفي اغيزې درودلي دي . هغه پښتانه چې په مرکزي سيمو کې اوسي ، ددوی په مينځ کې د قوميت لړۍ کمزورې شوې ده . ځکه دوی له نورو غير پښتني دودونو سره مخ دي ، د بيلگې په ډول د کابل ، بغلان ، بلخ ، هرات ، فراه ، لوگر او ننگرهار پښتانه په يو ځانگړي جغرافيو موقيعت کې راگير دي ، دوی شپه او ورځ له نور غير پښتني قومونو او خلکو سره په ډيرو ټولنزو کارونو کې يو ځاي وي ، د دوی ژبه ، دود او .... د تماس په نتيجه کې بدلون موندلی دی . ان اقليم او خوراکی شيان د خلکو په ځيرو او خوښوونو يو ډول اغيز لري شي .

د میدان په جلرېز کې د پښتنو او غیر پښتنو پر قبر له څلو پښتني وروسته د بنځو ورتگ ، غیر پښتني دود دی . د موي کورنۍ او دوستانې بنځي سره راټولېږي ، حلوا کوي ، میوه اخلي او د قبر پر سر يې ويشي ، يا (چله گريز) دا او داسې نور په لسگونو مثالونه شته چې چاپيريال او جغرافياوي محیط او کولتوري اغيزو په نتيجه کې زموږ د کلتور په پراخه ورشو کې کور به شوي دي او زموږ د خلکو په ټولنيزو اړيکو او اقتصادي حالت يې ناوړه اغيزه پرې و پستلي ده .

شکل

۱۴- دغه انځور د هلکانو کليوالي لوبو او خپل منځي منۍ يوه بېلگه ده .
(ملگري غلجي غلام محي الدين پښتني ملي اتنونه او نڅاوې : ۱۷ مخ)

لوبې : Lobe

لوبې او لوبه ښه دود دی . لوبې د ماشومانو د فکري ودې او فزيکي پياوړتيا عامل کيږي ، لوبه د هر ماشوم د طبيعت فطري پرځه ده ، ځکه فولکلور د دغو توکو رنگينه بوغچې گڼل کيږي . يو وخت د المان جمهور رييس مارشال (هند نبرگ) ويلي وو : (په هغه هيواد او ملت کې چې سپورت او ورزش (لوبې) وي ، ټول کولای شي چې د اړتيا په وخت کې عسکر شي او خپله پاکه خاوره وساتي) لوبې روغتيا ده ، درواني حالت پياوړي کول دي ، د شخصيت ښه ده ، د ښه شهرت لامل گرځي ، د شهواني سرکښه غريزې مغلوبول دي ، د ماشومانو ، ځلميانو ، ځوانانو ، پخوا ، سپين ږيرو ، زرو . بوډاگانو او بالاخره د ټولو خلکو او ټولو انسانانو تر مينځ د مينې ، يووالي . سرلورې . وياړ هغه مضبوطه کړي ده چې خلک او ملتونه سره يو ځای کوي . اوس اوس دغه د ځوانانو او خلکو د مشهورولو او غني کېدلو يوه وسيله هم ده په اروپايي ، امريکايي ، اسيايي او نورو و چو کې سپورتونو او لوبو د خلکو د نږدېوالي او پيوستون لارې چارې برابرې کړي دي کله نا کله دغه لوبې منفي لوری هم پيدا کوي ، لکه په ځينو قومونو او هيواد و کې د نورو د مسخره کولو او مغلوبولو لپاره لوبې تر سره کيږي په اولمپيا کې د فوټبال لوبې په زړه پورې دي او د کيک بوکس لوبې ناوړه اغيزې لري . په پښتنو سيمو او پښتنو خلکو کې دغه لوبې طبيعي بڼه لري او د

نيکو احساساتو پایله گڼل کيږي . هغه ماشوم ، ځلمی او ځوان په پښتني سيمو کې سر لورې او د ستايلو وړ وي چې د لوبو په ډگر کې ښه ځليږي . شيلر باور درلود چې لوبې د ماشوم د برجسته کولو او فزيکي ودې لپاره گټوره وسيله ده هغه به ويل : (لوبې د ژوندون د حوادثو څخه يو وړوکی تصوير دی ، خو منظمې لوبې د پرې گټورې وي) . سپنسر چې يو بل ارواپوه و ، ويلي ، (لوبې د کوچني دروحي هيجان څرگندونکې وي ، ځکه سالم او قوي کوچنی تر نورو زيات مينه ناک وي ، هغه هلک چې لوبې کوي دده ذاتي لياقت او استعداد پياوړي وي)

د پښتو ملي لوبې او دهغو اهميت :

ځينې لوبې خاصې او سيمه ايزې وي ، خو ځينې نورې ملي روحيه لري د لوبو د ملي روحيې په باب يو وخت په ۱۳۱۸ هـ ، ل کال کوچني اختر کې خدای بښلي اعلیٰ حضرت محمد ظاهر شاه ويلي وو . (هر څو نه چې په ملي تربيه او اخلاقو کې کوبښن کوو ، هغو مړه به په شرافت سره ژوندون کوو!) د پښتنو لوبيز دونه د ټولنيز خصلت له مخې ځانگړي ښکلاوې لري . دارواښاد محمد گل نوري په نظر : (څرنگه چې زموږ پښتون ملت هم ځانته اوصاف او خصوصيات او ښکلي عنعنات لري چې د دنيا نور ملتونه يې په دغه اوصافو او عنعناتو سره پېژني ، بايد هر فرد خپل ملت ، مليت ، ژبه ، عادات ، ملي او قومي ښه عنعنات وپېژني او په دې ټول شيانو سره ځان خبر او تربيه کړي يو له دغو عنعناتو او عاداتو څخه زموږ پښتني او ملي لوبې دي چې په پښتنو کې خورا د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلاً ملي اتڼ ، خوسي ، توپ ډنډه او نورې نورې لوبې ...) لوبې چې ورزش ښه غوره کړې ، په زړه پورې کيږي ، د شهيد نادر شاه په وينا : (د لوبو او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د يو ورزشکار لپاره لزم دي ، چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوي ذريعه سره د ورزش وانتها درجې ته ورسېږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قواوو په ساتلو سره مکلف شو ، نو لارمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب گرځي پرهبز وکړي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حيشه په اينده ژوند کې خوشحاله وي) ، (ملي لوبې ، ۳ مخ)

هغه لوبې ملي دي چې د پښتنو ټول قومونه او په تېره ځوانان ورسره مينه ولري
دلويو ډولونه :

لوبې ډول ډول دي چې د سن (عمر) جغرافيايي موقعيت او کلتوري اغيزو له امله
د ارزښت وړ دي .

الف : د عمر له پلوه :

۱- د ماشومانو لوبې : (له دوه کلنۍ بيا تر ۱۲-۱۰ کلونو پورې)
ماشومانو چې د خاپوړو شي ، نو د کوټې او کور په انگړ کې له ځان او نورو سره
په لوبو کولو بوختيږي او چې کله د پښو شي نو بيا د کلي او کوڅو چاپيريال ته
ورځي او هلته همزولو سره په لوبو لگيا کيږي ماشومان د طبيعيت له پلوه له
حرکت او لوبو سره مينه لري . د ماشوم والي دورې لوبې منظمې نه وي ، خو
طبيعي او خوندي وړي وي .

۲- هلکتوب : (له ۱۲ کلنۍ د پورته عمر لوبې) هلکان او نجونې د ځان لپاره
ملگري ټاکي ، په ډله ايزو لوبو لاس پورې کوي او په ملگرو کې ځان ته موقعيت
ټاکي او شخصيت جوړوي . دغه لوبې هم خوږې او هم له خاطر و ډکې وي .

۳- د ځلمي توب او نوې ځوانۍ دورې لوبې :
ددغې دورې لوبې د وجود د قوت او فکري سکون لپاره وي ، ځلميان او ځوانان
د مينې وړ ، لوبو باندي لاس پورې کوي او د ځان پالنه کوي ، اجتماع ته لار
پرانيزي ، شهرت تر لاسه کوي او مادي ژوند سمبالوي .
لنډه دا چې لوبې د انسانانو په روغتيا ، ټولنيزې روزنې ، شخصيت جوړونې او
مقام موندنې په برخه کې خورا زيات رول لري چې له ماشومتوبه بيا تر زړښت
پورې د انسان له طبيعت سره ملگري وي .

ب : لوبې د جغرافيايي چاپيريال له پلوه :

هر پښتني کلی او سيمه د خپل ځانگړي موقعيت له پلوه داسې جوړښت لري چې
د خلکو دودونه يې هم ځانگړي وي . ځينې لوبې کليوالي وي او لږ شمېر يې په
ټولو سيمو پورې اړه لري لکه :

خوسی ، توپ ډنډه ، اتني د ډبرې يا تيرې اچول يا غور ځول ، ټال خورل ، غيږې نيول او ... د پښتنو عامې او ملي لوبې دي ، خو ځينې نورې لکه : نيزه وهل ، نښان ویشتل ، تنډه خره او ډی (کيک ډنډه) سيمه ايزه بڼه لري .

ج : هغه لوبې چې د کلتوري اغيزو له پلوه موږ منلي دي د ژوند په لوی ډگر کې (لوبې) د ملتونو او بيا پښتنو د کلتوري اغيزو او ټولنيزو اړيکو په درشل کې يو له بله اخیستې او منلي دي لکه : فوتبال ، واليبال او کرکټ) چې درې واړه يې اوس زموږ خپل مال گرځيدلي دي . د ټولو سيمو د لوبو راوړل او راټولول ډېر سخت کار او لويه پروژه ده . زه به د ډېرو لوبو نومونه واخلم او څو مشهورې به يې دلته راوړم .

د پخوانيو او اوسنيو لوبو نومونه :

اول : د مرکزي سيمو د ماشومانو او لويانو د لوبو نومونه :

(سيولی ، منگی مات - منگی روغ (ورې کانی) چنډرې ، خوسی ، توشلې (مرده کی) توپ ډنډه او دهغه ډولونه ، ډی او دهغه ډولونه ، خبز اچول او دهغه ډولونه ، ډبره يا تيرې اچول ، اتوس پتوس ، تنډه خره ، پاندوسکي ، روند چرگ ، جنت و دوزخ او ....

دويم : د اطرافو او ولايتونو د ماشومانو او لويانو لوبې :

کلا ، اتني د نارينه او بنځينه آټونه (د نارينه وواتني او دهغه ډولونه ، د بنځينه وواتني او دهغه ډولونه (برگ او ....) د گيندو

شکل (۱۵)

(محمد گل نوری ، ملي هنداره : ۷۷ مخ)

(توپ) لوبې ، (توپ ډنډه ، د گیند اوږده بازي ، لاس کلب وکلي ، شنبې ، خانې ، خانې ، کیدی ، خوسي مرغومي ، الاداد ، ټنډه خره ، کلاشرنگ ، گلی ، پوند چرگ ، توره وڅکه ، په انگورو کې ، د انگورو اقسام ، دورینه خط ، ناستي دورینه خط ، د ولاړې .

دورینه خط ، ورت ورت ، غچ په پوسه کې ، غوڅیدنګ ، د ډبرې غوڅول ، تر پري دانګل دروند شی پورته کول ، دروینه شمال ، ارغونچکی ، خو په خرګر داته کې انډو غویی ، کرملاغ ، بانډ اسکي ، چغفال غار ، اوږده میریانه ، کاتي کرپ ، میري ، لپانګې ، ټال او ټالیدل ، انګوري بنگوري ، جي ، حو در غله بیل ، سر تیره ، املوتو د ناستي لوبې (بربر ، ابرنج ، خسنکی ، بم ، تخ تخ ، پاجا وزیر ، اکو بکو) د بنڅو او نجونو لوبې (پتپتاني ، د پتېدو اناګی ، د کلي اناګی ، د خاشو اناګی ، هر کاره او چاره ، کش باکش ، زما د خور کوشی ، جنت او دوزخ ، شاه کوی ، زړه گرګه ، ولي ، بنونګی ، جګ جګی لوبتی ،

بانېچ ، د ډډنگ لغته ، چونگرت ، د الکان ، انگي ، اندکاغي . چکورې . کلاپرتاو ، سواره خپلې او نورې په لسگونو او سلگونو لوبې شته چې راتولول يې ستونزې لري . په پښتنو کليو کې ډېرې لوبې شته چې ځينې يې د کليو او ځانگړو سيمو او ځينې د ټولو مال دي ، دلته به د مرکزي سيمو او ټولو ولايتونو د خلکو د بېلو او مشترکو لوبو يوه يوه نمونه دروېژنو .

پسول (گاني) (Jewerly) :

وښې مې وه ، په لاس مې نه - کره = اوس ټوله نړۍ کې شهرت لري : په پښتنو کې خورا زيات دود لري او پښتني ښځې ډېر اهميت ورکوي له همدې امله بيلې گاني کاروي او بيلابيل نومونه ورنه لري .

د گانو د کارونې وختونه :

۱- د ناوېتوب په وخت کې : هغه وخت د نجلی خسر گنۍ او د نجلی مور او پلار خپلې لور او ناوې ته بيلابيلۍ گاني اخلي او ناويانې يې کاروي .

د ناويانو د ځينو گانو نومونه :

(کول ماخي . غبرک اميل ، د دواړه اوږو ټيک ، سره ، تنه ، چاگول ، عطر ، غونډواري ، پيزوان و بنگري ، يا با هوگان ، غاړکۍ ، دلستونو پيع سکنيي روپۍ ، پاولي ، لښتۍ ، ټيک ، گوتې او د هغې ډولونه ، غوږ ولى ، گرېوان ، چم چرى او ....

۲- د خپلوانو او دوستانو کره د تک په وخت کې :

کله چې کاکا يا ماما او يا نور مشران او دوستان يې ميلمه کوي ، نو نجونې او ښځې سينگار کوي ، خودا سينگار دومره گڼ نه وي او يواځې د پاکۍ او ښکلا مانا لرلى شي .

۳- په اخرونو او ناويانو او ودنو کې د گانو کارول :

د هر انسان غوښتنه ده چې په هېڅ ډگر کې له نورو بېرته پاتې نه شي . پاتې شو د خودنمايي (ځان ښوونې) ډگر . ښځې د طبيعت او ظرافت ، د ځانگړي احساس او همدارنگه درخې (حسادت) د حکم له مخې له نورو ښځو ځان لوړ گڼي . د نامتو ارواپوه (هنري بورگ) د وينا له مخې ، ځان ښوونه (غرو) په ټولو

انسانانو کې شته خو اندازه او درجه يې توپير لري څوک په خپلې ښکلا وياړي و څوک په لياقت ، ځينې په پيسو ، لږ په قوت او .... ځکه نو د ځان ښوونې احساس نسبت نارينه وو ته ، ښځو کې زيات دی . او څرگنده خبره ده چې ټولې ښځې خو بيا پښتنې ښځې په خپلو دوديزو گانو وياړي . نارينه هم دودى له گانو خوند اخلي او خپلو ښځو ، لوڼو او د کورنيو غړو ته گانې رانيسي ، په اخترونو ، ودونو او د خوښيو په مراسمو کې ښځې خپلې هر ډول گانې کاروي . د پخوانيو پسرلونو د کارولو دود د ټولو پښتنو ښځو خو د کوچيانو او اوس لا د غير پښتنو او غير افغانانو ښځو لپاره ډېر خوند وړ دی (بې پيشمنۍ - چرگ بانگه) خلک روژه نيسي خو بې گانو واده نه کيږي . دغه دود که څه هم ډېر په زړه پورې ، غوره ، متبرک ، کلاسيک او لرغونى بريښي ، خو ډېر ملا ماتونکى هم دى او (هله به خبر شې تاروجبې (جبهې) له ورشې)

د پسرول کلتوري او ادبي ارزښت :

پسرول او گانې د هر قوم د مادي فرهنگ بډاينه ده ، د پښتو ژبې حقدار ليکوال ښاغلي حبيب الله رفيع د (فولکلوري گلونه) پر اثر باندې د تفریظ ليکلو په وخت کې ويلي وو:

(پسرول او گانې لکه څومره چې لرغوني دي او اوږد تاريخ لري هماغو مړه په پښتنو ښځمنو کې د ارزښت او اهميت وړ دي او لاتر اوسه يې په ډېره مينه ساتلي دي ...)

(د هر هېواد تاريخ په کلتوري ارزښتونه ښايسته بريښي ، هغه وخت کلتوري ارزښتونه غني او ساتل کيږي چې موږ خپل لرغوني فرهنگي ميراثونه (پات مري) خوندي کړو .

پسرول يا گانې د مادي کلتور يوه ارزښتمنه او ښايسته برخه ده ، ځکه نو ديو منل شوي او نه زيانمن کيدونکي دود په توگه له پېړيو پېړيو را په دې خوا پاتې دي او ساتل کيږي .

بښځې او پسرول :

سترگې دې بيا د گل غوټۍ کړې
پيزوان په ورو ورو خوزوه چې مړ دې کړمه
بښځې د بڼکلا او مينې ملايکې دي ، بښځه د الهي (ج) په لويه هستي کې هغه
حتمي او بنايسته شتمني ده چې ژوند ته تلپاتې هويت ورکوي ، ځکه نو الله (ج)
يو اځې نارينه پيدا نه کړ او بښځه هم يې ورسره يو ځای پيدا کړه .
نجلۍ په خپله بنايسته ده

سره باهوگان يې په زړه روي خيژوينه
بښځې ددې لپاره پسرول او گانه خوښوي چې نازک طبيعت او نری زړه لري څومره
چې دوی بنايسته او له ظرافته کې دي ، په هماغه اندازه يې بڼکلا هم خوښيږي

داروا پو ويليم جميز په وينا ، هر څوک د خپل طبيعت او فطرت له مخې په
کايناتو کې خوښونې کوي . نو بښځو هم د خپل بڼکلي طبيعت له مخې قيمتي
توکي (گانې) خوښې کړې دي او مينه ورسره لري .

ليچې مې ډکې د بنگړيو
بنگړو په سشرنگ به خپل آشنا را وينسومه
لېچې مې ډکې د بنگړيو
د خپل آشنا په سر به يو يو ماتومه
سر مې په بڼۍ څنگل کې کيږده
په کينه لېچه کې بنگړي دي مات به شينه
دلېچې مې ډکې د بنگړيو موزي گي په سر به يو يو ورکومه ....

شکل (۱۶)

دغه بڼایسته او بڼکلي انځور په ماشومانه گانو او پسرول پورې اړوند دي .
(علي محمد منگل : فولکلوري گیدی : ۸۷ مخ)
په پښتو ادب کې د ځینو گانو څیره :
پښتنو ادب له ازله بڼایسته دی ځکه چې د ټولو مادي ا معنوي بڼکلاوو او
بڼیگنو بیانونه ورکې شوي دي .
اول گامه: په لنډیو کې :
په لنډیو کې د هر ډول گانو څیره ځلیدلې ده لکه (ششت) شاشت)
د منگلو په پسرول کې ځای لري ، کېدای شي په نورو پښتنو قومونو کې په نورو
نومونو ونومول شي . په ډوله دي : ساده او ببر ، په ساه کې کم رنگه او واره
غمي کارول شوي وي خو په ببر کې بڼه ، بڼایسته او ډېر غمي کارول کيږي له
گوتو سره یې توپیر دادی چې ششت پلن وي ، خو گوتې کوچنۍ .
شاشت په شاشت گوت په گوته
داسره بوگون مکې په پورې گتلي دینه
ششت د گوتو روپی د ټنډې

ځنځيران د جلکۍ لارښاويست لارينه

لښتۍ (Lasty):

لښتۍ په غوږونو کې اچول کېږي ، ډول ډول دي ، ښځې خوځه چې آن نارينه يې هم غوږونو کوي .

لښتۍ کې وي په غوږ مې نه کړې

اوس مې يادېږي دروييو کتارونه

اوږې (Ogay):

اوږې ته (غاړه کې) هم وايي

تيک په تندي پيزوان په شونډو

اوږې په غاړه د جلکۍ مزه کوبنه

موې يې په کلي درويزې کړي

لور يې چارک اوږې په غاړه گرزوينه

۲- په سندروکې د ځينو گانو څېره :

ډېرو شاعرانو او هنر مندانو په خپلو شعرونو او سندروکې ډول ډول گانې

ستايلي دي .

لکه :

تاويزونه Tawizuna :

دا گانه د پښتني پسرول په زړه پورې برخه ده ، د (ده شينوا او کوچيانو) پيغلې او

ښځې يې ډېر خوښوي او استعمالوي يې ، دغه گانه په غاړه او تپير کې د نورې

گانې سره يو ځای د زيات ښاويست لپاره کارول کېږي .

ستا دې قسم وي چې زرگر شي

زما خيالي وړبل ته جوړه که تاويزونه

نتکۍ (Natkay):

دا گانه دومره په زړه پورې ده چې ډېرې کورنۍ په خپلو لوبو باندې د (نتکۍ)

نوم ږدي .

نتکې ډېره بڼاسته گانه ده ، د کليوالو او بانډو بڼڅې د ټيک او چارگل په څېر
 ددې گانې لپاره پوزه سورۍ کوي او په پوزه کې يې اچوي .
 نتکې دې چا له پوزې وښکته
 په نتکې نه يم ستا په وچو شونډو يم
 زېره نتکې سور يې چارگل دی
 په کې پراته دي د سرو زرو ځنځيرونه
 مخ ته دې سم کتلي نه شم
 ستا دې نتکې ډنډر مې سترگې برېښوينه

۳- په پامونو کې :

پام په پکتيا کې هغه هم په منگلو کې د شعر يو ډول نو دی
 ټيک په پام کې :

ټکنده غرمه ده عاشقان له تندي مړينه
 ليلا او به په سپين چارگل کې ورکوينه
 ټيک مې داړې واړې دا چارې د زرگر دينه
 سرې سترگې ځمارې بانه د جلندر دينه
 ددغو ټولو له ډلې به دوه درې يې راواخلو :

۱- تاويزونه :

بند که تاويزونه ليلي
 سپينې روپۍ دي په وربل وهي ټالونه - ليلي
 بند که تاويزونه ليلي

دزو تاويزونه ، چې بڼڅې يې د ښکلا له پاره د وجود په بېلا بېلو برخو څر وي
 او په استعمال يې وياړي . (داگانه د پښتني رسول ډېره په زړه پورې برخه ده ، د
 کليو او بانډو پېغلې يې د ډول او سينگار د پاره په مينه سره استعمالوي)
 تاويزونه له سپينو زرو (نقرې) څخه په ډېر هنري ډول جوړېږي ، نجونې او بڼڅې
 يې په لوړه بيه اخلي ، په غاړه او ټټر کې يې له نورو گانو سره يو ځای د بڼااست
 لپاره کاروي .

زما خيالي وربل ته جوړ که تاويزونه = وی وی زرگره ياره

خدايه دې مریې ورته پا کې = وی وی زرگره یاره
چې په لنډۍ زنه یې ووهي خالونه = وی وی زرگره یاره

۲- لونگین : Lawangin :

تینگه مې مه نېسه په غیر کې
سبا به بوی د لونگین در څخه ځینه

لونگین هغه گانه ده چې پیغلې او بنځې یې د اڅپل په شان په یوه ځانگړي مزي کې په بنایسته شان ترتیبوي ، د بنکلا او بنایست لپاره یې په غاړه کې په مینه اچوي .

(لونگ) یو بنایسته ، خوش بویه ټوټې دي ، چې کله ترې اڅپل حور شي نو (لونگین) شي . په منگلو یا نورو سیمو کې یې پیغلې او بنځې را اخلې ، تار په ستنه اچوي او بیایې دستنې په واسطه په تار کې امیلوي .

د لونگین په لړ راخیجه (راخیژه)

بیرته کوزیره د پاولو په کتارونه

دا لونگین به دې تالاشي

نادانې مه غواړه بې وخته خیراتونه

سپینه سینه په لونگین مزه کوینه

۲- اورې :

د بینتني پسرول په منځ کې (اورې) یوه منل شوي او د ډبر استعمال وړ گانه ده .

(زرگران دا گانه (اورې) له سرو او سپینو او نورو ارزانو فلزاتو څخه جوړوي) .

ددې گانې جوړښت : زرگران د سرو او سپینو زرو ټوټي را اخلې او پرمخ یې بنکلي رخي (لیکې) او گلان انځوروي او د پسرول په څنډو باندي یې ځای پرځای غمي هم لگوي ،

په کلیو او بانډو کې یې بنځې د ډول او سنگار دپاره د (غاړکۍ) پر ځای په غاړه کوي .

داوړې د غولي لمن غيرانونه او د زرو غوتي هم لري ، اوړې ، دوه ډوله ده ،
پاولي د اره او لمن داره او بي لمني ، ځيني يې بېره او بې لمني هم بولي ، اوړې
په غاړه كيږي ،
اوړې د غاړې بنديوانه
زه بنديوانه د آشنا د غاړې يمه

شکل (۱۷)

ځنځيرونه

ډ يوې ته سمه ودرېږه

چي مسافر لالی دې گز گري ځنځيرونه

ځنځيرونه به هغه مخصوصه گانه ده چې ډېره قيمتي او يواځې له سپينو زرو
جوړېږي ، دغه گانه مېروښې او ناويانې کارولې شي او د پيغلو نجونو لپاره
روايت لري چې ويې کاروي خو يواځې يې دواډه په ورځو کې چې د هلک د کور
له لوري د جلکۍ کورته د دوستوار و رابانو په نوم ورځي نو يې خلوسه پيغلي او
جلکۍ په سر کې ښکته په وليو او د متيو په سرو کې را اچوي . دا گانه په اصل
کې دواډه گانه ده او د واده په ورځ ناوې ته د نورې گانې سره يو ځای كيږي ځکه
يې پيغلي نه شي کارولې . ددې گانې جوړښت زرگران يې د خالصو سپينو زرو

څخه په ډير مهارت او د خپل کسب او هنر په کمال سه جوړوي اړمن يې په ډېر قيمت سره اخلي . ځنځيرونه د لښتنيو په شان په پاسني سر کې يو نری چنگک لري ، د چنگک سره څېرمه د مثلث په څېرو يو درې کونجه برخه لري چې ل سپينو زرو څخه جوړېږي او پرمخ يې رنگينه غمي چې لوړه بيه لري ، ايسنودل کيږي او د ځنځير تخت ورته وايي ، له تخت وروسته د ځنځير لښتۍ او بيل بېل نري شروع کيږي او سرو ته يې د زرو و غوتې وراچول کيږي د غو مزيو او لښتو ته د ځنځير مزي ويل کيږي سروته يې گنگري (واړه پاولي) او کوچنۍ روپۍ چې بنکلي جوړې شوي وي هم وراچوي . ځنځيرونه لږ لرونکي وي ، خو لږه وي په سرو (څو کو) کې يې غوتې او روپۍ د بنکلا لپاره په زيات مهارت وراچول کيږي په سر ، په وچولي ، په وليو او د متيو په سرو کې تومبلی شي .

سپين دې ځنځيرونه

خيال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه

ستا د ديدن په تمه تمه

خيال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه

له ډېر غمه لکه (دروې) وچه شومه

خيالي وربل دې جوړ دی ولونه ولونه

فولکلور چی گلونه ۵۹ مخ

بوگون

بوگون کې پاتې په کاله شو

د بيمارۍ لنډون کې نه شي مړه به شمه

مروج نوم يې په ټولو پښتنو کې (باوو) (باهو) دی خو په پکتيا (منگلو) کې ورته

(بوگون) وايي . دغه گانه هلته هغه وخت بنځې استعمالولوي شي چې واده شوي

وي تناوې ته د پلار گنۍ له خوا له نورې گانې سره ورکول کيږي .

د کارونې وخت او ځای :

دواډه په ورځ کله چې ناوې د پلار له کور څخه د خسر کور ته دروانېدو د مخه په ډول ډول گانه او کاليو سره بنکلي او سينگار کړي او باوو گان هم دهغې مټو کې اچوي .

دگانه زرگران له سپينو زرو او مسونه په خاص هنري مهارت سره ډېر بنکلي جوړوي ، بنکلي هنري ليکې ورباندې کوي ، سره او شنه غمي هم ورباندې وي ، ډېره درنده گانه ده ، په لاس کې اچول کيږي

نن مې د لاس باهو (بوگون) شرنگيږي
يار به مې راشي يا به اوس په لاره وينه
خوشحال بابا ويلي :

چې په هر زمان يې ونيسي ومخ ته
د گلابو کل پيدا شي ستا په ششت کې
مرصع باهو په لاس گوتې په گوتو
ژرنگهار يې د پاوليو د څړي

د خوشحال خټک د پاره چې مې ، خور شو
په مغان مې وښي کينودل باهو هم لا

کينه په انگړه کې مخامخ چې ورته گورم
تور لونگين دواړه چندن ها ر په سينه تال کړه

بخت دی چې يې اوس ستاله لېانو سره څښمنه
تامې ننه زړه په سره پېژواند چې وڅاټه

خوشحال خټک

د مينې او بنکلا پيژندونکي رحمان بابا (پسول) داسې ستايلي :

لاس وپښې دې بې زبور ښايسته دي

د اهلل دی چې ليده شي په شفق کې

که په لاس د گل اندامې سپين وښی دی

نازک خياله ، بنکلا ستايونکي شاعر حميد مومند آن دعارفانه تجاهل په وخت کې هم گانې يادې کړي دي .

يا د بنكليو د پاوليو شر ننگهار دى
يا د عشق د ليونيو ، د ځنځير
عشق د عقل په تدبير چلاوه نه شي
په دې ناوې نه جوړېږي پسرول دچا
په ننگار د مكار (دهر) غلط مه شه
په بدر ننگې ناوې پروت دى زري پسرول
معزالله د پښتو ژبې يو بل شاعر ويلى :
صدف لاس په دعا ونيسي دا وايي
چې كه ځاى مې د گوهر وستا پېزوان شي
او پښتو ژبې د لرغوني دورې دويم قصيده ويونكى بنكلا خياله شاعر ارواښاد
بنكارندوى غوري خو له ټولو مخكې فرمايلي وو او لاهغه وخت يې (پسرول) ښه
پيژانده لكه :
لكه ناوې چې سور ټيك په تندي وكا
هسي وگانل غټولو سره پسرولونه
د سندرو پاچا او پښتني فولكلور پېژندونكى شاعر بهايي جان هم په مينه
پېزوان پرسرو لېو ليدلي او نا بېره يې دا غږ له خولې وتلى دى چې :
اينه په لاس كې واخله سترگې تورې په كجمل كا
پېزوان پر لېو سپور دواړې زلفې اولوول كا
الفت صاحب له پېزوان سره الفت كړى دى ، وايي چې :
مور دې مېچنې گرزوي خور د منگي ډكوي
ته سور پېزوان غواړې د سرو زرو له هاره سره

شکل (۱۸)

شکل (۱۹)

نرخونه ، جرگې او قومي لارې (اصول)
(له کلي ووځه ، له نرخه نه) (نرخ) هغه ځانگړې لارې او اصول دي ، دلته د لارې ،
تيرې او يو اصل نوم دی ، هغه (اصل) چې له لرغونو زمانو راپاتې دي ، د
خلکو د بې دريغه تجربو محصول دی او د همدغه اصل له مخې ډېرې گوډې او
ماتې ورباندې سمې شوې دي . نرخونه ، جرگې او قومي لارې ، د ولسي درنو

سپيڅلو ، پوهو او نامتو ازمويل شويو رامنځته شوي وي ، نرخونه د ولسونو ازمويل شوي تجربې دي چې دوختونو په اوږدو کې راپاتې دي او عقيدوي سپيڅلتيا لري ، نرخونه داسې ولسي قانون دي چې د ژوند د درنښت او پايښت سبب کيږي . هر نرخ يو ولسي (سنت) دی ، سنتونه بايد مات نشي ، له بده مرغه پدې کلونو (۱۳۶۰-۱۳۹۰) کې مات شول .

چيرې يو ځلی وړانډه

ماويل چې وړان يې نه کړې

بيا جوړيدلی نه شي (اجمل خټک)

د يو ليکوال په وينا : (په کليو او بانډو کې د قومونو تر منځ د نرخ او ليارې په نوم يو عمومي قانون وجود لري ، د کليو او بانډو ټول خلک په دې مجبور دي چې د دغو نرخونو او ليارو چې د قام په منځ کې د يو قانون بڼه لري .... نرخ او ليارې يو غټ مفهوم لري چې د قبایلو د ژوندانه په چوکاټ کې د ټولو جرمونو حدود او جزاگانو اندازه ورباندې معلومېږي) او ټول حقوقي تعاملات پرکې مراعاتيږي . جرگې زموږ په پښتني ټولنه کې هغه غونډې دي چې د پښتني نرخونو په واسطه شکل او بنسټ پيدا کوي ، همدا جرگې دي چې مدني ، کليوالي او بشري نرخونه او پرېکړې عملي کوي .

د جرگو خلک درانه وي ، پښتانه وي

په خبرو باندې پوه ، په خوی رانه وي

نرخونه ، قومي لارې دي چې په ټولو پښتنو کې شته ، خو په جنوبي ولايتونه کې په تېره بيا په (احمدزيو ، منگلو ، ځدرانو ، گزربزو ، وزيرو ...) کې لاتر اوسه دغه نرخونه ژوندي دي چې څو به يې دلته راوړو :

د نرخ پيداښت :

دودونه او بيا (نرخ) د بشريت له پيداښت سره تړاو لري ، ځکه يواځې د الهي سنتونو دي چې تل پاتې وي او نېټې يې څرگندې وي ، خو د نرخونو تاريخ مشخص نه دی او خورا لرغونی تاريخ لري او پښت په پښت تر نن پورې رارسيدلي دي .

د نرخ ارزښت :

نرخ يوه ولسي پريکړه ده . (نرخ د ارزښت په برخه کې د اټکي د غور وړ دی چې څوک بايد په چا تيری ونه کړي ، د دې لپاره چې د تيري مخه ونیول شي او زياتو بديو ته لاس وانه چوي نو ددې ظالم د تيري د پاي ته رسولو لپاره د کلي او قام مرکه جوړېږي او په موضوع باندې هراړه خيز غور کوي ، د نرخ له مخې تيري کوونکی ملامتوي او د نرخ په اساس دې ته اړ کيږي چې مقابل لوري ته د خپلو بديو پور ورکړي . نرخ قومي پريکړه ده ، کله چې يوه پريکړه په ولس کې کاميابه راووهي نو هغه پريکړه د راتلونکي لپاره (نرخ) گڼل کيږي نرخ څوک ماتولی نه شي ، که يې مات کړي نو کبرجن گڼل کيږي ، په پښتنو قومو په تيره په (منگلو) قوم کې نرخونه هغه (تړې) دي چې د هر څه لپاره (ژوندي او مړي) لپاره شته . د خلکو تجربې که په طب او يا نورو برخو کې دي ، له هماغه پخواني ژوند څخه اوسني عصري طب او د ژوند نورو برخو ته راغزیدلي دي ، د يوليکوال په وينا ، (د توجه وړ خو داده چې په اکثره مواردو کې د عاميانه طب اصول په اکثره قديمو طبي متونو کې هم صدق کوي ، همدارنگه د نن ورځې پوهان د نارغيو په لرې کولو کې د دارو بوټو په موثريت او بهتروالي قایل دي او دغه دواوې له عصري کيمياوي دواوو څخه ښې گڼي پښتنو هم د ژوند په پراخه برخو کې تجربې کړي لکه تجوم ، مالداري ، بزگري ، طبابت ، معماري ، ..... موږ به د طب په برخه کې د هغو ناروغيو نومونه واخلو چې خلکو ورته د تجربو له مخې نومونه غوره کړي او بيا يې د تجربو له مخې د درملو د تومنې لارې هم موندلې دي . دغه ناروغۍ : (شری ، کوي ، توره تبه ، دپښو توانښ ، د مغزو کمزوري ، دوينې لږوالی د ځان قوي کول ، بريښ ، باد ، د غاښ خوږ ، داغونه ، دهډکوماتېدل ، دسترگو تخنېدل . شنځی ، ټوخلې ، پرسوپ ، غولنگی ، شني ، د غوږ و خوږ ، خری ، گېزان او گوزار ، د وينې بهيدل ، مرگان ، په اور پاندې سوزيدل ، پمن کېدل و د تبې او خوږو ور کېدل ، د نوم وتل ، ژبې ، د لاسو او پښو چاوبدل ، د زيږي نيول ، د ژبې خوږنېدل ، د پوزې بنديدل ، د نوکانو لوېدل ، په مخ باندې د سپينو دانو ختل ، د ماشومانو د پوستکي چاودردل ، پرکه ږ د ټول وجود درد ، د سترگو درد ، د سترگې گل ، د

گوتې لگيدل ، کجيران ، قبضيت ، له لور ځايه لويدل ، دسپي خوړل ، د زړه درد ، د مری (غارې) درد ، د هډوکي د پيوند وتل ، د ماشومانو د کلي وتل ، د پوزي وينې کېدل ، د سرد وينستانو تويدل ، گزکي ، د غاښو پاکوالي و د زخې ور کېدل ، غټه دانهو د گولۍ زخم ، د باه قوت ، زېره تبه ، د کمزوري ورکول ، د گرميورکول ، ويلي ، د وينې درول ، د غاښو برين ، پټ خوړ ، د گيډي پړسوب ، په ژمي کې ځان تور ساتل ، د ملا درد ، سرد درد ، د ماشوم ټوخله ، د ماشوم چاغوالی ، د غالبوزي (غومبسي چيچل) نري رخ (سل) پيچ ، ټکی بخار ، داشتها پيدا کېدل ، سوزاک ، دډوډی هضمول ، مردارې دانې د کلمو درد ، د گيډي چينجی ، د گيډي خوړ ، د سترگې وتل ، دلري او کلمو وتل ، د ملا درگونو وتا ، ماشره ، ستونی درد ، سپونی ، د ماشوم د غوړ درد ، سنه درد ، کانگه ديدونظر .... ډېرې نورې ناروغي هم شته چې د خلکو د تجربو په بهير کې تداوي کيږي . په حقيقت کې : (پخوانی د طب علم هم د نيمې مادي فولکلور يوه مهمه برخه ده ، طب او طبابت په نړۍ کې پرې پخوانۍ زمانې راهيسې رواج لري او د طبيعي بوټو او نورو طبيعي څيزونو څخه يې گټه اخيستله ....) هر کله چې رنځونه د انسان سره سم زيږيدلي دي په دې وجه هغه ددې علاج د پاره وخت په وخت د داروگانو د جوړولو اولټولو زيار باسي د انساني ژوند په شروع کې به د بېلابېلو رنځونو علاج په جادو او کوډو کاوه . زموږ کلي وال طب او علاج په دريو برخو کې وپشل کيږي : يو علاج د بوټو ، حيواني او مدني موادو په ذريعه کولی شي ، بل علاج دم ، تعویز ، نذر ، صدقه ، خيرات ، فال ، نجوم ، روايات ، زيارت او نور دي . درېيم علاج کليوال عمليات دي لکه د ملا باد : د پښتنيو درد ، قلنج ، نوم (نو نيول) سرخوږی ، د هډوکو ماتېدل او داسې نورو د پاره د ښکر لگول ، د جوکو (ژورو) لگول و د هډوکو وروستل ، د گډو پوستکي اچول او داسې نور کليوال عالجونه شته ، خو زيات عالجونه به بوټو په ذريعه کولی شو (خوشحال خان هم د خلکو اود خپلې دغه تجربې ديو مستقل کتاب (طب نامه) په نامه وړاندې کړی دی او دغه تجربوي طبابت يې د نظم په خوږه ژبه بيان کړی دی ، د هر تجربه انداز کې تشریح او معرفي کړی هم دی . داسې ولی شو چې خوشحال

خان خټک يو حاذاق حکيم او مستند طبيب و نوموړي طب نامه په (۹۴۵) بيتونو کې وړاندې کړې ده او په پيل کې يې د بوټو د ارزښت په برخه کې فرمايلي دي .
په دواړو کې چې ښه نيت دی
دارو نه وي عبادت دی
عبادت په روغ صورت شي
گڼه کله عبادت شي
خوشحال خان په دغه اثر کې گڼې نسخې ښودلي دي ، لکه :
په لوی طب کې مې ليدلي
بيا په خود مې آزمايلي .....
چې اول سحر شي پاڅه
د مولا و درته خاصه
اودس وکړه خاص الخاص
ته چې نوې وضو وکړې
دوه رکعت له مونځ به وکړې
مناجات وکړه مولاته
وشافي علم مولاته
اوبه واخله ته له شهر
په گوشه له تمام شهره
اسم ولوله زرځله
په حضور د زړه په ځله
چې يا حي يا قيوم دی
و هر چاوته معلوم دی
و هر چاوته معلوم دی
دا اوبه ورباندې دم کړه
زړ يې نوش په هغه دم کړه
بيا سبا وکړه دلبره
دارنگ کار دزړه له سره
بل سبا دې بيا هم وشي

ستا صحت به په دانه شي .
(طب نامه ۴۳ - ۴۴ مخونه)
خوشحال بابا د بوټو د تجربو ترڅنگ ، آن د کامل د هر د بڼېگڼو او په انسان
باندې د هغو د اغيزو تجربه هم کړې ده ، وايي .
په څلور ه کې بڼه بهار دی
تابستان سړی غم خور کاندې لاغر
ډېر نعمت په وخت د مني پيدا کيږي
لکه سيل ، تبه ، قولنج بلا بتر ...
که مور و غواړو د بشریت د فولکلوري طب او بيا پښتنو د تجربوي طب په
کيفيت بڼه پوه شو ، نو لازمه ده طب نامه مطالعه کړو ، د نورو گڼو نسخو له
جملې به داشتها په برخه کې
يوه نسخه دلته راوړو :
اشتغال لره خو خيزه
مجرې دي له تميزه
قرنقل څلور درمه
مستکي ورسره سمه
شل درمه سونډ هم بويه
واړه بڼه ميده ورسويه (وسولوه)
واړه بڼه سره گپوډ کړه
يو کف هر کله ناشته خوره
په طعام پسې يې ته خوره
اشتها به دې رسا وي
طبيعت به دې رسا وي
شودې پي دوه درې لونگه
اوس پرې گپه کړه له فرهنگه
که ناشته يې هر صبا خوري
بڼه اعلى دی که تل دا خوري

شکل (۲۰)

۲- د خلکو انگېرنې :

انگېرل يو ډول احساسی نا څرگند درک دی چې له طبیعت او ژوند پېښو سره د مخامخ کېدو په وخت رامنځ ته کېږي د (ولسي او امي رواياتو دغه خواره واره موضوعات په دوی کې له يو نسل نه بل نسل ته په داسې حال کې رسيدلي چې ياي عملا ليدلی او ياي اوريدلی د کليو او بانډو په خلکو کې دغه روايات په بېلابېلو بڼو او ډول ډول رنگو سره د يوې تجربې له مخې اجرا کېږي ، په دې ولسي روايتونه باندې بانډوال (په تيره سپين زيری او سپين سرې) بنسټې بڼې پوهېږي .

دغه انگېرنې د ژوند په ډزو ډگرونو کې شته ، لکه : (مذهبي ، روايتي ، تجربوي او ...)

موږ به په لنډ ډول سره په هر ه برخه کې معلومات وړاندې کړو .

شکل (۲۱)

الف : مذهبي انگېرنې :

مذهبي انگېرنې د خلکو د عقيدو او تجربو له يو شوي (mix) باور څخه را منځته کيږي

دا ډول انگېرل هم مذهبي او هم تجربوي پوهنې دي چې د ژوند په اوږدو کې رامنځته شوي وي او دوام يې کړی وي . لکه :

(په شپه کې د نوکانو نيول ، دستوري يا ستورو ليدل ، د لمر او سپوږمۍ تندر نيول ، د پيشو (پيشکې) وژل ، د ډوډۍ يا دسترخوان پر سر د بسم الله ويل او نه ويل ، په کوټه کې د نوکانو اخیستل ، عکس يا تصوير (انځور) ته مخامخ لمونځ کول او نه کول ، د ډوډۍ او دسترخوان خورېدل ، د لمانځه مخکې تېرېدل ، پر ليکل شوي کاغذ پښه ه اينسودل نورې ، د يتيم نه ازارول يا ازارول ، د زلزلو په وخت کې اوه گامونه اخیستل .... دا او داسې نورې ډېرې انگېرنې چې د خلکو د تجربو او باورونه په سمسور بڼه کې له ډېر پخوا راپاتې دي .

د مذهبي انگېرنو د تجربې انگېرې :

پورته راوړل شوي انگېرنې که وگورو لومړی د خلکو په دود کې موجودې وي . بيا وروسته د دين او مذهبي تړانو له امله لا ډېرې پياوړې شوي دي . که چيرې

يو (نښه يا بد کار) چې ټولنيز منفي يا مثبت ارزښت او اغېزو ولري په (يو ديني مذهبې) چوکات کې واچول شي نو پر خلکو يې اغېزې لږېږي لويېږي ، ځکه نو د مذهبې انگېرنو تجربې انگېزې د خلکو له دوامراه تجربو سره تړاو لري . د (لمر او سپوږمۍ تورېدل يا تندر يا د زلزلې پر وخت اووه گامونه اوچتول او ...) هم په دوديزه فولکلوري تجربوي ژوند او هم علمي او مذهبي پوهنو کې جلا جلا مفهوم لو مضمون لري . د جغرافيه د علم له پلوه د (لمر نيولو ته (کسوف) لمر تندر) او د سپوږمۍ نيولو ته (خسوف) (سپوږمۍ تندر) ويل کيږي . خود مذهبې او فولکلوريکو پوهنو له مخې ، د بندگانو د گناهونو سزا لمر ته ورکول کيږي ، د غې فولکلوريکې پوهنې هغه وخت زور او قوت موندلی چې د مذهب له پلوه د انسان او مومن له عقيدو سره تړاو پيدا کړی دی . دغه انگيرنې کله بڼې او کله بدې وي ، په لاندې ډول به دغه انگيرنې راواخلو :

- په دسترخوان ډېرې خبرې نه کول
- کوچنيانو ته د جنازې يا (مړي) نه وربښول
- سپي په کور کې نه ساتل
- د پيشکې نه وژل
- په شپه کې د پيشکې نه وهل يا پيشتې نه ويل
- په شپه کې په هديره نه گرځېدل او دلرگي ياميوگي نه ټکول .
- د لمر او سپوږمۍ تندر
- د لمانځه مخکې نه تېرېدل
- له شاه د نورو په پښور ورختل
- دساه غوښتل (د نانځکو لپاره)
- د ځنکدن اوږدېدل او لنډېدل
- په هر کار او په تېره ډوډۍ باندي د بسم الله ويل او نه ويل
- قبلې ته پښې غزول
- پرمخې نه ويده کېدل
- د ماښام او مازديگر تر منځ نه ويده کېدل او .....

شکل (۲۲)

د ځينو انگېر نو شننه :

په هره انگېر نه کې دانسانانو بيا پښتو (د تجربو ، عقيدو او پوهنو) قوت او متره موجوده ده او هره انگېر نه له همدغه درې اړخونه د پام او تجربې وړ هم دی ، يو ، دوه ، درې بيلگې به يې راوړو :

الف : (د مانېام او لماز ديگر ترمنځ نه ويده کېدل) :

که چېرې د خلکو دغه انگېر نه د تجربو له مخې وگور نو راته ثابته به شي چې په فولکلوري او نبي او نني طب کې اوس دغه ټکي ته پوره پاملرنه کېږي ، له خواړ خونو:

۱) د عبادت وخت له منځه ځي ، ځکه لماز ديگر کې د عبادت بڼه وخت دی .

۲) د کار او غړۍ وخت گڼل کېږي .

۳) د هواخوړۍ او سپورت شيبې له منځه ځي .

۴) له طبي پلوه دغه خلک کېدای شي ليوني هم شي .

۵) له اروايي پلوه غوسه ناک او گوشه نشين وي .

۶) د شيبې له خوبه پاتې کېږي .

۷) د عمر د لنډوالي سبب کيږي .

ب : د ځنګدن اوږد بدل او لنډ بدل :
که ديو سړي ځنګدن ډېر اوږد شي نو داسې خلک وايي چې نوموړی ډېر گنهگار دی او دېې گناه سړي ځنګدن ډېر لنډ دغه جز د خلکو د تجربو محصول ده چې عقيدوي لوري هم لري او مثالونه يې په ژوند کې ليدل شوي دي .

شکل (۲۳)

ج : پښې قبلې ته نه غزول :
هغه څوک چې راستان ته او په په پښې اړخ ويده کيږي ، هغوي تل ښه او آرام خوب کوي ، ځکه له طبي پلوه ښه ساه اخيستلای شي ، او له عقيدوي پلوه پيغمبر (ص) دا ډول خوب غوره بللی دی او قبله د مسلمانانو عبادت ځای دی ، ځکه نو د پښو غزول د درنښت وړ اشخاصو ، لويانو او عبادت ځايونو ته ښه نه دي . پښتو لنډی هر ډول مضمون لري : (په لنډيو کې لوی مفهوم پروت دی او د پښتنو د ژوندانه هنداره گڼل کيږي) (انگرنې ، ۱۴۶ مخ)
لنډی د اوس هنر دی ، د هنر داسې مثال لري لکه بلوه ډبوه چې ځای يې معلوم نه وي ،

چې چېرې ده او وخت يې معلوم نه وي چې د کله راهيسې بله شوې ده ، خو پښتانه نسلونه يې په پېړيو پېړيو يو ته سپاري . لنډې د ولسونه د ذهنيت ، کلتور او تمدن هنداره او دهغو د ذهني او خارجي شرايطو ، تصوراتو ، اجتماعي روابطو او هر ډول گډو خصوصيات انعکاس دی ... د ولس فکر ، هوښياري ، ملي تاريخ ، اجتماعي جوړښت او قوي ډول څرگند شوي دي) ځکه نو دخلکو تجربې څه په هنر او فن ، څه په عملونو ، اړيکو ، ټولنيزو روابطو او ... کې څرگندېږي له همدې امله دغه تجربې د پښتنو په ولسي هنر (لنډې) کې هم ځليدلي دي چې ددغو تجربو ننداره به د لنډيو په هنداره کې وگورو :

اجرو جزا د عمل حق ده .

څوک چې دنیکو عمل کړي نيکي به وپينه
 نن مې د لاس باهو شرنګيږي
 يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شنه
 نن مې د لاس باهو شرنګيږي
 گومان مې کيږي مسافر آشنا راځينه
 نن مې د غم سترگه رپيږي
 بېگه به راشي گرد وهلی شک بریتونه
 نن مې د يار سره وعده ده
 سترگې رپيږي بنکلی يار به وگورمه
 په سر دې توره کاغی گرخي
 د جانان شپې ورځې پوره دی را به شينه
 لاس دې تر زني لاندې مه ږده
 ستا به عادت وي ما به ورک کړي له وطنه
 خپلی يې پر بل سپري شوي
 جانان مې نيت دد کن کړي رانه ځينه

ب : د مرغانو ، خلوړبولو (حيواناتو) او خزنده گگانو په برخه انگېرنې :

د مرغانو ، حيواناتو او خزندوو په باب انگېرنې ، فکر کول او تانگېرل په ټولو خلکو کې شته ، آن په خوب کې د ځينو حيواناتو ليدل هم جلا جلا مفهمونه او تغيرونه لري . د بيلگې په ډول : په خوب کې د سپين آس ليدل د انسان د بخت او طالع بيدارېدلو مانا ورکوي ، همدارنگه د خوربو او چاغو غوايانو ليدل د يو چا د دولتمندي زېري ورکوي . د چاکور کې سپيرې پيدا کېدل (د بخت باز په اوږه کېناستل ، يا لاس توره پېشکه ختل) او نورې انگېرنې شته چې زموږ رابطه د ژيو له نړۍ سره ثابتوي .

انگېرنې :

- (۱) بنځه چرگه په اذان راتلل .
- (۲) جرگه د ماشوم په لاس کېنول .
- (۳) په سهارو ماسپېنين او مازديگر کې د توتکې ليدل .
- (۴) شاپرک په سر تېرېدل .
- (۵) د سپيرې نه وژل
- (۶) پرميزبانو ختل
- (۷) د ککوي (کونگ) بوم آواز .
- (۸) د سور لنډي يا چغال ناره .
- (۹) په کور کې د سوي ساتل .
- (۱۰) په کور کې د کوترو ساتل او دهغو الوزولو بدې اغيرې .
- (۱۱) دغوا د سر خوزولو ناروغي .
- (۱۲) لنگه غوا تر اوو ورځو له کوره نه ويستل .
- (۱۳) بې اودسه غوا نه لوشل .
- (۱۴) په غوا يا غوايي ناولې او به نه اچول .
- (۱۵) د هگيو چرگې ته د تودې ډوډۍ ورکول .
- (۱۶) د مار او لېم د پوستکو سوزول .
- (۱۷) د ميري وزرې کول او نورې انگېرنې .....

ج : دوختونو ، ورځو ، مياشتو او کلونو په برخه کې انگېرنې :

- ١) په سهار کې د شوم مخ نه ليدل .
  - ٢) په سهار کې د تورې پيشکې نه ليدل .
  - ٣) په سهار کې د ناولې مخ نه ليدل .
  - ٤) د لمر په خوب ليدل .
  - ٥) په مازيگر چاته اور نه ورکول .
  - ٦) په مازديگر او شپه کې د کور نه جارو کول .
  - ٧) د شپې يا مازديگر خوب نه کول .
  - ٨) مازديگر بڼسرا نه کول .
  - ٩) د شپې سر تور سر (تشناب ته نه تلل) .
  - ١٠) د سه شنبې په ورځ سر نه مينځل .
  - ١١) د سه شنبې په ورځ کالي نه نيول .
  - ١٢) چهار شنبه سفر نه کول .
  - ١٣) په چهارشنبه د نوکانو اخیستل .
  - ١٤) په شپه په کور کې د نوکانو اخیستل .
  - ١٥) چهارشنبه خال وهل .
  - ١٦) د جمعې په شپه د حيواناتو د غوجلې بڼه پاکول .
  - ١٧) د جمعې په شپه نوی لوست نه اخیستل .
  - ١٨) د جمعې په ورځ کالي پرېولل .
- مثالونه :

مازديگر کې په هنداره کې نه کتل :

د مازديگر وخت ډېر لنډ دی ، د مازديگر په وخت کې بايد په هنداره مخ ونه کتل شي ، دا ځکه چې عمر يې هم لنډ يږي او له بلې خوا د مازديگر ډيرې وړانگې چې کله د هندارې په مخ لويږي نو له اروايي (رواني) پلوه د انسان په روان هم منفي اغېزې لري .

د : په بدن کې د ځينو نښو نښانو په برخه کې انگېرنې :

- د ځينې نښې (خالونه) ، دانې او نښې شته چې خلک يې دنيمکمرغۍ او بد مرغۍ نښې بولي ، دروزي پراخوالی او کموالی هم ورپورې اړوندوي . لکه :
- پيوسته وروځې .
  - د لاس د روغيو د ليکو ارتوالی .
  - د ماشوم د گوتو په باره کې .
  - په سينه تور داغ .
  - د بدن په کيڼ اړخ کې تور خال .
  - په تندي باندې گونځې .
  - دسترگې په سر د زخې راختل .
  - په مخ تور داغ ، تور خال يا تور ټکي او نورې ....

شکل (۲۴)

د بېلابېلې يا متفرقه انگېرنې :
انگېرنې په افسانو ، کيسو ، حکايتونو او د ژوند په ډېرو اړخونو کې شته آن د ژوند د خوشحالتيا په برخه کې ، لکه :

د خوشحال سرې خبرې کول يا دهغه جامې اغوستل د خلکو په روان مثبتې اغيزې لري ، وايي ږ د يو پاچا زوی ډېر ناروغه شو ، د دنيا طبيان يې ورپسې ولټول ، ملایان يې ستړي کړل ، په زيار تونو يې وگرزاه ، خو بيا هم دده زوی ښه نه شو ، او تل يې د خفگان خادر په مخ را غورېدلی و ، يو با تجربه سرې ورته وويل ، پاچا صاحب که غواړې ستا زوی ښه او خوشحاله شي نو د يو خوشحال سرې (چوپان) جامې ور واغونده نو ستا زوی به ښه پاچا ټول ځايونه ولټول ، په پای کې يو شيون يې له لري وليده چې له ځانه سره ناڅي او خوشحالي کوي ، خو چې دوی ورغلل چې جامې يې راوړې نو که گوري هغه جامې نه لري .

نور کالي او جامې نه اغوستل :

زموږ پښتانه تور کالي او جامې نه اغوندي ، په پکتيا کې داسې عقیده موجوده وه چې که څوک تورې جامې واغوندي نو هغه به حتما ناروغه کيږي ځکه نو دغه کرکه د تورو

جامو په برخ کې شته له اروايي پلوه هم غمجن خلک تورې جامې اغوندي په يوه لنډۍ کې راغلي تورې جامې به په تن نه کړم يو کامل مې کړې وي درنځ کڅوره ومه .

تور رنگ نه خوښول :

تور رنگ ته ډېر خلک په کرکه گوري اتو بيا د نجلی لپاره خو تور رنگ عيب گڼي لکه :

هلک که تور وي پروانسته

نجلی چې توره شي بنگرې دې خر څوینه ..

په توره لته وهل ، د چا تر منځ د تورې کټوې تيږول ، د اورې ايرې مخ ته نه غور ځول او داسې يع لسگونو او آن په سلگونو ټوټکې ، کرکې او انگېرې شته چې د ژوند په بېلابېلو برخو کې د خلکو او نسلونو د اوږد و تجربو محصول دي د زياتو معلوماتو لپاره وگورئ :

✓ د سر محقق علي محمد منگل (د پښتو ځينې فولکلوري روايات

- د ډاکټر زبور (انگېرنې ، کرکې او کړنې) . ✓
- علي محمد منگل (فولکلوري گلونه) . ✓
- د عبدالکریم پتنگ (د غرونو خوکی) او نور ... ✓

۱۴ - د شپږم څپرکي د موضوعات لنډيز:

- ۱) خرافات او ناوړه دودونه د خلکو (عوامو) د منفي رقابت په نتيجه کې را منځته کېږي .
  - ۲) خرافات ملا ماتونکي دودونه دي .
  - ۳) خرافات هغه ناوړه دودونه دي چې له فرد نه نيولې بيا تر اجتماع پورې بدې رواني ، ټولنيزې او اقتصادي ناوړه اغېزې لري .
  - ۴) خرافات د افراط او تفريط په تله ، د فرد او ټولني د کرکتر تلل دي .
  - ۵) دغه دودونه ملا ماتونکي بارونه او باجونه دي چې د ټولني د انسانانو په روحيه ناوړه اغېزې پرې باسي .
  - ۶) هغه دودونه چې د خلکو د تجربو په بهير کې کامياب راوتلي وي بڼه ، او نور يې خرافي او اضافي شيان گڼل کېږي .
  - ۷) په پښتني ژوند کې خرافات لږو ډېر شته لکه (ولور) او شگون ، جادو او ... يا کونډه واړه ته په نکاح کول .
- د خرافي دودونو د رامنځته کېدو عوامل :
- ۱) له لرغونو زمانو راغزیدلي ناوړه عرف (دود)
  - ۲) بېسوادي او له تعليمه لرېوالی .
  - ۳) په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او د سياسي ثبات نشتوالی .
  - ۴) د نورو خلکو د کلتور تر ناوړه اغېزو لاندې را تلل .
  - ۵) جغرافيوې حدود هم د دودونو په بدلون کې رول لري .
  - ۶) لوبې هم د ښو دودونو په توگه د ولسونو مال گڼل کېږي ، د ماشومانو ، خلکو او ولسونو تر منځ د نږدېوالي غوره لامل کېدای شي .
  - ۷) د لوبو د دوام علتونه دوه دي:
- الف : د انسان (ماشوم) د فطرت برخه ده .
- ب : لوبې دسيمه ايزو دودونو د ساتلو په نتيجه کې دوام مومي .
- ۸) د لوبو ته (لوبې)، لیبې، (ټوکه) او ټوکې ، (مستي) او نور نومونه ورکړ شوي دي.
  - ۹) د (فولکلوري گلونه) ليکوال علي محمد منگل ليکي .

لکه څنگه چې غذا ، اوبه ، موسيقي ، بنسونه او روزنه ، د بشر په ژوندانه کې په زړه پورې نقش او رول لري ، دغه شان لوبې او سپورت هم د انسان د ژوند يو ضروري جز دی

۱۰) هغه لوبې ډېرې په زړه پورې وي چې طبيعي بڼه ولري او د انسان له فطرت سره تړاو ولري ، لکه د ماشوم لوبې.

۱۱) لوبې رواني اغيزې لري ، يعنې د ماشوم په ټولنيز کرکتر جوړه او خوشحالي کې مثبت رول لري.

۱۲) لوبې د بدن پالنه او دروح روزنه ده .

۱۳) (ژاک لوک) چې د ماشومانو ارواپوه و ، تل به د دوستانو کره ورته او د هغو کوچنيانو سره به يې ښه روغبړ او آن لوبې کولې.

۱۴) پخوانيو يونانيانو ، سپارتيانو ، آريايانو او نورو قومونو او پښتو به د ماشومانو د زړورتيا لپاره هغوي لوبو ته هڅول لکه همدا اوس هم د نښې ويشتلو د غيږو نيول په پښتنو کې د اولادو دروحيې د لوړولو لپاره دي .

۱۵) د پښتنو ملي لوبې د سيمه ايز خصوصيت له درلودلو سره سره ملي ځانگړنې هم لري .

۱۶) ارواښاد محمد ظاهر شاه يو وخت د ماشومانو د ملي روزنې په برخه کې ويلې وو:

(هر څونه چې په ملي تربيه او اخلاقو کې کونښن کوو هغو مړه به په شرافت سره ژوند کوو!)

۱۷) ارواښاد محمد گل نوري چې يو ممتاز فولکلورست و ، ويلې و : ... پښتني او ملي لوبې چې د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلاً ملي اتڼ ، خوسيو توپ ډنډه او نورې نورې لوبې) ...

۱۸) نادر شاه شهيد ويلې وو: (دلوب او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د يو ورزشکار د پاره لارم دي چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې په ذريعه سره د ورزش و انتها درجي ته ورسېږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قواوو په ساتلو سره مکلف سو ، نو لارمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب گرځي پرهېز وکي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حيشه په اينده ژوند کې خوشحاله وي.)

۱۹) لوبې ډولونه لري چې د سن ، جغرافيوې موقعيت ، ځوانۍ او لويوالي په کلونو کې.

- ۲۰) د عمر له پلوه په لاندې ډول دي:
- (a) د ماشوم والي لوبې
  - (b) د هلکتوب دورې
  - (c) د ځلمې توب
  - (d) د ځواني.
  - (e) د لوی سن او آن سپين پيري توب.
- ۲۱) پخوانۍ او اوسنۍ لوبې ډېر نومونه لري چې متن ته مراجعه وکړئ.
- ۲۲) لوبې ځينې سيمه ايزې او ځينې ملي او گډې وي او په لاندې ډول دي:
- (a) الف د ټولو گډې لوبې
  - (b) ځانگړې يا د يوې سيمې لوبې
- ۲۳) پسرول يا گانې ډېر ډولونه لري چې نومونه يې ياد شوي دي.
- ۲۴) د گانو د کارونې وختونه هم بنودل شوي دي.
- ۲۵) پسرول کلتوري يو ارزښتمنه او بنايسته يوه بڼه وسيله ده.
- ۲۶) پسرلو د بڼڅو د خوښونې او بنايست يوه بڼه وسيله ده.
- ۲۷) پسرول د بڼڅو د خوښونې او بنايست يوه بڼه وسيله ده.
- ۲۸) په پښتو ادب کې گانه ځانگړې ارزښت لري.
- ۲۹) گانه يه لنډيو کې تر ټولو ځلانده څېره لري.
- ۳۰) د گانو نومونه ډېر بنکلي او خاص پښتو دي.
- ۳۱) په سندرو کې هم د ځينو گانو څېرې راغلي دي.
- ۳۲) د پښتني پسرول نومونه ډېر بنکلي دي لکه باهوگان ، بنگري ، امپلو ټيک ، نته ، چارگول ، امپل ، گول ماڅۍ او ....
- ۳۳) نرخونه . جرگې او قومي لارې هم پښتني غوره دودونه دي.
- ۳۴) نرخ هغه ځانگړې لارې او اصول دي چې د يوکليوال منلي دود ارزښت لري.
- ۳۵) نرخونه ، داسې ولسي منلي قوانين دي چې دژوند د درنښت او پايښت سبب کيږي لکه د جگړو مخنيوی.
- ۳۶) نرخ ولسي پريکړه ده.
- ۳۷) د نرخ پيداښت د لرغونو زمانو خبره ده.
- ۳۸) نرخ قومي پريکړه ده کله چې يوه پريکړه په ولس کې کاميابه راووځي نو هغه پريکړه در اتلونکي لپاره (نرخ) گڼل کيږي.
- ۳۹) پريکړې د نرخيانو په واسطه تر سره کيږي.

- ۴۰) په پکتيا په تيره په منگلو کې د هر څه (وژول، يا نورو کارونو نرخونه بېل بېل باج او مصرف لري).
- ۴۱) تېره (دېره) هغه قرارداد او بنديز دی چې د دواړو دښمنو ډلو ترمنځ اېښودل کېږي.
- ۴۲) ننوتې هم يو پښتني دود دی په فارسي کې وايي: گردن نرمه شمشير نه بره) په پښتو کې (ماته غاړه ستونزې کموي).
- ۴۳) د خلکو تجربې هم يو ډول دود دی د ژوند په اوږدو کې دغه تجربې صورت نيسي.
- ۴۴) د خلکو په تجربو کې (ټوټکې، د خلکو انګېرنې، روايتونه او نور شاملېږي).
- ۴۵) انګېرنه يو ډول احساسې درک دی.
- ۴۶) انګېرنې ډېر ډولونه لري لکه مذهبي، د حيواناتو د انسان اړيکې، انګېرنې د وجود او نورو شيانو له طبيعت او موسم سره د خلکو ارتباط او نور.....
- ۴۷) ټوټکې، د خلکو ډول ډول تجربې او انګېرنې په پښتو ادب کې هم ځان ښکاره کوي لکه:
- نن مې د لاس باهو شرنګيږي
يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شينه

۱۵ - د شپږم خپرکي پوښتنې:

- ۱) د خرافي دودونو ناوړه اغيزې په گوته کړی؟
- ۲) خرافات څه ډول دودونه دي؟
- په پښتني ژوند کې د څو خرافي دودونو نوم واخلي؟
- ۴) د خرافي دودونو درامنځته کېدو لاملونه په گوته کړی؟
- ۵) په خپل کلتور او فرهنگ باندې د نورو اغيزې (مثبتې او منفي) څنگه خپرې؟
- ۶) لوبې، د خلکو غوره دود دی که نه؟
- ۷) طبيعي او ښې لوبې کومې دي؟
- ۸) د پښتنو ملي او ځانگړې لوبې کومې دي؟
- ۹) څو ډوله لوبې پيژنې؟
- ۱۰) کومې لوبې زموږ اصلي لرغوني پښتني او کومې له نورو ولسونو راغلي دي؟
- ۱۱) توپ ډنډه او کرکيت څه توپير لري؟
- ۱۲) د خوسي لوبه څه ډول لوبه ده؟
- ۱۳) ميلمه پالنه څه ډول لوبه ده؟
- ۱۴) په پښتنو کې ميلمه پالنه دود دی که فرض؟
- ۱۵) څه ډوله گانې پيژنې؟
- ۱۶) د پسرول کلتوري او ادبي ارزښت په گوته کړی؟
- ۱۷) په لنډيو کې د گانو څېره څنگه ځليدلې ده؟
- ۱۸) پښتني پسرول ځانگړنې کومې دي؟
- ۱۹) کوم پسرول خاص د پښتنو دی؟
- ۲۰) په سندرو کې د ځينو گانو څېرمه کومه ده؟
- ۲۱) په پامونو کې د گانې څېره څه ډول ده؟
- ۲۲) اوږې څه ډول گانې ده؟
- ۲۳) لونگين څه شي ته وايي؟

- ۲۵) الفت صاحب له پيزوان سره څه ډول مينه کړي؟
- ۲۶) نرخونه ، جرگې او قومي لازې څه ډول اصول دي؟
- ۲۷) نرخ څه وخت پيدا شوی دی؟
- ۲۸) په پښتنو قومونو کې په تيره منگلو کې نرخونه څه ډول دي؟
- ۲۹) څوک مرکچيان وي؟
- ۳۰) آیا نرخونه په ټولو امورو کې يو شی دي؟
- ۳۱) توره سپينه څه ده؟
- ۳۲) خلوت څه ته وايي؟
- ۳۳) تېره څه ډول ده؟
- ۳۴) د خلکو د تجربو په برخه کې څه پوهيږي؟
- ۳۵) د کليوالي طب ارزښت په گوته کړی؟
- ۳۶) خوشحال خان په نظر بوتې په طبابت کې څه ارزښت لري؟
- ۳۷) لومړنی سړی چې د فولکلور په برخه کې عملي هلې ځلې کړي څوک وو او د آثارو نوم يې څه وو؟
- ۳۸) دټوخلې ، قولنج ، گيډې درد ، اشتها نه لرلو سل او نورو ناروغيو لپاره کوم بوتې په کار يږي؟
- ۳۹) انگېرنې څه ته وايي؟
- ۴۰) څو ډوله انگېرنې پېژنی؟
- ۴۱) د څو ډوله انگېرنو نوم واخلي؟
- ۴۲) سپي په کور کې نه ساتل؟
- ۴۳) د لمر او سپوږمۍ تندرته څه ډول انگېرنه ده؟
- ۴۴) له شاه د نورو په پښو ورختل څه ډول تعبير وي؟
- ۴۵) په لنډيو کې د انگېرنو څېره څنگه څلول شوې ده؟
- ۴۶) د مرغانو ، څلوربولو او خزنده گانو په باب انگېرنې څه پوهيږي؟
- ۴۷) په کور کې د ځينو مرغانو ساتلو ارزښت څه دی؟
- ۴۸) ولې د هگيو چرگې ته توده ډوډې ورکوي؟
- ۴۹) په پښتو عرف کې دور څو نومونو واخلي؟
- ۵۰) دورڅو دارښت ، نښگني او اغيزو په باب عرفي رايټونه کوم دي؟

نتیجه

د پښتنو فولکلور پېژندنې کتاب ، لکه بل هر تدریسي اثر له درې برخو رغېدلی دي ، لکه :

(مقدماتي ، متن او موضوع ، نتیجه ، نومونې او ماخذونو برخې)
دغه اثر شپږونو لري ، په لومړيو دوو نو کې د فولکلوري او ولسي پانگې ، پوهې او د فولکلور د اړي او اصل او پس منظر په برخه کې پوره معلومات وړاندې شوي دي .

په راتلونکو څلورو نورو ونو کې په فولکلوريکو صنفونو او په ځانگړې توگه پښتو فولکلوريکو ژانرونو د حدود او هندسي بنی ..... په باره کې له مثالونو سره معلومات راوړل شوي دي په هر کې د مطالبو لنډيز د لاپينگار په ډول راوړل شوی او هر ته تمرین هم ورکړ شوی دی .

په اثر کې مهم اصطلاحات په پای کې تشریح شوي و د کتاب ماخذونه هم په گوته شوي دي .

کتاب د محصلينو له سويې سره سم ليکل شوی دی او د هرې موضوع او مضمون سپېرڼه شوې ده . د کلتور ، فولکلور او ټولو فولکلوري ژانرونه تعريفونه او مثالونه په واضح ډول سره شوي دي .

لنډه دا چې ، دغه اثر د څو پرله پسې کلونو د تدریس په نتیجه کې راټول شوی دی .

د نومونو (اصطلاحاتو) سپړنه

انټرپالوجي (Interpalogy) : کلتوري بشري پېژندنه .
استیتیکي : بنکلا پېژندنه .
سایکالوجي : ارواپوهنه .
انټروپوس لوگوس : Anthropas lougus
کلتور پېژندنه ونکی انسان
اسطوره : مفرده بڼه (هغه کیسه چې د انسان په باورونو د عقیدو پورې تړولري)
او اسطوري يې جمع ده .
آریاناویجه : د هغو پخوانو آریایانو ژبه ده ، چې له کوچېدو د مخه په یوه ځای کې اوسېدل .
فولکلور سوسایتي (folklore Society) : هغه ټولنه چې په لومړي ځل انگریزانو د فولکلور د راټولو لو لپاره جوړه کړه .
فولکلور ریکارد : هم یوه مجله وه او له فولکلور سوسایتي څخه وروسته د فولکلور ټولني موضوعاتو ته وقف شوه .
فولکلور ژورنال : هغه فرهنگي ټولنه ، چې د فولکلور د راټولو لو چارې يې پر غاړه وې
(۱۸۴۶ - ۱۸۸۷ ز کلونو) را وروسته (ملي هنداره) د محمد گل نور فولکلور اثر .
ژانر : لرغونپېژندنه (باستان شناسي)

وړاندیزونه

پښتو فولکلور پېژندنه د دې هیواد د گڼو ولسونو د کلتور او ولسي ژوند روښانه هنداره ده . لیکل شوی اثر د ډېرو کلونو د تدریس نتیجه ده . د دغه اثر د بشپړولو او ښه لیکلو لپاره ډېرو ځای ونو ، خلکو ، ښځو او نارینه وو ته مراجعه شوې ده . د اثر په لیکلو کې ما ډېروس کړی دی ، خو طبیعي خبره ده ، چې ډېرې نیمگړتیاوې به لري . د لښپړولو لپاره لاندې وړاندیزونه لرم :

۱- د یوه هیواد په کلتور پوهېدل ، دهغه هېواد د خلکو په طبیعت او روان پوهېدل دي

۲- ولسي پوهه هر اړخیزه مطالعه غواړي .

۳- محصلینو ته ښایي ، چې د خپلې سیمې فولکلوري مرغلرې راټولې او خوندي کړي

۴- د محصلینو لپاره دې ولسونو ته د تگ لارې چارې برابرې شي ، چې څېړنې وکړي .

۵- د خلکو تجزیې ، پوهنې ، انگېرنې ، متلونه او د معنوي او مادي ارزښتونو د خونديتوب لپاره دې هڅې وشي .

ماخذونه

- ۱- ابن سینا ، تمع (اووم چاپ) تهران ، خیابان فردوسي ، ۱۳۶۲ هـ کابل - ۲۴۳ مخ .
- ۲- اثر عبدالحليم ، پښتو ادب ، پېښور : اداره اشاعت سرحد ۱۳۷-۳۷۶ مخ
- ۳- اثر عبدالحليم باغ و بهار ، پښتو چاربيتی (قلمی) ، پېښور ، پښتو اکيډمی ، ۲۰۰۶ م کال و، ۲۲۷ مخ .
- ۴- اخکزی عبدالطيف ، پتیه خزانه ، (دويم چاپ) کندهار ، د پوهني مطبعه ۱۳۳۹-۱۶۶ مخ
- ۵- احساس عبدالرحمان ، نری نری باران دی ، د کوچنيانو د فولکلوريکو سندرو ټولکه ر. پېښور : قصه خواني ۱۳۸۴ . ۷ مخ .
- ۶- اديب عبدالکافي ، اولس مجله ، کويته : ۱۹۷۷ م کال . ۱۲ مخ .
- ۷- ارين پور . ا . ج . جامعه شناسي هنر ، کابل : گوندي مطبعه ۱۳۶۴ کال ۹۷-۹۸ مخونه .
- ۸- الفنستين - مونټ ستورانټ د کابل سلطنت بيان (لومړی ټوک) د م . ج . کاکران او ن سوبمن (ژباړه) کابل : د پښتو څېړنو مرکز ۱۳۵۹-۲۶۴ مخ .
- ۹- انصاري بايزيد ، خيرالبيان (دويم چاپ) پېښور : يونيورستې ، ۱۳۸۰ کال ۷۷۰ مخ .
- ۱۰- بابا عبدالرحمان ، ديوان پېښور : صبا خپرندويه ټولنه ۱۳۸۰ کال ۷۷ مخ .
- ۱۱- بخاري سيد مير پادشاه قند مجله ، مردان : ۱۹۷۲ م کال ۱۸ مخ .
- ۱۲- بختانی ، عبد الله ، توربرين ، کابل : پښتو ټولنه ۱۳۴۷ هـ کال . د ج مخ .
- ۱۳- خوشحال خان او يو څور فرهنگيالي خټک ، کابل : د مرستي او پيوستون ټولنه ۱۳۸۰ کال ، ۱۱۴-۱۱۵ مخونه .
- ۱۴- بختاني عبدالله د فولکلور پوهني سمپوزيم (د مقالو مجموعه) کابل : د علومو اکاډيمی ۱۳۶۶ ، ه ل کال ۸۱ مخ ،

- ۱۵- براگسنگی . ی . س . د تاجیکي ولسي نظم تاريخ ، مسکو : ۱۹۵۶ م کابل ۲۴ مخ .
- ۱۶- برزین مهر عبدالعلي . ضرب الامثال و کنایات پېښور : قصه خوانی ، ۱۳۷۹ هـ ، ل کال ، الف مخ .
- ۱۷- بینوا عبدالروف پښتو متلونه کابل : د علومو اکاډیمي ، دولتي مطبعي چاپ ۱۳۵۸ هـ کال ۷۷ مخ .
- ۱۸- پتهنگ ، عبدالکریم ، د غرونو څوکي کابل : کابل پوهنتون مطبعه - ۱۳۵۹ هـ ، ل کال ۸ مخ .
- ۱۹- ترکان سید احمد ولسي سندري (دویم ټوک) کابل : د قومونو او قبايلو وزارت نشرات ۱۳۶۶ هـ ، ل کال ، ۵۰ مخ .
- ۲۰- ترکی محمد قدیر (مردم شناسي) (جمله) کابل : پښتنو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۱۵ هـ ، ل کال ، ۶۳ مخ .
- ۲۱- ترکی غلام محمد ، پښتو دودونه کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۵۳ هـ ، ل کال ، لومړی مخ .
- ۲۲- جلال نایبي ، محمد رضا ، دريگویدا سرودنو غور چان (ژباړه) تهران : دا میر کبیر خپرونه . ۱۳۴۸ کال ، ۳۷۸ مخ .
- ۲۳- جلالی غلام جیلاني . طلوع افغان (مقاله) کندهار : ۱۳۱۷ هـ ، ل کال ۴ مخ .
- ۲۴- حبیبی عبدالحی ، پښتو ادبیاتو تاریخ (دویم ټوک) (دویم چاپ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو خپرونه ، ۱۳۲۵ هـ ، ل کال ۱۵-۱۶ مخونه .
- ۲۵- حبیبی عبدالحی د پښتو ادبیاتو تاریخ لومړی او دویم ټوک (دویم چاپ) پېښور د دانش خپرونديیه ټولنه ۱۳۸۴ هـ ، ل ۴۴۲ مخ .
- ۲۶- حبیبی عبدالحی د خلکو تجربې (تفريظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی . ۱۳۵۶ هـ ، ل . کال لومړي مخ .
- ۲۷- خاورې غوثی . د پښتو شفاهي ادبيات (شکل و مضمون) کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۶ هـ . ل . کال . لومړي مخ .
- ۲۸- خټک خوشحال ، کلیات پېښور : دانش خپرنديويه ټولنه ، ۱۳۴۰ هـ ل کابل ، ۴۳۱ مخ .

- ۲۹- هميش خلیل طب نامه : لومړي چاپ (مقدمه) پېښور : يونيورستي . ۱۹۷۵ کال ، ۲۰ او ۲۱ مخونه .
- ۳۰- خټک عبدالقادر ، گلدسته (ژباړه) کابل : د علومو اکاډيمی ، ۱۳۸۳ هـ ، ل کال ۲۷۲-۳۳۲ مخونه .
- ۳۱- داود- داورخان ، خوشحال او فولکلور ، پېښور اکاډيمی ۲۰۰۶ م کال ، ۶۰ مخ .
- ۳۲- دوست محمد ، فولکلوري گېډۍ پښتو ټولنه ، دولتي مطبعه ۱۳۵۵ هـ ، ل کال ، ۶-۷ مخونه .
- ۳۳- د پښتو ولسي ادب لارې ، کابل : پښتو ټولنه . دولتي مطبعه ۱۳۵۶ کال . ۱۴ مخ .
- ۳۴- د پښتو ولسي ادب لارې ، (دويم چاپ) ، پېښور : دانش خپرندويه ټولنه ۱۳۸۴ مخ .
- ۳۵- دورانی مومنه ، د ملنگ جان په اشعارو کې فولکلوري عنعنې . کابل : ۱۳۸۵ کال ۲۹ مخ .
- ۳۶- ډارمستتر جيم . د پښتو نخوا د شعر هارووبهار کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۶ هـ ل کال . ۱۶ مخ .
- ۳۷- رشاد عبدالشکور چسته او سسته قافيه (لکرونوټ) کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی . پښتو خانگه ، ۱۳۶۴ هـ ل کال . ۱۲ مخ .
- ۳۸- رښتین صدیق الله د پښتو ادبياتو تاريخ کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۲ هـ ل کال ۳۰ او ۳۱ مخونه .
- ۳۹- رسا سيد رسول . ارمغان خوشحال (سريزه) پېښور : يونيورستي ز ۱۹۶۴ هـ ل کال ۱۷ مخ .
- ۴۰- رسا سيد رسول د ژوند سندره . (دويم چاپ) پېښور : د پښتو چپر نو او پراختيا مرکز ۱۳۸۵ هـ ل کال ، ۱۲۶ مخ .
- ۴۱- رفيع حبيب الله ژبپالنه کابل : پښتو ټولنه د ژبو او ادبياتو مرکز گوندي مطبعه ۱۳۶۱ هـ ل کال ۷۷ مخ .
- ۴۲- رفيع حبيب الله د خلکو سندرې . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۰ هـ ل کال ۸۰ مخ .

- ۴۳- روهي محمد صديق د خيږني لارښود . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۴۵ هـ کال ۱۰۳ مخ .
- ۴۴- روهي صديق ادبي خيږني ننگرهار : د ننگرهار پوهنتون نشرات ۱۳۶۰ هـ ل کال . ۱۸۲ مخ .
- ۴۵- روهي محمد صديق فولکلور پيژندنه کابل : د علومو اکاډيمی : دولتي مطبعه ۱۳۶۸ هـ ل کال ۱۷-۱۸ او ۳۵ مخونه .
- ۴۶- زغم احمد شاه پښتو چاربيته کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی .
- ۴۷- زلمی محمد ولي : د کندهار مشاهير (صوفيان ، عارفان او مزارات . کندهار ، اطلاعات او کلتور ، ۱۳۴۹ کال ۱۰۷ مخ .
- ۴۸- زيار مجاور احمد شاه پښتو شعر څنگه جوړيږي ؟ کابل : د اطلاعاتو او کلتور وزارت خپرونه ۱۳۶۹ کال . ۱۳۵ او ۳۶ مخ مخونه .
- ۴۹- زيور ، زيورالدين ، انگېرنې ، کابل : د کابل پوهنتون مطبعه . ۱۳۶۴ هـ کال ۷ مخ .
- ۵۰- سيار وسيع الله ، به پښتو ادب کې ورنه ، کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی ، پښتو څانگه . ۱۳۸۶ هـ ل کال . ۳۱ مخ .
- ۵۱- سيال کاکړ ولي محمد ، فولکلوري سوغات کوټيه ۱۹۷۸ . ۳ مخ .
- ۵۲- سيال کاکړ ، پښتني فولکلور ، کوټيه : اسلاميه پريس .
- ۵۳- پښتو ادبي دنيا کوټيه : ترينو چاپ ۱۹۷۰ م کال د ص مخ .
- ۵۴- شاکر نور احمد ، بديع وبيان (دريم چاپ) کابل : کابل پوهنتون ۱۳۵۵ هـ ل کال ۱۲ مخ .
- ۵۵- شاعر جمال ، عقل تمام ، پېښور : قصه خوانی . اسلاميه مطبعه ۱۹۷۰ کال ۲۴ مخ .
- ۵۶- شعور اسد الله ، چاربيتي هاي ولسي پښتو کابل : دولتي مطبعه ۱۳۵۷ هـ ل ۱۱ مخ .
- ۵۷- صافي ضمير ، پښتني سندری (دويم ټوک) کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۵ هـ ل کال ۱۴ مخ .

- ۵۸- صاحبزاده حميدالله کاکړی لنډی ، پېښور : يونيورستي . ۱۹۶۷ م کال .
۱۴ مخ
- ۵۹- طاهر محمد نواز ، آدم خان او درخانی- (سريزه) پېښور : پښتو اکيډمي .
۱۹۵۹ کال . ۷ مخ .
- ۶۰- روهي ادب (لومړی چاپ) پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۸۷ . ۶۴۰ مخ .
- ۶۱- پښتو ضرب الامثال ، پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۷۵ م کال . ۵۵ او ۶۷ مخونه
- ۶۲- تپه او ژوند ، پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۸۰ کال ۳۱-۳۵ مخونه .
- ۶۳- طالب احمد ين . چاربيتي او منتخب رباعيات پېښور : قصه خوانی
۱۹۹۸ کال ۶۰ مخ .
- ۶۴- عبدالقادر . د فکريون پېښور : قصه خوانی ۱۹۶۴ م کال ۲۰۵ مخ .
- ۶۵- عطاالله قاضي . د پښتو تاريخ لومړی ټوک . کابل : د دفاع وزارت مطبوعه
۱۳۵۶ ه ل کال ۳۶۳ مخ .
- ۶۶- عطايي محمد ابراهيم د پښتو پر شفاهي داستان يوه تخليلي څېړنه . کابل :
دولتي مطبوعه ۱۳۷۰ کال . ۵۱ مخ .
- ۶۷- فرهنگ مردم (مجله) کابل : د علومو اکاډيمي ۱۳۶۴ کال . ۱۲۳ مخ .
- ۶۸- عميد حسن . فرهنگ عميد (دويم ټوک) (۲۵ چاپ) تهران : دامير کبير
انتشارات . ۱۳۸۱ ه ل کال . ۱۵۴ مخ .
- ۶۹- غلجی ملگری غلام محي الدين . پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : کابل :
پښتو ټولنه . د فولکلور او ادب ټولنه . ۱۳۵۲ کال د الف مخ .
- ۷۰- غروال محمد عارف ، غرنی- سندرې کابل : د علومو اکاډيمي ، دولتي
مطبوعه ۱۳۶۰ کال . ۱۲۱ مخ .
- ۷۱- فردوسي ابوالقاسم از فردوسي بياموزيم . کابل : کابل پوهنتون . ادبياتو
پوهنځی خپرونه ۱۳۶۱ ه ل کال . ۹۸ مخ .
- ۷۲- فرهادي روان د خلکو تجربې (مقاله) تفریظ) کابل : کابل پوهنتون د
ادبياتو او بشري علومو پوهنځی ۱۳۵۶ ه ل کال . ۹ مخ .
- ۷۳- ملنگ جان دملنگ جان خوږې نغمې (غورچاڼې) ننگرهار ، د ننگرهار
فرهنگي ټولنه ، ۱۳۷۶ ه ل کال . ۶۱ مخ .

- ۷۴- لایق سلیمان پښتونلوی (سریزه) کابل: د علومو اکاډیمي . ۱۳۶۴ ه ل کابل . ۴ مخ .
- ۷۵- منگل علي محمد فولکلوري گلونه : کابل : د علومو اکاډیمي دولتي مطبعه ۱۳۶۰ ه ل کال . ۲ مخ .
- ۷۶- د ننگ کيسې کابل : د علومو اکاډیمي . ۱۳۸۴ کال . ۲۰۱ مخ .
- ۷۷- منگل علي محمد ولسي پوهنه (کابل مجله) کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۶ کال . ۳۷ مخ .
- ۷۸- منگل علي محمد ، فولکلوري گيډی . کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۵ کال . ۱۲۹ مخ .
- ۷۹- منگل علي محمد ، فولکلوري گلونه . کابل : د علومو اکاډیمي ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۴۳-۱۴۴ مخونه .
- ۸۰- منگل علي محمد . د پښتو فولکلوري روايت ، . پېښور : قصه خواني . ۲۰۰۷ کال لومړی مخ .
- ۸۱- مومند مجاور احمد شاه لنډی . کابل : د علومو اکاډیمي . ۱۳۶۴ کال . ۱۳ او ۱۴ مخونه .
- ۸۲- ناصر نصرالله . د پښتني فولکلور د چاپي مجموعو څېړندود کابل : د علومو اکاډیمي ۱۳۸۳ کال ۹۰-۹۱ مخونه .
- ۸۳- نېژدې مصطفى : پښتني فولکلور کابل : د علومو اکاډیمي دولتي مطبعه ۱۳۶۵ کال ۱۰ مخ .
- ۸۴- نوري گل محمد . ملي هنداره (لومړی چاپ) پېښور : قصه خوانی . ۱۹۷۱ کال . ۱ او ۲ مخونه .
- ۸۵- ملي سندري (سریزه ؟) کندهار : ۱۳۳۰ کال . لومړی مخ .
- ۸۶- ملي لوبې . کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۲۳ کال . ۲۰ مخ .
- ۸۷- هدايت صادق . نيرنگستان (درېيم چاپ) تهران : داميرکبير خپرونه ۱۳۴۲ کال ۱۴ مخ .
- ۸۸- هدايت صادق . نوشته هاي پراگنده ايران : تهران ، خيابان شهر ۱۹۹۱ م کال ۱۲۸ مخ .
- ۸۹- هوتک محمد بن داود . پټه خزانه . (درېيم چاپ) کندهار : د پوهني مطبعه ۱۳۳۹ کال ۶۶۰ مخ .

۹۰- هیوادمل زلمی . پښتو ولسي ادبيات لاهور : ملت پریس . ۱۳۷۶ ۱ او ۲
مخونه .

۹۱- یون محمد اسماعیل . د پښتو شعر هندسي جوړښت . پېښور : دانش
خپرونديہ ټولنه . ۱۳۷۷ کال . ۳۵ - ۴۰ مخونه .

۹۲- sopy progress publicsher A : Dictionary of philo ۱۹۲۱ - ۱۳ .

۹۳- Folklore Encyclopedia Birtannica London: ۱۹۷۰ - ۱۱۲ .

۹۴- Panu marif, methodology a dictionary of philosophy ope it

۱۹۸۹ p-۲۸۹ .

مننه او کور ودانی

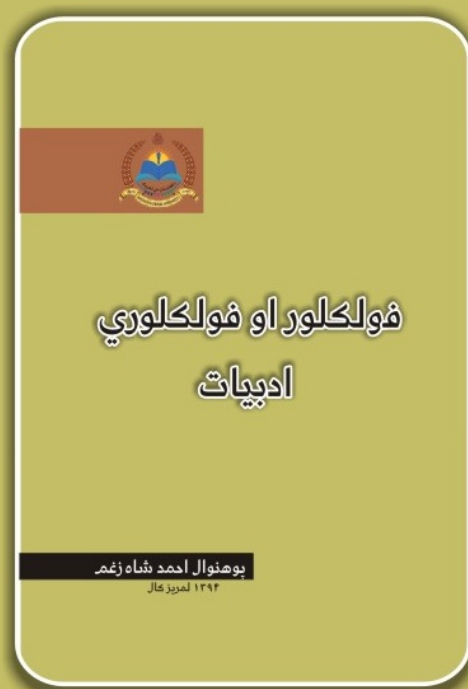
د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (محمد زمان مموزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر
چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ
لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو
څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د
کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو
چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحریک

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۶۲

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**